

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАКРОЕКОНОМІКА

Конспект лекцій

СУМИ – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки та підприємництва ім. І.М. Брюховецького**

МАКРОЕКОНОМІКА

Конспект лекцій на 46 годин

для здобувачів 2 курсу спеціальностей

**051 «Економіка»,
071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»,
073 «Менеджмент»,
075 «Маркетинг»,
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
281 «Публічне управління та адміністрування»**

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Лектор:

к.е.н., доцент Пилипенко Н.М.

Суми - 2023

УДК 330.8 (072)
П 32

Укладач: Пилипенко Н.М., к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького

Пилипенко Н.М.

П 32 Макроекономіка: Конспект лекцій для здобувачів 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 281 «Публічне управління та адміністрування» / Суми, Сумський національний аграрний університет, 2023. 112с.

У навчально-методичному виданні подані тематичний план та теоретичний матеріал стосовно тем, що вивчаються; список рекомендованих джерел.

Рецензенти: Турчіна С.Г., к.е.н., доцент, кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової СНАУ
Ковальова О.М., к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького СНАУ

Відповідальний за випуск:

Пилипенко Н.М., доцент кафедри економіки та підприємництва ім. І.М. Брюховецького

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою факультету економіки та менеджменту. Протокол № 7 від «23» лютого 2023 року

© Сумський національний аграрний університет, 2023

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тематичний план	6
Тема 1. Предмет, методи та функції макроекономіки	7
Тема 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків.....	15
Тема 3. Макроекономічна нестабільність: циклічність та безробіття	20
Тема 4. Інфляція та антиінфляційна політика.....	28
Тема 5. Сукупний попит та сукупна пропозиція	32
Тема 6. Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги	37
Тема 7. Бюджетно-податкова політика.....	47
Тема 8. Грошовий ринок та монетарна політика.....	54
Тема 9. Макроекономічна рівновага на товарному та грошовому ринках.....	64
Тема 10. Механізм зовнішньоекономічної діяльності: зовнішньоекономічна політика.....	71
Тема 11. Моделі відкритої економіки.....	93
Тема 12. Економічне зростання. Модель Р.Солоу.....	100
Список рекомендованої літератури.....	111

ПЕРЕДМОВА

Конспект лекцій з курсу «Макроекономіка» підготовлений у відповідності до навчальної програми курсу, який є нормативною дисципліною навчального плану підготовки бакалаврів за економічними спеціальностями.

Як ключова частина економічної теорії, макроекономіка досліджує загальне функціонування економіки. Вивчаючи макроекономіку, майбутні фахівці можуть не тільки отримати розуміння фундаментальних законів і концепцій, а й застосувати теоретичні знання у своїй повсякденній роботі. Для кожного, хто працює в галузі економіки, важливо добре розуміти макроекономіку. Ці знання є вкрай важливими для економістів, бухгалтерів, аудиторів і фінансистів, оскільки на фінансову діяльність компанії впливають не тільки її власні дії, а й загальна макроекономічна ситуація в країні. Основна мета цієї дисципліни полягає в тому, щоб надати студентам розуміння ключових показників, факторів і результатів макроекономічного розвитку країни в ринковій економіці, а також шляхів, якими уряд може вплинути на цей розвиток, щоб узгодити його з економічною політикою. цілі та пріоритети.

Цілі, передбачені навчальним планом:

- Визначення ролі та значення макроекономіки в суспільстві, а також її основних цілей та основних понять;
- Вивчення основних економічних теорій, які складають основу сучасної макроекономіки;
- Виділення основних методів і моделей, що використовуються в макроекономічному аналізі;
- Розуміння саморегулятивних функцій ринкових сил, а також необхідності та мети державного втручання в економіку;
- Ознайомлення студентів з фундаментальними моделями прогнозування економічного розвитку та методами розрахунку показників економічного зростання.

Отримані знання та вміння з курсу «Макроекономіка» передбачають формування у студентів наступних загальних компетентностей:

Програмна компетентність	Шифр
Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	ЗК3
Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях	ЗК4
Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій	ЗК7
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел	ЗК8
Здатність приймати обґрунтовані рішення	ЗК11

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Макроекономіка» студенти повинні бути здатними продемонструвати такі результати навчання:

Програмні результати навчання	Шифр
Розуміти основні поняття та категорії макроекономічної теорії, а також проблеми, які вона досліджує	ДРН1
Розуміти основні макроекономічні проблеми та механізми їх вирішення, а також аналізувати наслідки безробіття та інфляції	ДРН2
Розуміти механізм впливу бюджетно-податкової та кредитно-грошової політики на макроекономічну рівновагу	ДРН3
Розраховувати показники економічної діяльності на макро-рівні згідно з системою національних рахунків (СНР)	ДРН4
Моделювати макроекономічну рівновагу залежно від сукупного попиту і пропозиції	ДРН5
Виявляти і оцінювати чинники економічного зростання України та розрахувати основні показники рівня економічного розвитку	ДРН6
Оцінювати наслідки впливу бюджетно-податкової, грошово-кредитної та торгівельної політики за різних режимів валютного регулювання	ДРН7

Вище зазначені результати навчання відповідають наступним ПРН для відповідних спеціальностей

Спеціальність	Шифр ПРН
051 «Економіка»	ПРН 3, ПРН 4, ПРН 7, ПРН 9, ПРН 11, ПРН 13, ПРН 16, ПРН 21, ПРН 23
071 «Облік і оподаткування»	ПРН 1, ПРН 7, ПРН 17
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»	ПРН 1, ПРН 7, ПРН 16, ПРН 19, ПРН 24
073 «Менеджмент»	ПРН 16
075 «Маркетинг»	ПРН 2, ПРН 12
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»	ПРН 1
281 «Публічне управління та адміністрування»	ПРН 1

Тематичний план

№ п/п	Назва теми
1	Предмет, методи та функції макроекономіки
2	Макроекономічні показники в системі національних рахунків
3	Макроекономічна нестабільність: циклічність та безробіття
4	Інфляція та антиінфляційна політика
5	Сукупний попит та сукупна пропозиція
6	Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги
7	Бюджетно-податкова політика
8	Грошовий ринок та монетарна політика
9	Макроекономічна рівновага на товарному і грошовому ринках
10	Механізм зовнішньоекономічної діяльності: зовнішньоекономічна політика
11	Моделі відкритої економіки
12	Економічне зростання. Модель Р.Солоу

Тема 1. Предмет, методи та функції макроекономіки.

1. Вступ до макроекономіки.
2. Об'єкт, предмет та функції макроекономіки.
3. Методологія макроекономіки, макроекономічні моделі.
4. Модель кругообігу продуктів і доходів.
5. Роль держави в економічному кругообігу.

1. Вступ до макроекономіки

Чому одні країни демонструють високі темпи економічного зростання упродовж усього століття, а їхні громадяни насолоджуються високим рівнем добробуту, тоді як інші країни ледве животіють? Чому в одних країнах ціни практично стабільні, а в інших простежуються високі темпи інфляції? Чому всім країнам знайомі спади й депресії – і яка політика уряду може допомогти скоротити ці періоди? На ці та багато інших запитань намагається відповісти макроекономіка – наука, яка вивчає економіку в цілому.

Якщо бути відвертим, то макроекономіка – молода наука, що перебуває у фазі становлення. Вона є однією з наймолодших економічних наук. Однак вона є продуктом тривалої еволюції.

Першою теоретичною концепцією, яка містить макроекономічні уявлення, був меркантилізм. На їхню думку зростанню національного багатства сприяв протекціонізм. Це призводить до перевищення експорту над імпортом і приплив золота до країни. Їхні концепції залишили помітний слід в економічній науці.

На відміну від них фізіократи вважали джерелом багатства сільськогосподарське виробництво, а не торгівлю. Основоположник школи фізіократів Франсуа Кене розробив економічну таблицю, яка давала уявлення про механізм функціонування національної економіки і відображала рух продуктів між її основними секторами.

Наступним етапом стали дослідження класичної школи. Вільям Петті вперше дав оцінку національного доходу Англії. Досліджував, як впливає на економіку удосконалення системи оподаткування. Джерелом багатства вважав сферу виробництва.

Адам Сміт уперше підбив підсумки розвитку економічної науки, яку Він розглядав, як учення про багатство та способи збільшення багатства. Згідно з вченням Сміта ринкова система здатна до саморегулювання.

Томас Мальтус простежував співвідношення темпів зростання національного виробництва й темпів зростання населення.

Девід Рікардо сформулював теорію порівняльної переваги.

Економісти класичної школи вважали, що ринок саморегулюється через механізм цін. Тому державне регулювання не потрібне.

Але цього постулату не підтвердила «Велика депресія» 1929-1933 р.р. Принципи нової макроекономічної теорії були сформульовані Дж.М. Кейнсом. Він виступав за необхідність державного втручання в економіку. Він висунув тезу про те, що рівновага може досягатися і за неповної зайнятості. Новий економічний

світогляд запропонований ним у праці 1936 року «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей».

Однак у 70-х роках 20 ст. виявилось, що кейнсіанські рецепти стимулювання сукупного попиту не завжди дають бажаний результат. У ці роки стимулювання попиту призвело до посилення інфляції, а не до зростання обсягу національного виробництва.

2. Об'єкт, предмет та функції макроекономіки

Отже, макроекономіка є наукою про поведінку економіки як єдиного цілого. Вона вивчає причини циклічних коливань і взаємозв'язок динаміки обсягів виробництва, рівня інфляції та безробіття.

Макроекономісти збирають дані про доходи, ціни. Безробіття і багато інших економічних показників і намагаються сформулювати загальний теоретичний підхід до пояснення цих даних. Економісти, так само, як і біологи та астрономи, позбавлені можливості проводити контрольований експеримент.

Макроекономіка пояснює механізм функціонування національної економіки. Тобто, об'єктом макроекономіки є національна економіка.

Макроекономіка досліджує ринкову систему. Для кожної країни характерна своя національна модель.

Економісти виділяють три найтипівіші системи ринкової економіки:

Американська модель – заохочення підприємництва, збагачення найактивнішої частини населення. Завдання соціальної рівності тут не ставиться. Державне втручання мінімальне.

Японська – значне державне втручання. Розвиток економіки підпорядкований загальним національним завданням. Темпи зростання заробітної плати відстають від зростання продуктивності праці. Це призводить до зниження затрат й підвищення конкурентоспроможності на світових ринках. Законодавча й виконавча влада не протистоїть одна одній.

Шведська – поєднання ринкової економіки та соціалістичної ідеології. Основний принцип полягає у розмежуванні двох функцій: створення багатства і його розподілу. У Швеції у державній власності знаходяться 5% засобів виробництва, а державної видатків у 90-х роках становила майже 50% ВВП. Але це можливо за високих ставок оподаткування. Що знижує конкурентоспроможність на світових ринках.

У країнах, які рухаються від командної до ринкової економіки наявна перехідна економіка.

До країн з перехідною економікою належить і Україна. У 2000р. Україна наблизилась до макроекономічної стабілізації. Євросоюз надав статус країни з ринковою економікою.

Предметом макроекономіки є ефективність функціонування національної економіки.

Макроекономіка вивчає поведінку сукупності макроекономічних одиниць. Поєднання окремих одиниць або даних в одну називають агрегуванням. Тобто, на відміну від мікроекономіки макроекономіка використовує агреговані (сукупні)

величини: середній рівень цін (а не ціни на конкретні товари), валовий внутрішній продукт (а не випуск окремої фірми).

Мікроекономіка вивчає, як нафтовий картель встановлює ціни на свою нафту; макроекономіку цікавить те, чому різке зростання світових цін на нафту спричиняє інфляцію та безробіття. Мікроекономіка розглядає індивідуальні складові зовнішньої торгівлі, а макроекономіка досліджує тенденції в експорті та імпорті.

Але макро- і мікропроцеси тісно пов'язані між собою. В основі макроекономіки лежать мікроекономічні явища та процеси:

- макроекономічні показники є результатом зведення показників економічної діяльності окремих домогосподарств і фірм;
- макроекономічні закономірності відображають тенденції масової поведінки на мікрорівні.

Макроекономічні процеси в країні є результатом взаємодії економічних агентів (домогосподарства, фірми, держава) та економічної політики держави.

Економічна політика – це сукупність макроекономічних цілей та засобів їх досягнення.

Економічна політика – це цілеспрямований вплив держави на виробництво, доходи, зайнятість, інфляцію та інші макроекономічні параметри за допомогою зміни пропозиції грошей, рівня податків та державних витрат.

Від економічної політики залежить значною мірою життєвий рівень країни. Своім вибором макроекономічної політики країна може уповільнити або прискорити економічне зростання, підвищити темп інфляції чи сповільнити зростання цін, спричинити торговельний дефіцит чи активне сальдо зовнішньої торгівлі.

Економічна політика існує у таких проявах:

- бюджетно-податкова;
- грошово-кредитна (монетарна);
- політика доходів (соціальна);
- зовнішньоекономічна.

Усі країни намагаються досягти макроекономічної стабільності, яка означає:

- 1) економічне зростання (макроекономіка простежує фактори та наслідки економічного зростання);
- 2) повна зайнятість (досліджує рівень зайнятості, причини вимушеного безробіття);
- 3) стабільний рівень цін (виявляє причини і наслідки зростання цін);
- 4) досягнення рівноваги у зовнішньоекономічних зв'язках (стабільний курс національної валюти).

Це і є цілі макроекономіки. Ці цілі можна відшукати в національному законодавстві та заявах політичних лідерів.

У таблиці 1.1 наведено перелік основних цілей та інструментів макроекономічної політики. Лівий стовпець показує основні цілі макроекономічної політики. Правий містить головні інструменти або методи політики, що застосовуються до сучасної економіки. Це шляхи, якими політики можуть впливати на напрями та темпи ділової активності.

Таблиця 1.1 – Завдання та інструментарій макроекономічної політики

Цілі	Інструменти
Обсяг виробництва: Високий рівень Швидкий темп зростання	Фіскальна політика: Урядові видатки Податки
Зайнятість: Високий рівень зайнятості Низький рівень вимушеного безробіття	Монетарна політика Контроль за пропозицією грошей
Стабільність цін на вільних ринках	Торговельна політика
	Інтервенції на валютних ринках
Міжнародна торгівля Рівновага експорту та імпорту Стабільність валютного курсу	Політика доходів: Від добровільних орієнтирів для обмеження зростання заробітної плати і цін до декретного контролю над цінами і заробітною платою

Всесвітньо відомий економіст Ян Тінберген, який заклав основи сучасної теорії економічної політики, серед її можливих цілей визначав: обсяги державних витрат, рівень зайнятості, розміри інвестицій, загальний рівень виробництва, сукупний попит, сальдо платіжного балансу, динаміку реальної зарплати, стабільність цін.

Стосовно цілей економічної політики відмічено дві головні закономірності:

- а) кількість одночасно сформульованих цілей є об'єктивно обмеженою;
- б) цілі мають узгоджуватися, координуватися для запобігання виникненню між ними суперечностей.

Цілі економічної політики часто відображають інтереси різних соціальних груп суспільства, і тому координація цілей зводиться до узгодження цих інтересів.

Один із варіантів узгодження цілей та інтересів відображений у критерії Парето, зміст якого зводиться до того, що в результаті прийняття рішень має покращуватися добробут хоча б одного суб'єкта відносин за умови, що не погіршується добробут жодного іншого.

Макроекономіка як наука виконує такі функції:

- 1) теоретико-пізнавальну;
- 2) практику;
- 3) світоглядно-виховну;
- 4) методологічну.

Теоретико-пізнавальну функцію макроекономіка виконує, коли пояснює закономірності розвитку національної економіки, процеси та явища економічного життя суспільства.

Теоретико-пізнавальна функція макроекономіки спрямована на виявлення закономірностей функціонування національної економіки.

Макроекономіку, яка виконує цю функцію, називають позитивною макроекономікою.

Практична функція доповнює теоретико-пізнавальну. Суть практичної функції полягає в тому, що макроекономіка виробляє рекомендації для проведення економічної політики. За допомогою макроекономіки державні діячі розв'язують чимало складних питань, які постають перед ними. Професійні макроекономісти дають поради політичним лідерам.

Світоглядно-виховна функція тісно пов'язана з двома попередніми. Її змістом є формування економічного мислення та економічної культури людей. Щоб можна було зрозуміти суть економічної інформації у засобах масової інформації людина повинна знати мову макроекономіки. Цю мову можна розуміти лише вивчивши макроекономіку. Це потрібно усім членам суспільства. Виборцям, щоб ухвалити правильні рішення, треба знати стан справ у національній економіці.

Методологічна функція. Сформульований макроекономікою поняттєво-категоріальний апарат використовують інші економічні науки.

3. Методологія макроекономіки, макроекономічні моделі

Хоч економістам нерідко доводиться досліджувати політично забарвлені проблеми, вони намагаються аналізувати їх на підставі наукової методології.

Макроекономісти позбавлені можливості проводити контрольований експеримент, так само як астрономи та біологи. Економісти також не можуть використати ні телескоп, ні мікроскоп. Натомість вони використовують статистичні дані і факти.

У макроекономіці дослідники широко застосовують метод наукової абстракції з його основними прийомами – індукцією та дедукцією. Суть цього методу полягає в тому, що, досліджуючи певний економічний факт або процес, відділяють його випадкові чи другорядні ознаки від типових.

Економісти абстрагуються від деяких деталей, тобто умисно спрощують заплутані зв'язки. Пізнання зв'язків у національній економіці, виведення законів і теорій з факторів становить суть макроекономічного аналізу.

Економісти можуть іти як від теорії до факторів, так і від факторів до теорії. Виведення теорії з факторів називається індукцією.

Тобто, економісти спочатку збирають, систематизують та аналізують факти, а потім формулюють закон чи теорію.

Дедуктивний метод полягає в тому, що дослідник, використовуючи логіку, спочатку формулює попередньо неперевірену теорію, тобто гіпотезу, яка потім підтверджується фактами.

Економісти часто використовують моделі для того, щоб зрозуміти взаємозв'язки в економіці. Економісти будують свої моделі для пояснення економічних змінних. Модель в спрощеній формі встановлює залежності між економічними показниками.

Макроекономічна модель – це спрощене відображення економічної дійсності. Макроекономічні моделі представляють у математичній, табличній і графічній формах.

Якщо залежності між макроекономічними змінними виражають за допомогою таблиць або графіків, то ці моделі є табличними або графічними, якщо за допомогою рівнянь – економіко-математичними.

Особливе значення мають графічні моделі.

В моделях використовують два види змінних – ендогенні та екзогенні.

Ендогенні (або внутрішні) – це змінні, які модель намагається пояснити. Вони є результатом розв'язку моделі.

Екзогенні (або зовнішні) – це змінні, які модель бере як дані.

Модель показує, як екзогенні змінні впливають на ендогенні.

Найчастіше до екзогенних змінних відносять рівень державних витрат, величину пропозиції грошей, ставки оподаткування.

Як правило, до ендогенних змінних належать обсяг національного виробництва, рівень зайнятості, рівень інфляції й безробіття.

Для пояснення макроекономічних явищ і процесів дослідники використовують різні моделі, так як жодна окрема модель не дає відповідей на всі питання. Як столяри використовують різні інструменти для різних операцій, так і економісти застосовують різні моделі для пояснення різних економічних явищ. Немає єдиної і “правильної” моделі, придатної для всіх випадків. Є багато моделей, кожна з яких проливає світло на окремі сфери національної економіки. Інструментарій макроекономіки подібний до швейцарського армійського ножа – набір взаємодоповнюваних частин, які можна застосовувати для різних цілей за різних обставин.

4. Модель кругообігу продуктів і доходів

В основі макроекономічного аналізу лежить модель кругопотоку, яка відображає взаємопов'язаний рух ресурсів, виготовлених продуктів і доходів між економічними суб'єктами.

Основним висновком із моделі є рівність між сумарною величиною продажів фірм та сумарною величиною доходів домогосподарств.

Це означає, що для закритої економіки, без державного втручання в економіку величина загального обсягу виробництва у грошовому вимірюванні дорівнює сумарній величині доходів домогосподарств. При цьому також справедливою є рівність доходів і сукупних витрат.

Враховуючи це, обсяг національного виробництва (національний продукт) можна визначити як:

- 1) суму вартості вироблених благ;
- 2) сукупні витрати;
- 3) сукупні доходи.

В найпростішій двосекторній моделі кругообігу продуктів і доходів ми припускали, що домогосподарства, купуючи продукти у фірм повністю витрачають свої доходи. Проте насправді домогосподарства певну частину своїх доходів заощаджують.

Якщо дохід позначити через Y , витрати домогосподарств на споживання через C , а ту частину доходу, яка не використовується на поточне споживання (тобто заощадження) через S , тоді справедливим буде рівняння:

$$Y = C + S.$$

Найчастіше домогосподарства заощаджують у вигляді готівки, вкладів у банках, придбання цінних паперів.

В той же час фірми окрім платежів за ресурси здійснюють інвестиції – купують машини, устаткування тощо, які відшкодовують зношений основний капітал та збільшують його величину. Нерідко фірми витрачають більше коштів, ніж становить їхній виторг, тобто вони потребують додаткових коштів. У ринковій системі виникають фінансові посередники, які направляють потік грошових коштів від власників до позичальників. Це комерційні банки, кредитні спілки тощо.

Сукупність таких інститутів називається фінансовими ринками.

5. Роль держави в економічному кругообігу

Наступним кроком в аналізі кругообігу доходів та продуктів є введення до моделі державного сектора економіки, який пов'язаний з іншими економічними суб'єктами через:

- чисті податки (T), частина потоку грошових коштів, яка вилучається державою в домогосподарств. Це різниця між податковими надходженнями до бюджету і трансфертними платежами.
- трансфертні платежі – це платежі держави, які не потребують зустрічних послуг (наприклад, стипендії, допомога з безробіття).
- державні закупки товарів і послуг (G) охоплюють усі державні видатки за придбані товари і послуги, а також заробітна плата всіх державних службовців.
- державні позики на фінансових ринках (здійснюються при наявності дефіциту державного бюджету).

Економіка більшості країн світу є відкритою, тобто пов'язана з іншими країнами світу механізми експорту, імпорту і фінансових операцій. Це означає, що частину національного продукту купують населення, фірми та уряди зарубіжних країн.

Тому, в схемі кругопотоку необхідно врахувати економічні системи інших країн. Однак, вітчизняні домогосподарства, фірми та уряд витрачають частину своїх доходів на зарубіжні товари, які є імпортом. Якщо країна купує за кордоном більше, ніж експортує, то це призводить до чистого приливу капіталу (фінансових ресурсів).

Наша схема буде мати наступний вигляд (рис.1.1).

Так як в нашій моделі зображено лише грошові потоки, то – експорт (X) зображено стрілкою від зарубіжних країн тому, що це потік не товарів і послуг, а грошових платежів.

Імпорт (M) зображено стрілкою, що направлена до зарубіжних країн. Хоча імпорту товари купляють домогосподарства, фірми і держава, але для спрощення ми взяли лише домогосподарства.

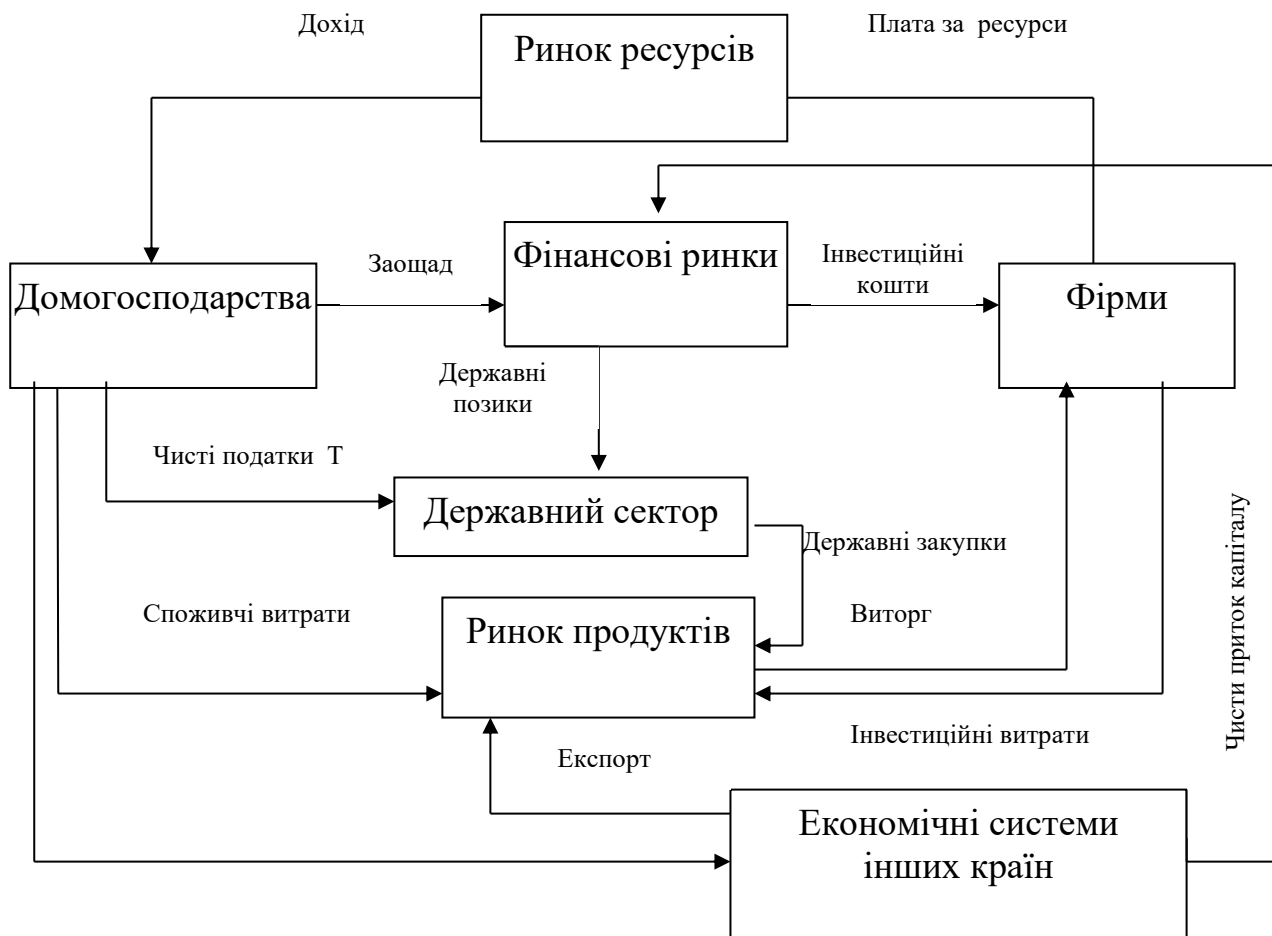

Рисунок 1.1 – Модель кругообігу з урахуванням ролі зарубіжного сектора.

Різниця між експортом і імпортом називається чистим експортом (NX).

Врахування решти країн світу у схемі кругопотоку не порушує рівності витратків та національного продукту.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити важливий висновок: сукупні видатки чотирьох покупців – споживчі витрати домогосподарств, інвестиційні витрати фірм, державні закупівлі товарів і послуг та витрати іноземців на наші товари й послуги мають дорівнювати вартості національного продукту.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Що є предметом вивчення макроекономіки? Яка її відмінність від мікроекономіки?
2. Стисло поясніть деякі найважливіші відмінності між мікро- та макropідходом до економічного аналізу. Чи можна сказати, що ці два підходи чимось схожі?
3. Що розуміють під поняттями «витоки» та «ін'єкції» у моделі кругообігу ВВП, доходів та витрат для відкритої економіки?
4. Які основні завдання макроекономіки. Дайте коротке визначення кожного з них. Поясніть чому країни прагнуть вирішити кожне із завдань.

Тема 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків.

1. Поняття про Систему національних рахунків (СНР).
2. Особливості та принципи розрахунку макроекономічних показників у СНР.
3. Основні макроекономічні показники. Методи розрахунку ВВП.
4. Інші показники СНР. Взаємозв'язок між ними.
5. Номінальний та реальний ВВП. Цінові індекси.

1. Поняття про Систему національних рахунків (СНР)

Валовий внутрішній продукт – (ВВП) – це сукупна ринкова вартість всього об'єму кінцевого виробництва товарів та послуг в економіці за поточний рік.

Валовий національний дохід (ВНД) – це сукупна ринкова вартість всього обсягу кінцевого виробництва товарів та послуг резидентами економіки даної країни за рік.

Кінцевий продукт включає продукцію:

- використовувану для особистого і суспільного споживання
- призначену для заміщення вибулих основних виробничих і невиробничих фондів
- використовувану на приріст виробничих і невиробничих фондів
- спрямовану на приріст виробничих і споживчих запасів
- використовувану на чистий експорт.

До ВВП входить хліб, але не входить пшениця, він містить автомобілі, але не містить сталі.

Стосовно палива: якщо на ньому працює вантажівка, яка вивозить з поля урожай, то таке паливо не включається у ВВП, тому що його вартість увійде до вартості урожаю. А якщо бензин продається на заправці для потреб населення, то це вже кінцевий продукт.

Резидентом економіки вважається господарська одиниця або окрема особа, пов'язані з даною економікою більшою мірою, ніж з будь-якою іншою (постійно проживаючи в даній країні; здійснюючі господарську діяльність в межах країни на протязі не менше одного року; тимчасово проживаючи за межами країни й здійснюючі там господарську діяльність – військовослужбовці й службовці, праця яких оплачується за рахунок бюджету своїх країн, туристи, тимчасові й сезонні робітники, які зайняті за кордоном менше одного року, студенти).

До нерезидентів належать господарські одиниці й окремі особи, які тимчасово здійснюють економічну діяльність на території даної країни і праця яких оплачується за рахунок бюджету своєї країни.

ВВП та ВНД є показниками так званої системи національних рахунків.

СНР – це міжнародний стандарт оцінки основних економічних показників країни. Крім вищеназваних ВВП та ВНД, вона також містить ЧВП, НД та інші.

Л. Столерю виділяв функції СНР:

- економічної політики
- економічного прогнозування

- оцінки рівня життя різних груп населення і порівняння його з рівнем життя в інших країнах.

Національне рахівництво має 2 форми:

1. Ретроспективне національне рахівництво, яке дозволяє підвести підсумки минулого. В цьому випадку воно виступає в аспектах обліку запасів і потоків.
2. Національне рахівництво в формі прогнозів.

2. Особливості та принципи розрахунку макроекономічних показників у СНР

Принципи та особливості розрахунку основних макроекономічних показників в СНР:

- 1) відмінність між національною та територіальною «основою» реєстрації показників. При використанні територіальної основи розраховується ВВП, а при застосуванні національної – визначається величина ВНД.
- 2) принцип рівності доходів та витрат. На рівні національної економіки доходи одних економічних суб'єктів є одночасно витратами інших і навпаки.
- 3) чітке розмежування категорій запасу та потоку. Показники категорії запасу визначаються на певну дату і показують наявність чогось в конкретний момент часу (наприклад величина державного боргу). Показники категорії поток визначаються за певний період, проміжок часу (наприклад бюджетний дефіцит чи профіцит).
- 4) поділ продукції на проміжну та кінцеву. Проміжна продукція використовується для подальшого виробництва інших товарів і при цьому змінює свою натурально-речову форму (сировина). Кінцева продукція не призначена для подальшого перепродажу і використовується покупцем для задоволення своїх потреб.
- 5) ринкова вартість як показник виміру річного обсягу виробництва, поняття умовно-нарахованої (імпутованої) вартості. Товари та послуги, які продаються на ринках оцінюються за цінами продажу на ринку. Проте є блага, які не продаються на ринках, але виробляються та споживаються суспільством (наприклад послуги органів державного управління, сил оборони, правопорядку). Вони оцінюються по фактично понесеним витратам. Крім того, в СНР вважається, якщо власник житла сам проживає в ньому, то він «умовно сам собі сплачує орендну плату». Такі послуги оцінюються за правилом аналогії – на рівні існуючих ринкових ставок орендної плати.
- 6) вилучення із розрахунків невиробничих операцій. Отриманий дохід від продажу виробленого блага чи послуги свідчить про створення такого блага, тому враховується як виробнича операція і доходи включаються в розрахунок ВВП. Якщо отримують доходи від продажу цінних паперів (наприклад акцій), то це не свідчить про появу нового блага в економіці, а лише про зміну власника існуючого. З тієї ж причини не враховуються у ВВП доходи від продажу товарів, що були у вжитку («секонд-хенд»).

3. Основні макроекономічні показники. Методи розрахунку ВВП

Існують три **методи розрахунку ВВП**:

- ❖ **Виробничий метод** розрахунку ВВП полягає в підсумовуванні доданої вартості, створеної всіма галузями економіки (валовий випуск по кожній галузі економіки за вирахуванням проміжного споживання).

Як же уникнути подвійного рахунку при вимірюванні ВВП? Для цього треба підсумовувати додані вартості на кожній стадії виробництва.

Додана вартість – це різниця між продажем фірми та її покупками матеріалів і послуг у інших фірм.

Метод кінцевого використання (розрахунок за витратами) полягає у додаванні видів витрат: $Y = C + I + G + NX$

- 1) споживчі витрати – C – (витрати домашніх господарств на різні види товарів та послуг: предмети споживання довгострокового використання, предмети поточного споживання, споживчі витрати).
- 2) Валові приватні внутрішні інвестиції – I – які складаються із інвестицій на заміщення капіталу, який був зношений у процесі виробництва протягом року, тобто амортизація; і з чистих інвестицій або чистого приросту обсягів основного капіталу
- 3) Державні витрати – G – у даному випадку усі витрати держави, які йдуть безпосередньо на виробництво товарів та послуг. Сюди не включають державні трансфертні платежі (допомога по безробіттю, пенсії ветеранам, допомога престарілим і хворим).
- 4) Чистий експорт – NX – це різниця між обсягами експорту і імпорту.

Розподільчий метод (за доходами) – підсумовуються компоненти, які формують **додану вартість**:

- 1) зарплата – це грошова винагорода за працю робітників і службовців, яка включає додаткові виплати на соціальне забезпечення, соціальне страхування.
- 2) Рента – доходи, які отримують домогосподарства за здані в оренду землі, приміщення, житло та інше.
- 3) Процент – тут виступає у вигляді доходів від грошового капіталу, заощаджуваного домашніми господарствами
- 4) Прибуток – який отримують одноосібні власники господарств, товариств та прибуток корпорацій
- 5) Доходи від власності – доходи, які отримують за право власності (доходи від продажу прав на публікації, трансляції, авторські гонорари і т.д.)
- 6) **Амортизація** – це еквівалент величини знецінення основного капіталу за рік
- 7) Непрямі податки – це ті, які встановлені в цінах товарів та послуг (акцизи, мито, ПДВ). Їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

4. Інші показники СНР. Взаємозв'язок між ними

Окрім названих основних (ВВП – ВНД), існує цілий ряд інших взаємопов'язаних показників національного рахівництва які можуть бути розраховані на основі ВВП (ВНД):

$$\text{ВВП} - \text{Амортизація} = \text{ЧВП}$$

ЧВП (Чистий внутрішній продукт)

$$- \text{непрямі податки на бізнес (ПН)} = \text{НД}$$

А ще національний дохід визначає як сума доходів від праці, капіталу та землі, тобто $\text{НД} = \text{з/плата} + \text{рента} + \text{процент} + \text{прибуток} + \text{дохід від власності}$

НД (Національний дохід)

– внески по соцстраху

– податки на прибутки корпорацій

– нерозподілені прибутки корпорацій

+ трансфертні платежі = ОД

ОД (особистий дохід)

– індивідуальні податки = ВД

ВД – використаний дохід (залишається у розпорядженні і розподілі на споживання і заощадження).

Отже,

$$\text{ВВП} - \text{А} = \text{ЧВП}$$

$$\text{ЧВП} - \text{ПН} = \text{НД}$$

НД – «внески на соціальне страхування» – «податки з фірм на прибутки корпорацій» – «нерозподілені прибутки корпорацій» + «трансфертні платежі» = ОД

ОД – індивідуальні податки = ВД (використаний дохід).

5. Номінальний та реальний ВВП. Цінові індекси.

Ми можемо виміряти ВВП за відповідний рік, використовуючи фактичні ринкові ціни цього року. В результаті отримаємо номінальний ВВП, або ВВП у поточних цінах. Але у наступному році ціни могли змінитися, і номінальний ВВП у цьому році буде неспівставний з таким же показником минулого року. Тоді нас цікавить реальний ВВП, який визначається діленням номінального ВВП на індекс цін.

Отже, номінальні величини – в цінах поточного року. Реальні – в постійних сталих цінах.

Реальний ВВП розраховується шляхом коригування номінального ВВП на індекс цін:

$$\text{Реальний ВВП} = \text{Номінальний ВВП} / \text{індекс цін.}$$

Найбільш розповсюдженими індексами цін є :

1) індекс споживчих цін (ІСЦ)

$$\text{ІСЦ} = \frac{\sum qBG \cdot P1}{\sum qBG \cdot P0} \cdot 100, \text{ де} \quad (2.1)$$

BG – споживчий кошик; qBG – кількість споживчих товарів.

2) Індекс-дефлятор ВВП – найбільш загальний індекс цін.

Дефлятор ВВП = номінальний ВВП / реальний ВВП = сума всіх товарів в цінах поточного року / в цінах базового року.

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\sum q_1 \cdot P_1}{\sum q_1 \cdot P_0} \cdot 100 \quad (2.2)$$

Потенціальний ВВП – це теоретично можливий обсяг виробництва товарів і послуг при умові ефективного (за Паррето), використання всіх виробничих ресурсів і наявних технологій.

Приклад: перший рік виробили 1000 ц пшениці. Ціна 2 грн. за ц.

Другий рік – 1010 ц, ціна 2.50 грн.

Перший рік: номінальний ВВП = $2 \cdot 1000 = 2000$ грн.

Другий рік: номінальний ВВП = $2,50 \cdot 1010 = 2525$ грн.

$2525 / 2000 \cdot 100\% = 126\%$. На 26 % зріс номінальний ВВП.

А насправді: приймемо перший рік за базовий;

Індекс цін $2,50 / 2,00 = 1,25$ – дефлятор.

Реальний ВВП = номінальний / індекс цін (дефлятор)

Реальний ВВП в другий рік : $2525 \text{ грн} / 1,25 = 2020$ грн.

Таким чином реальний ВВП зріс на 1 % (до речі зверніть увагу, що виробництво пшениці теж зросло на 1 %).

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Поняття про Систему національних рахунків (СНР). Загальна характеристика валового внутрішнього продукту (ВВП). Поняття «резидент економіки».
2. Особливості та принципи розрахунку макроекономічних показників у СНР. Принципи обчислення ВВП.
3. Методи розрахунку ВВП.
4. Інші показники СНР (крім ВВП та ВНД). Взаємозв'язок між ними.
5. Реальні та номінальні величини. Цінові індекси
6. Індекс споживчих цін та особливості його розрахунку.
7. Індекс-дефлятор ВВП та особливості його розрахунку.
8. ВВП та економічний добробут. Чистий економічний дохід

Тема 3. Макроекономічна нестабільність: циклічність та безробіття

1. Циклічність як форма економічного розвитку.
2. Зайнятість та безробіття: типи безробіття. Закон Оукена.
3. Ринок праці та соціальна політика. Державна політика зайнятості населення.

1. Циклічність як форма економічного розвитку

Загальне уявлення про макроекономічну динаміку дає дослідження економічних, або ділових циклів. Економічні умови ніколи не залишаються сталими. Процвітання може перейти у занепад. Зростання і падіння обсягів національного виробництва, цін, процентних ставок і зайнятості становлять суть ділового циклу, який характеризує розвиток ринкової економіки.

Діловий цикл означає посилення або спад економічної активності. Точніше, діловий цикл – це коливання обсягу національного виробництва, доходів і зайнятості, що звичайно тривають від 2 до 10 років і характеризуються розширенням або звуженням виробництва в багатьох галузях економіки.

Отже, цикли ділової активності – це періодичні розширення (зростання) та скорочення (спад) реального обсягу виробництва на фоні середнього економічного росту (загальної тенденції росту).

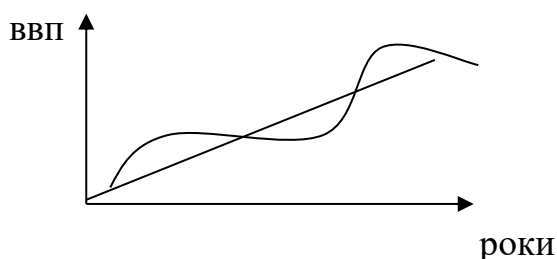

Рисунок 3.1 – Графічне зображення циклічності розвитку

Які ж характерні риси ділового циклу? Економісти поділяють нині діловий цикл на 4 фази.

1) Пік – в економіці спостерігається повна зайнятість і виробництво працює на повну потужність, рівень цін має тенденцію до підвищення, а ділова активність скорочується.

2) Спад – виробництво і зайнятість скорочуються, а ціни не мають тенденцію до зниження.

3) Дно – досягає найнижчого рівня виробництво і зайнятість. Це найнижча точка спаду (депресії).

4) Пожвавлення – виробництво та зайнятість зростають. Рівень цін може підвищуватися, аж поки не буде досягнуто повної зайнятості і виробництво не почне працювати на повну потужність.

Причинами циклічності можуть бути:

- ✓ технічні нововведення;
- ✓ політичні і випадкові події;

- ✓ зміни в грошово-кредитній політиці;
- ✓ нестача національних інвестицій;
- ✓ зміни цін на нафту, газ та інші види сировини.

В макроекономіці не існує цілісної теорії економічного циклу, і економісти різних напрямків концентрують свою увагу на різних причинах циклічності. Але більшість із них вважають, що рівень сукупних витрат ($Y=C+J+G+NX$) безпосередньо визначає рівень зайнятості і виробництва.

Чому саме зміни у рівні сукупних витрат спричиняють коливання економічної активності? Справа в тому, що в економіці, яка орієнтована головним чином на ринок, сектор фірм виробляє товари і надає послуги лише в тому випадку, коли їх можна вигідно продати, або, іншими словами, коли на них пред'явлено достатній сукупний попит. Якщо ж цей сукупний попит (або сукупні витрати) недостатній, то фірмам не вигідно виробляти товари і послуги у великому обсязі, і тому ВВП скорочується. При вищому рівні сукупних витрат сектор фірм, розширюючи обсяги виробництва, буде отримувати прибуток, і, таким чином, ВВП зростатиме.

Зауважте, що цикли різняться між собою. Немає двох цілком однакових циклів. Не існує точної формули, щоб розрахувати коливання маятника або рух планети, але ділові цикли у своїй нерегулярності більше нагадують зміну погоди.

Основними індикаторами фази циклу служать:

- рівень зайнятості
- рівень безробіття
- обсяг випуску

Фактичний реальний обсяг випуску коливається навколо потенційного рівня ВВП, під яким ми розуміємо обсяг виробництва за умови повної зайнятості ресурсів. Він опускається нижче цієї позначки під час спаду, потім поступово повертається до неї, а інколи навіть перевищує цей рівень під час чергового підйому економіки.

Колівання фактичного обсягу ВВП навколо потенційного характеризується показником, який має назву «розрив ВВП».

Значно рідше зустрічається ситуація перевищення фактичного над потенційним. Це стає можливим найчастіше в екстремальних ситуаціях, коли в процес виробництва залучаються додаткові ресурси. Проте це перевищення тривалий час зберігатися не може.

Ось декілька найважливіших теорій ділового циклу:

1. Теорія довгих хвиль (автори Чаянов і Кондратьєв)

Ділові цикли пов'язані з циклами оновлення основних засобів з тривалим терміном використання – будівель, споруд, мостів, шляхів та інших інфраструктурних об'єктів.

2. Монетаристська теорія. Пов'язує діловий цикл із збільшенням або із зменшенням грошової маси та кредиту (Фрідман, Готрі).

3. Інноваційні теорії пов'язують цикл з рядом важливих відкриттів і винаходів (автомобіль або залізниця) – (Шумпетер, Хансен)

4. Політичні теорії ділових циклів приписують циклічні коливання діям політиків, які маніпулюють фіскальною і монетарною політикою (Нордгауз, Гафт)

5. Теорія загальних сукупних витрат (родоначалник – Кейнс). Фактором, який визначає рівень виробництва і зайнятості є рівень загальних або сукупних витрат.

6. Теорія асиметричної інформації (Лукас, Барро). Виробники не можуть точно визначити обсяги виробництва продукції так, щоб задовольнити платоспроможний попит і не допускати виробництва надлишкової продукції.

Уважно подивившись – всі теорії містять елементи істини, але жодна не є універсальною і не підходить для всіх часів і країн.

2. Зайнятість та безробіття: типи безробіття. Закон Оукена

Другою серйозною макроекономічною проблемою є безробіття. Поняття «повна зайнятість» досить складне у плані визначення. На перший погляд, його можна було б трактувати в тому розумінні, що всі 100 % робочої сили мають роботу. Проте це не так. Певний рівень безробіття вважається нормальним і цілком виправданим.

Перше ніж в'яснити, що таке рівень (або норма) безробіття, подивимось на склад населення взагалі. У відповідності із міжнародними стандартами, розробленими у 1983 р. Міжнародною організацією праці (МОП), все населення можна поділити на три категорії:

1) Зайняті – це ті люди, які виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку.

2) Безробітні – ті, хто не має роботи, але активно шукає. Конкретніше: людина вважається безробітною, коли вона відповідає 3-м критеріям одночасно:

- без роботи
- робить активні спроби знайти
- готова відразу ж стати до роботи.

Зайняті і безробітні становлять робочу силу.

3) Особи поза робочою силою – це перш за все люди у віці до 16 р. а також ті, хто перебуває не з своєї волі у спеціалізованих установах; до цієї категорії належать і особи, що вибули зі складу робочої сили – дорослі, які або навчаються, перебувають на пенсії, надто хворі або просто не шукають роботи.

Таким чином,

$$\text{Населення} = \text{Робоча сила} + \text{Особи поза робочою силою}$$

Рівень безробіття визначається відношенням числа безробітних до чисельності робочої сили. Позначається буквою U і вимірюється у відсотках:

$$U = (\text{Безробітні} / \text{Робоча сила}) * 100\% \quad (3.1)$$

Рівень зайнятості визначається як частка від ділення зайнятих до чисельності населення у віці від 16 років і старше:

$$\text{Рівень зайнятості} = (\text{зайняті} / \text{особи у віці від 16 років і старше}) * 100\% \quad (3.2)$$

Економісти розрізняють три види безробіття: фрикційне, структурне і циклічне.

Фрикційне безробіття – виникає внаслідок постійного руху населення між регіонами і видами праці. Навіть, якщо економіці притаманна повна зайнятість, завжди існують люди, які шукають роботу (після закінчення навчання або через переїзд в інше місто). Цей різновид безробіття вважається неминучим і певною мірою бажаним.

Структурне – означає невідповідність між пропозицією праці та попитом на робочу силу.

Така невідповідність виникає у зв'язку з технологічними змінами у процесі виробництва, коли попит на один різновид праці зростає, тоді як на інший зменшується, а пропозиція не може швидко пристосуватися до цього.

Структурна незбалансованість між видами діяльності виникає, коли, наприклад, одні сектори економіки розширюються (програмісти), а в інших скорочуються обсяги виробництва (набірник у друкарні).

Різниця між фрикційним і структурним безробіттям не дуже виражена. Суттєва відмінність полягає в тому, що «фрикційні» безробітні мають навички, які вони можуть продати, а «структурні» безробітні не можуть відразу отримати роботу без перепідготовки. Структурне безробіття характеризується більшою тривалістю.

До циклічного безробіття призводить спад виробництва, тобто та фаза економічного циклу, яка характеризується недостатністю сукупних витрат. Коли сукупний попит на товари і послуги зменшується, зайнятість скорочується, а безробіття зростає.

Повна зайнятість не означає абсолютної відсутності безробіття. Економісти розглядають фрикційне та структурне безробіття як абсолютно неминуче.

Рівень безробіття за умов повної зайнятості дорівнює сумі рівнів фрикційного та структурного безробіття. Цей показник називають також природним рівнем безробіття; він відповідає потенційному ВВП.

Слово «природний» тут означає, що фрикційне та структурне безробіття є неминучим, тоді як циклічне безробіття можна побороти за допомогою засобів макроекономічної політики.

Ряд економістів вважають неприйнятним використання терміна «природний» стосовно безробіття, спричиненого структурними зрушеннями. Ось чому в макроекономічній літературі використовують як синонім ще й інший термін – NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment), котрий зосереджує увагу на тому, що рівень природного безробіття відповідає стану макроекономічної рівноваги, при якому фактична інфляція дорівнює очікуваній.

Надмірне безробіття призводить до значних економічних та соціальних втрат. Головна «ціна» безробіття – невипущена продукція.

Зростання безробіття приводить до зменшення ВВП. Відомий економіст Артур Оукен математично виразив зв'язок між рівнем безробіття та відставанням в обсязі ВВП. Цей зв'язок відомий нині як закон Оукена, який твердить, що на кожний 2% падіння ВВП щодо потенційного рівня ВВП рівень безробіття зростає на 1%. Наприклад якщо початковий ВВП становить 100% потенційного, а потім падає до 98%, то рівень безробіття зростає на 1%.

Закон Оукена розкриває істотний зв'язок між ринком продукту і ринком праці. Він описує зв'язок між короткостроковими змінами у реальному ВВП і змінами у безробітті.

Цей закон нагадує про те, що безробіття є основною проблемою сучасного суспільства. Коли рівень безробіття високий, ресурси використовуються не повністю, значна частина продукту не виробляється, доходи населення зменшуються. Це не тільки економічне лихо, а і соціальна катастрофа.

3. Ринок праці та соціальна політика. Державна політика зайнятості населення

На ринку праці домогосподарства в якості найманих робітників пропонують свою робочу силу (N), а підприємці, як роботодавці, задовольняють свій попит у робочій силі. Залежно від співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили формується зарплата (W) і певний рівень безробіття.

Існує кілька теорій, які по-різному пояснюють механізм функціонування ринку праці. Згідно з класичною теорією зарплата є основним регулятором ринку праці, а попит і пропозиція на цьому ринку є високоеластичними щодо зарплати. Це означає, що в умовах зростання зарплати попит скорочується, а пропозиція збільшується. І навпаки. Отже, рівновага на ринку праці забезпечується автоматично за допомогою абсолютно гнучкої зарплати. Це можна виразити за допомогою рис. 3.2.

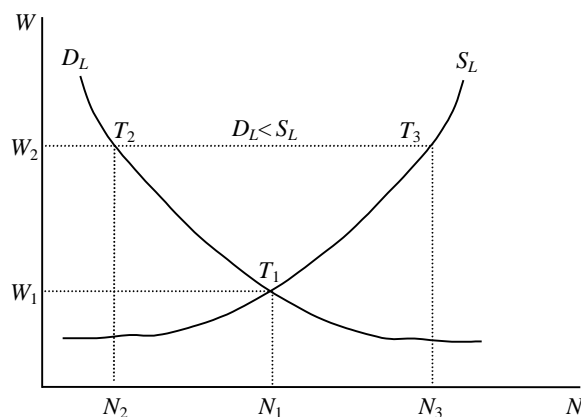

Рисунок 3.2 – Класична модель ринку праці

На рис. 1 початкова рівновага між попитом і пропозицією на робочу силу в точці T_1 забезпечується рівноважною зарплатою на рівні W_1 . Якщо через зовнішні причини зарплата збільшиться до W_2 , то попит на робочу силу впаде до N_2 , а її пропозиція збільшиться до N_3 . Внаслідок цього виникає безробіття: $S_L > D_L$. Згідно з класичною теорією причиною його виникнення є надмірна зарплата.

Проте ринок здатний усунути нерівновагу через вплив попиту і пропозиції на зарплату. Недостатній попит і надлишкова пропозиція швидко примусять зарплату зменшитися до рівноважного рівня (W_1), що відновить рівновагу на ринку праці.

Отже, згідно з класичною теорією надмірна зарплата викликає безробіття, а безробіття, зменшуючи заробітну плату, відновлює рівновагу і в такий спосіб само себе усуває. Якщо певна частка робітників не бажає найматися на роботу за зниженої зарплати, то, за цією теорією, таке безробіття є добровільним.

Але, як показує практика, зниженню зарплати протистоять наймані робітники та профспілки. Роботодавці теж не завжди зацікавлені в її зниженні, оскільки це викликає соціальні конфлікти і справляє негативний вплив на продуктивність праці. Це враховує кейнсіанська теорія, згідно з якою в короткостроковому періоді зарплата майже не змінюється під впливом попиту і пропозиції на ринку праці, особливо в бік зниження. Іншими словами, ринок неспроможний швидко усувати безробіття і забезпечувати повну зайнятість. Вирішити цю проблему можливо за умови державного втручання в економіку. Відповідно до кейнсіанської теорії держава, застосовуючи політику стимулювання сукупного попиту, може викликати збільшення попиту на ринку праці, що дозволяє зменшувати безробіття і підвищувати номінальну зарплату.

Досить часто причиною безробіття є не загальний спад виробництва, а негнучкість ринку праці. На тлі цього явища виникла теорія гнучкого ринку праці, згідно з якою високе безробіття виникає через невідповідність між попитом і пропозицією на ринку праці за професією та кваліфікацією робочої сили; між територіальним розміщенням вільних робочих місць та зайнятою робочою силою. Для усунення цієї невідповідності пропонується посилити гнучкість ринку праці за допомогою підвищення мобільності служб зайнятості, системи перепідготовки і підвищення кваліфікації та фінансової підтримки міжрегіонального переміщення робітників.

Головною умовою ефективного функціонування ринку праці є органічне поєднання ринкового механізму з державним регулюванням зайнятості. Ринковий механізм забезпечує вільний вибір місця працевлаштування і залежність зарплати від попиту і пропозиції. Державне регулювання має створювати всім громадянам сприятливі умови для реалізації їхнього конституційного права на працю, забезпечувати рівні можливості у здобутті професії, гарантувати мінімальний рівень зарплати та забезпечувати соціальний захист у разі тимчасової втрати роботи та працездатності.

Серед перелічених функцій держави найскладнішою є створення умов для реалізації кожним громадянином його права на працю, тобто забезпечення повної зайнятості. Теоретичною основою державного регулювання зайнятості слугує кейнсіанська теорія, згідно з якою усунення вимушеного безробіття має досягатися за допомогою політики стимулювання сукупного попиту. Але така політика має і негативні побічні наслідки. З одного боку, вона сприяє зменшенню безробіття, а з іншого – породжує інфляцію. Отже, за зменшення безробіття суспільство повинно розплачуватися інфляцією. Це означає, що між безробіттям та інфляцією існує обернена залежність. Зазначений зв'язок між безробіттям (U) та інфляцією (i) отримав своє узагальнення за допомогою кривої Філіпса (рис. 3.3).

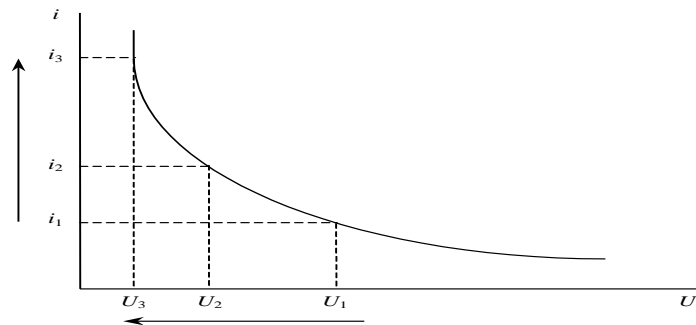

Рисунок 3.3 – Крива Філіпса у короткостроковому періоді

Крива Філіпса свідчить, що за зменшення безробіття від U_1 до U_3 інфляція зростає від i_1 до i_3 . Спираючись на криву Філіпса, можна зробити три висновки:

- 1) велике безробіття не може існувати одночасно з високою інфляцією: можливі лише велике безробіття і низька інфляція або навпаки;
- 2) стимулювальна політика може забезпечити зменшення безробіття лише ціною підвищення інфляції;
- 3) вибір співвідношення між безробіттям та інфляцією залежить від пріоритетів уряду, тобто від того, вирішенню якої проблеми (зменшенню безробіття чи зниженню інфляції) він віддає перевагу.

Проте наведений варіант кривої Філіпса адекватно описує залежність між безробіттям та інфляцією лише в короткостроковому періоді. В довгостроковому періоді між безробіттям та інфляцією спостерігається інший зв'язок. Про це свідчить «крива» Філіпса у довгостроковому періоді (рис. 3.4).

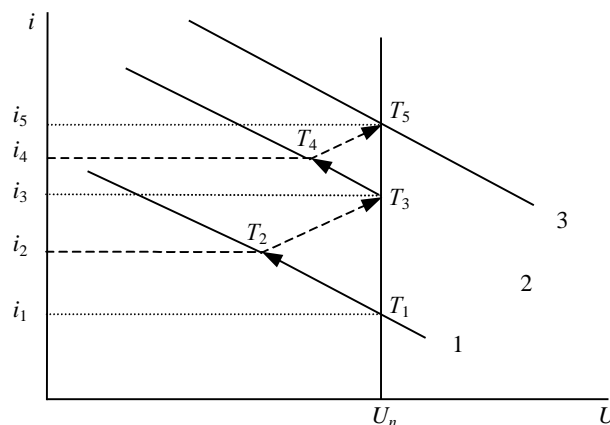

Рисунок 3.4 – «Крива» Філіпса у довгостроковому періоді

На рис. 3.4 короткострокова «крива» Філіпса 1 характеризує такий стан в економіці, коли інфляція дорівнює i_1 , а безробіття – природній нормі, тобто U_n . Тепер припустимо, що уряд хоче зменшити безробіття. З цією метою стимулюється збільшення сукупного попиту. В короткостроковому періоді це, з одного боку, зменшить безробіття, а з іншого, внаслідок збільшення сукупного попиту зросте інфляція попиту до i_2 , що перемістить економіку в точку T_2 .

Реагуючи на зростання інфляції, робітники з часом примусять підприємців адекватно підвищити зарплату. Це, з одного боку, зменшить прибутковість виробництва, скоротить його обсяги і збільшить безробіття до U_n , що перемістить економіку в точку T_3 . З іншого боку, виникне інфляція витрат, яка зростає до i_3 .

Внаслідок цього «крива» Філіпса переміститься в положення 2. Якщо зарплата знову зросте у відповідь на новий виток інфляції, то цей процес повториться на умовах зростання інфляції до i_5 і повернення безробіття до природної норми. З'єднавши точки T_1 і T_5 , отримаємо вертикальну лінію, яка є «кривою» Філіпса у довгостроковому періоді.

Наведений сценарій відповідає теорії адаптивних очікувань, згідно з якою зарплата постійно наздоганяє ціни, завдяки чому забезпечується лише короткострокове скорочення безробіття. Але згідно з теорією раціональних очікувань спіраль «ціни – зарплата» не виникає, оскільки робітники здатні враховувати майбутню інфляцію наперед у своїх вимогах до зарплати. Тому прибутковість не зросте, що не викличе навіть короткострокового збільшення виробництва і скорочення безробіття, а крива Філіпса матиме лише вигляд вертикальної лінії.

Висновок: у довгостроковому періоді між безробіттям та інфляцією не існує альтернативи. Стимульовальна політика у підсумку не зменшує безробіття, а лише породжує інфляцію. В довгостроковому періоді проблему зайнятості можна вирішити лише за допомогою неінфляційних методів, здатних забезпечити зростання виробництва за рахунок нагромадження капіталу і збільшення потенційного ВВП.

Крім політики експансії додатковим елементом політики зайнятості є застосування державою спеціальних методів впливу на ринок праці. З цією метою розробляються державні програми сприяння зайнятості (наприклад, програма суспільних робіт) та гнучкі форми зайнятості (наприклад, запровадження неповного робочого дня, надомної праці тощо).

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Сутність та фази економічного циклу.
2. Теорії ділових циклів.
3. Безробіття: суть та вимірювання.
4. Типи безробіття. Природний рівень безробіття. Концепція NAIRU.
5. Економічні та соціальні втрати від безробіття. Закон Оукена.

Тема 4. Інфляція та антиінфляційна політика

1. Поняття інфляції, проблеми виміру та чинники.
2. Види інфляції.
3. Соціальні та економічні наслідки інфляції.

1. Поняття інфляції, проблеми виміру та чинники

Щоб зрозуміти, чому суспільство терпить високий рівень безробіття, потрібно з'ясувати альтернативу між інфляцією та безробіттям.

Інфляція є основною проблемою в багатьох країнах, що розвиваються і стала ознакою колишніх соціалістичних країн, які переходили до ринку. Інфляція дуже поширена, однак її часто неправильно розуміють. Отже, інфляція означає падіння купівельної спроможності грошей, підвищення грошової вартості життя. Найчастіше інфляція проявляється як зростання загального рівня цін.

Рівень інфляції показує, як змінились ціни в економіці, і вимірюється за допомогою індексів цін (ІСЦ – індекс споживчих цін; дефлятор ВВП тощо) як різниця між значенням цього індексу за певний період (у відсотках) та 100%:

$$\pi = I_{\text{цін}} - 100\% \quad (4.1)$$

Темп інфляції показує, як змінилась сама інфляція за певний період (прискорила чи сповільнилась) і визначається за формулою:

$$\text{Темп інфляції у поточному році} = \frac{\text{Рівень цін}_{\text{поточного року}} - \text{Рівень цін}_{\text{попереднього року}}}{\text{Рівень цін}_{\text{попереднього року}}} \times 100\% \quad (4.2)$$

Протилежним до інфляції поняттям є дефляція, яка має місце, коли загальний рівень цін падає і купівельна спроможність грошей зростає. Дефляція трапляється вкрай рідко. Спорідненим поняттям є дезінфляція. Дезінфляція означає уповільнення темпів інфляції.

В Україні періоди дезінфляції траплялися в 1995-1996 рр., коли високі темпи інфляції, що вимірювалась чотиризначними цифрами, були зменшені завдяки застосуванню активної стабілізаційної (жорсткої монетарної) політики.

Потрібно відзначити, що вплив інфляції залежить від того, якою є інфляція – очікуваною чи непередбаченою.

Непередбачена інфляція – перерозподіляє багатство між різними групами людей. Вона звичайно сприяє боржникам, групам людей і спекулянтам. Водночас вона шкодить кредиторам, групам з фіксованими доходами.

Очікувана інфляція. Припустимо, що всі ціни зростають щороку на 5% і нікого не дивують ці зміни. Ціни на продовольчі товари й одяг, зарплата і квартирна плата зростають на 5% щороку. Чи буде хтось турбуватися такою інфляцією? Ні.

Інфляція, яка є збалансованою (такою, що не змінює відносини цін) і передбаченою, не впливає на загальний обсяг виробництва чи перерозподіл доходів.

Проте цей вид інфляції є рідкісним.

Набагато частіше зустрічається незбалансована інфляція – така, що впливає на відносні ціни, затрати і податки.

Навіть тоді, коли незбалансована інфляція передбачена, ціни не встигають пристосовуватися до інфляційних тенденцій. Проте в цьому випадку, враховуючи майбутні зміни у рівні цін, люди мають можливість скоригувати свої номінальні доходи, тим самим зменшуючи негативні наслідки інфляції.

2. Види інфляції

Існують такі види інфляції

- по прояву:
  - а) явна (зростання цін)
  - б) прихована (зростання дефіциту.)
 Явну можна виміряти, а приховану ні.
- за темпами:
  - а) повзуча, ще називають стимулююча (рівень інфляції контрольований 3-5%)
  - б) помірна інфляція (до 25%) характеризується повільним зростанням цін.

Ми можемо умовно кваліфікувати її так: щорічний темп інфляції вимірюється однозначним числом. Коли ціни відносно стабільні, то люди довіряють грошам і охоче нагромаджують гроші, тому що через місяць чи рік гроші матимуть таку саму купівельну спроможність як і сьогодні. Люди не втрачають часу чи коштів, намагаючись розмістити своє багатство в «реальних» активах, а не в «грошових».

Галопуюча інфляція – це інфляція, що вимірюється двозначними чи тризначними числами (50 або 300% за рік)

Коли помірна інфляція перероджується у галопуючу, виникають економічні спотворення. Контракти здебільшого «прив'язуються» до певного цінового індексу або до іноземної валюти.

Гроші втрачають свою вартість, фінансові ринки звужуються, населення нагромаджує товари, купує нерухомість і ніколи не віддає гроші в позику за низькими номінальними процентами ставками. Люди намагаються вкласти свої гроші за кордоном, що призводить до скорочення внутрішніх інвестицій.

Гіперінфляція – це вид інфляції, коли ціни зростають на тисячі, мільйони чи навіть мільярди процентів на рік. Гіперінфляція, як правило, пов'язана з нерозумною державною політикою, руйнівно впливає на обсяг національного виробництва і зайнятість, може підірвати фінансову систему і прискорити крах.

Ось як описується гіперінфляція: «Ми ходили у крамниці з грошима у кишенях і поверталися з продуктами у кошиках. Тепер ми ходимо з грішми у кошиках і повертаємось з продуктами у кишенях. Всього бракує, крім грошей».

З точки зору причин виникнення інфляції розрізняють інфляцію попиту та інфляцію пропозиції (інфляцію витрат).

Інфляція попиту спостерігається, коли сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни, намагаючись зрівноважити пропозицію і попит зростають.

Одна з впливових теорій попиту розглядає пропозицію грошей як головну причину інфляції, аргументуючи цей підхід так: зростання пропозиції грошей збільшує сукупний попит, який у свою чергу, підвищує рівень цін (коли включається друкарський станок).

Інфляція попиту була притаманна нашій економіці на початку 90-х років, коли радянський уряд фінансував свій бюджетний дефіцит, скориставшись друкарським верстатом, коли величезні черги збиралися в магазинах з метою позбутися зайвих грошей і придбати якомога більшу кількість товарів «про запас».

Інфляція, що виникає через зростання витрат у періоди високого безробіття і неповного використання виробничих ресурсів, називається інфляцією витрат, або інфляцією пропозиції.

Таким чином, інфляція витрат пов'язана із скороченням сукупної пропозиції внаслідок дії несприятливих зовнішніх шоків – підвищенням цін на сировину, підвищення зарплати, які сприяють зростанню витрат виробництва.

Отже, інфляція виробництва більш шкідлива, ніж інфляція попиту.

Цей тип інфляції (виробництва) призводить до стагфляції – ситуації в економіці, коли одночасно відбувається підвищення рівнів інфляції та безробіття на фоні загального спаду виробництва.

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює так звану інфляційну спіраль.

3. Соціальні та економічні наслідки інфляції

Визначити втрати від інфляції – досить важке завдання.

Визначено два чіткі впливи інфляції:

- перерозподіл доходу і багатства між різними верствами населення
- спотворення відносних цін та обсягів виробництва різних товарів, іноді обсягу виробництва і зайнятості в економіці в цілому.

Основний розподільчий вплив інфляції виникає через відмінності у активах і пасивах, якими володіють люди.

Коли люди заборгували гроші то різке зростання цін є несподіваним щастям для них. Якщо ж ви кредитор то ефект протилежний.

Соціальні втрати:

- ефект зношених чобіт
- ефект меню.
- ефект зіпсованого світлофору

Економісти називають банківський процент номінальною процентною ставкою, а збільшення Вашої купівельної спроможності – реальною процентною ставкою.

Якщо номінальну процентну ставку позначити через «і», реальну процентну ставку – «г», а інфляцію – «π», то залежність між цими трьома змінними може бути записана як:

$$r = i - \pi \quad (4.3)$$

Тобто реальна процентна ставка є різницею між номінальною процентною ставкою та рівнем інфляції.

Перегрупувавши отримаємо:

$$I = r + \pi \quad (4.4)$$

Рівняння, записане у такому вигляді, має назву рівняння Фішера.

Воно вказує на те, що номінальна процентна ставка може змінюватися під впливом двох причин: внаслідок зміни реальної процентної ставки або ж внаслідок зміни рівня інфляції.

У відповідності з рівнянням Фішера: збільшення рівня інфляції на 1% призводить до підвищення номінальної процентної ставки на 1%.

Це співвідношення між рівнем інфляції і номінальною процентною ставкою має назву ефекту Фішера.

Розрізняють два види реальної процентної ставки:

- реальна процентна ставка, яку позичальник і кредитор очікують на момент укладання угоди, називається *Ex ante* реальною процентною ставкою.
- Фактична реальна процентна ставка називається *Ex post*.

Відомий економіст А. Філіпс вивчивши дані щодо безробіття і номінальної заробітної плати у Великобританії за останні сто років виявив обернений зв'язок між безробіттям і змінами у номінальній заробітній платі. Він з'ясував, що заробітна плата зростала завжди, коли безробіття було малим, і навпаки. Чому саме високе безробіття заважало зростанню номінальної заробітної плати. Чим більший рівень безробіття, тим менша зарплата. Суспільство завжди стоїть перед вибором: висока інфляція – низьке безробіття або низька інфляція – високе безробіття

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Поняття інфляції, проблеми виміру та чинники.
2. Види інфляції.
3. Соціальні та економічні наслідки інфляції.
4. Інфляція і процентні ставки. Ефект Фішера.
5. Інфляція чи безробіття: проблема вибору. Крива Філіпса.

Тема 5. Сукупний попит та сукупна пропозиція

1. Сукупний попит: цінові та нецінові фактори сукупного попиту.
2. Сукупна пропозиція: кейнсіанський та класичний підхід
3. Цінові та нецінові фактори сукупної пропозиції.
4. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції

1. Сукупний попит: цінові та нецінові фактори сукупного попиту

На відміну від моделі рівноваги попиту і пропозиції на ринку окремого блага, відомої з курсу мікроекономіки, модель сукупного попиту – сукупної пропозиції (AD-AS) досліджує поведінку економіки в цілому. Модель використовується для дослідження і пояснення таких важливих явищ, як інфляція, безробіття, ділові цикли; для прогнозування впливу на економіку різних факторів, для планування заходів економічної політики короткостроковому і довгостроковому періоді.

Модель AD-AS визначає рівноважні значення агрегованих обсягів попиту і пропозиції залежно від рівня цін товарів та послуг на внутрішньому ринку країни.

Сукупний попит (AD) – це загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які готові купити домогосподарства, фірми та уряд країни, а також економічні агенти решти країн світу при певному рівні внутрішніх цін.

Модель сукупного попиту і сукупної пропозиції (AD-AS) досліджує поведінку економіки в цілому. Вона пояснює причини коливання рівня цін та реальних обсягів національного виробництва, розкриває взаємозв'язок між ними та економічною політикою. Модель застосовується для дослідження й пояснення таких важливих явищ, як інфляція, безробіття, ділові цикли, для прогнозування впливу на економіку різноманітних факторів, для планування й координації заходів економічної політики в короткостроковому і довгостроковому періодах.

Агрегування цін означає, що ціни на окремі товари та послуги усереднюються пропорційно обсягам виробництва останніх на внутрішньому ринку і характеризують рівень цін усієї сукупності товарів та послуг в економіці. Вимірником рівня цін у моделі AD-AS є дефлятор ВВП поточного періоду до певного базового періоду. Значення дефлятора відкладаються на вертикальній осі координат (P) і вимірюють загальний рівень цін в економіці.

Сукупний попит (AD) – це загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які готові купити домогосподарства, фірми та уряд країни, а також економічні агенти решти країн світу при певному рівні внутрішніх цін. Сукупний попит є сумою запланованих витрат економічних агентів: $Y_{AD} = C + I + G + NX$.

Сукупний попит має грошову форму. Тому зв'язок між рівнем цін та величиною сукупного попиту обумовлений насамперед загальними умовами грошового обігу, які встановлюються основним рівнянням кількісної теорії грошей:

$$M \times V = P \times Y, \quad (5.1)$$

де: M - кількість грошей в обігу, або номінальні грошові залишки;

V – швидкість обігу грошей;

P – рівень цін;

Y – реальний обсяг національного виробництва (сукупний реальний доход).

Номинальний доход економічних агентів ($Y \times P$) дорівнює сумі угод, здійснених між ними протягом певного періоду і оплачених за допомогою грошей, які обертаються, переходячи від покупця до продавця. Обертаючись зі швидкістю V , запас грошей M збільшує одночасно як номінальний грошовий доход, так і номінальні грошові витрати економічних агентів країни на товари й послуги. Згідно рівняння (5.1), обсяг сукупного попиту залежить від кількості грошей в обігу, швидкості їхнього обертання та рівня цін, за якими купуються товари і послуги:

$$Y_{AD} = \frac{M \cdot V}{P}. \quad (5.2)$$

В макроекономічній теорії спадний нахил кривої сукупного попиту пояснюється впливом так званих цінових факторів:

- а) ефектом реальних грошових залишків (ефектом багатства);
- б) ефектом процентної ставки;
- в) ефектом імпортних закупівель.

На величину сукупного попиту впливають також фактори, не пов'язані із зміною рівня цін. Неціновими факторами сукупного попиту є різноманітні шоки – раптові зміни умов загальної рівноваги на внутрішніх ринках, викликані заходами економічної політики, незалежними діями економічних агентів, зовнішньоекономічними, політичними та природними чинниками, що впливають на обсяги споживання, інвестицій, державних витрат або на обсяг чистого експорту країни. Нецінові фактори збільшують або зменшують обсяги сукупного попиту для всіх можливих рівнів цін і, відповідно, пересувають криву AD_0 праворуч або ліворуч.

Конкретні чинники розглядаються як цінові або нецінові фактори сукупного попиту залежно від причин, що викликають їхню зміну. Якщо, наприклад, швидкість грошей в обігу, державні витрати, процентні ставки або чистий експорт змінюються внаслідок зміни внутрішніх цін, – вони впливають як цінові фактори. В інших випадках вони впливають як нецінові фактори. Наприклад, чистий експорт країни може збільшитись на певну величину як внаслідок зниження рівня внутрішніх цін, так і внаслідок зниження курсу її валюти. У першому випадку матиме місце вплив цінового фактору: збільшення сукупного попиту буде пов'язане з переходом вниз по кривій AD на нижчий рівень цін. У другому випадку спостерігатиметься вплив нецінового фактору: сукупний попит зростатиме внаслідок переміщення кривої AD праворуч.

2. Сукупна пропозиція: кейнсіанський та класичний підхід

Сукупна пропозиція (AS) – загальний обсяг товарів та послуг в економіці, який може бути запропонований фірмами при певному рівні внутрішніх цін. На зміни в сукупному попиті виробництво може відреагувати як зміною рівня цін, так і обсягу випуску. Зв'язок між рівнем цін та обсягом сукупної пропозиції залежить від тривалості періоду, протягом якого взаємодіють сукупний попит і пропозиція, ціни і витрати у виробництві.

Рівновага попиту і пропозиції досягається в точці перетину кривих сукупного попиту і сукупної пропозиції ($AD=AS$). На зміни в сукупному попиті виробництво може відреагувати як зміною рівня цін, так і обсягу випуску. Зв'язок між рівнем цін та обсягом сукупної пропозиції залежить від тривалості періоду, протягом якого взаємодіють сукупний попит і пропозиція, ціни і витрати у виробництві.

Довгострокова крива сукупної пропозиції LRAS зображується в моделі AD-AS вертикальною лінією. Обсяг сукупного випуску (Y) визначається кількістю капіталу (K), праці (L) та їхньою спільною продуктивністю (A): $Y=Y(A,K,L)$. Всі наявні фактори виробництва використовуються повною мірою, а їхні значення при побудові кривої LRAS вважаються незмінними. Тому довгостроковий обсяг сукупного випуску, якому відповідає крива сукупної пропозиції (Y_{LRAS}), є постійним і дорівнює потенційному випуску: $Y_{LRAS}=Y_F$

У довгостроковому періоді ціни на всі товари, номінальна заробітна плата і процентні ставки абсолютно гнучкі і здатні вільно зростати або знижуватись до будь-яких значень, необхідних для врівноваження попиту і пропозиції. Тому рівноважний рівень цін довгострокової сукупної пропозиції також абсолютно гнучкий і може змінюватись у будь-якому напрямку.

У ситуації, коли випуск дорівнює потенційному, всі, бажаючи працювати за оплату, що склалася на ринку праці, мають роботу. Виробництво безперервно забезпечується всіма необхідними ресурсами і працює ритмічно. Структура виробництва відповідає структурі сукупного попиту. Дефіцити та надлишки відсутні, і вся призначена для продажу продукція реалізується. Обсяг товарних запасів відповідає запланованим потребам виробництва і збуту. Функціонування виробництва не веде до підвищення або зниження середніх витрат на одиницю продукції. Тому тенденції до підвищення або зниження рівня цін при незмінному сукупному попиті також не спостерігається. Виробництво прибуткове у всіх галузях. Хоча прибутковість окремих галузей може бути різною, але вона влаштовує всіх і стабільна, тому що не виникає тенденції до міжгалузевого перетоку капіталу та перерозподілу ресурсів. Стан економіки в цілому можна визнати не лише стабільним, але й оптимальним.

У короткостроковому періоді виробництво реагує на зміни в сукупному попиті наступним чином:

1. Рівень цін може залишатись незмінним, а обсяг виробництва збільшуватись.

2. Рівень цін підвищується у міру збільшення сукупного випуску.

Перша крива сукупної пропозиції є крайнім випадком кейнсіанської моделі AS з абсолютно жорсткими цінами і заробітною платою і незмінним рівнем середніх витрат. Друга крива є кейнсіанською моделлю, в якій середні витрати і ціни виробництва при збільшенні сукупного випуску зростають. На протилежність класичній теорії, кейнсіанський підхід виходить з жорсткості номінальних і гнучкості реальних величин у короткостроковому періоді. Кейнсіанська модель ґрунтується на припущенні, що економіка складається з недосконалих ринків і функціонує в умовах неповного використання факторів виробництва. Обсяг сукупної пропозиції звичайно нижчий від потенційного випуску і залежить не від

факторів виробництва, яких достатньо, а від сукупного попиту. Тому кейнсіанську модель іноді вважають моделлю сукупної пропозиції для депресивної економіки.

Причиною збільшення сукупної пропозиції в короткостроковому періоді є незмінність середніх витрат виробництва, відповідних кожному можливому обсягу сукупного випуску. Короткострокова крива сукупної пропозиції SRAS будується для даного рівня середніх витрат виробництва при кожному можливому значенні випуску.

При незмінних витратах та цінах стимулом для розширення виробництва є зростання сукупного попиту і можливість збільшити прибуток за рахунок продажу додаткової кількості продукції. Якщо рівень цін при незмінних витратах підвищується, це означає збільшення прибутковості виробництва і додатково стимулює його розширення.

3. Цінові та нецінові фактори сукупної пропозиції

Збільшення рівня середніх витрат внаслідок загального підвищення цін, заробітної плати або зростання інших витрат, не пов'язаних із розширенням виробництва, означає підвищення рівня середніх витрат для кожного можливого обсягу сукупної пропозиції. На графіку моделі AD-AS це призводить до зсуву короткострокової кривої сукупної пропозиції SRAS вгору на величину підвищення середніх витрат. Зменшення середніх витрат і цін, не пов'язане із скороченням виробництва, пересуває короткострокову криву сукупної пропозиції SRAS на відповідну величину вниз. Чинники, що викликають підвищення або зниження очікуваного рівня середніх витрат при кожному можливому обсязі сукупного випуску називаються неціновими факторами сукупної пропозиції.

Цінові фактори визначають нахил короткострокової кривої сукупної пропозиції. До цінових факторів належать різні причини, які сприяють зміні середніх витрат і підвищенню рівня цін.

Чим більшою тенденцією до зростання рівня середніх витрат і цін характеризується виробництво, тим більшим кутом нахилу характеризується крива SRAS.

Цінові фактори поділяються на 2 групи:

1. Зростання витрат виробництва на одиницю продукції кінцевого використання. Причинами зростання відносних цін на ресурси є структурні диспропорції та загальна обмеженість ресурсів.

2. Іншою причиною є введення додаткових витрат у ціни. (Податки та обов'язкові платежі). Вони роблять криву SRAS крутішою.

Нецінові фактори.

Неціновими факторами називаються причини зміни рівня середніх витрат не пов'язані із зміною обсягів випуску.

1. Зміна продуктивності ресурсів $\uparrow \rightarrow$ вправо вниз
2. Зміна правових норм
3. Технології (НТП – зсуває вправо)
4. Населення та праця (збільшення ресурсів $\rightarrow$ вправо)
5. Організація та управління (удосконалення $\rightarrow$ вправо)
6. Домінування на ринку (монополізація $\rightarrow$ вправо).

4. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції

Виробництво реагує на збільшення сукупного попиту збільшенням випуску, а на скорочення сукупного попиту – зменшенням обсягів виробництва. При збільшенні сукупного попиту обсяг сукупної пропозиції в короткостроковому періоді може перевищувати потенційний випуск, а при скороченні сукупного попиту – бути меншим.

У короткостроковому періоді між сукупним попитом, цінами і обсягом виробництва встановлюється позитивний взаємозв'язок, який порушує класичну дихотомію і нейтральність грошей. На відміну від довгострокового періоду, рівень цін може впливати на обсяг виробництва, а обсяг виробництва – на рівень цін. Підвищення цін при незмінних середніх витратах стимулює збільшення виробництва. А збільшення сукупного випуску, як правило, призводить до підвищення рівня середніх витрат і стає причиною підвищення цін.

Якщо середні витрати при збільшенні чи зменшенні сукупного випуску не змінюються або ціни інертні – короткострокова крива сукупної пропозиції буде горизонтальною, як крива SRAS. Якщо при збільшенні виробництва і середніх витрат ціни зростатимуть, – крива короткострокової сукупної пропозиції набуде позитивного нахилу, як крива SRAS₂. У графічній моделі SRAS підвищення рівня цін внаслідок збільшення виробництва означає пересування умов рівноваги виробництва уздовж кривої сукупної пропозиції праворуч. Зниження цін внаслідок скорочення обсягів виробництва пересуває точку рівноваги вздовж короткострокової кривої сукупної пропозиції ліворуч. Більша чутливість цін і витрат до обсягу сукупного випуску означає крутішу короткострокову криву сукупної пропозиції.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Сукупний попит: цінові та нецінові фактори сукупного попиту.
2. Сукупна пропозиція: кейнсіанський та класичний підхід
3. Цінові та нецінові фактори сукупної пропозиції.
4. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції

Тема 6. Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги

1. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання.
2. Споживання, заощадження та інвестиції. Функція споживання.
3. Фактичні та заплановані видатки. Модель «кейнсіанський хрест».
4. Сутність мультиплікатора. Мультиплікативна зміна ВВП.

1. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання

Як відомо, класична модель економіки автоматично виключає з економічного механізму державу. Згідно з класичними уявленнями економіка без втручання держави сама тяжіє до рівноважного стану завдяки гнучкості цін, зарплати та ставки відсотку.

Згідно класичної моделі на товарному ринку діє правило пристосування попиту до пропозиції. Але який же механізм гарантує це пристосування. Це можна пояснити проаналізувавши ринок заощаджень (інвестиції).

Сукупний попит складається з двох компонентів: споживання C інвестиції I . Інвестиції створюються заощадженнями S . За класичною моделлю, вирішальну роль у встановленні рівноваги на цьому ринку відіграє ставка процента.

Вважається, що завжди існує процент i , який урівноважить попит і пропозицію.

Функція заощаджень.

Заощадження є функцією процента і реального продукту. Залежність між ними пряма: чим вищий процент i більший реальний продукт, тим більші заощадження.

Ставка процента визначає розподіл доходів домогосподарств на поточне й очікуване у майбутньому споживання.

Функція інвестицій.

Інвестиції залежать від рівня процента i , а функція інвестицій є спадною чим вищий процент, тим нижчий попит на інвестиції.

Рівновага на ринку заощаджень (інвестицій) передбачає рівність.

У класичній моделі рівноважна ставка процента не визначає обсягів пропозиції чи попиту, але вона впливає на розподіл цього попиту на дві частини : споживання C та інвестиції I .

Проте, велика економічна депресія кінця 20-х років ХХ-століття змусила подивитись на економіку по-іншому. Принципово новий підхід запропонував видатний англійський економіст Джон Майнард Кейнс у славнозвісній праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 рік).

Кейнсіанська модель базується на таких припущеннях:

- 1) Розглядається короткостроковий період (за жартівливим виразом Дж.М.Кейнса – «в довгостроковому періоді ми всі помremo, отже немає потреби його розглядати»).
- 2) У кейнсіанській моделі вирішальний вплив на кінцевий продукт і зайнятість має попит (тоді як у класичній моделі ця роль належить пропозиції).
- 3) Рівновага попиту і пропозиції може встановитися і при неповній зайнятості.

- 4) Ціни, рівень відсотка і зарплата розглядаються як незмінні.
 5) Об'єктом дослідження є замкнута економіка (не враховується зовнішня торгівля).

Класична економічна теорія виходить з двох основних положень. По-перше, стверджується, що навряд чи можлива ситуація, за якої рівень сукупних витрат буде недостатнім для закупки продукції, виробленої за умов повної зайнятості ресурсів (тобто навряд чи можлива ситуація, коли $AD \neq AS$). По-друге, якщо така ситуація виникне, то негайно зміняться зарплата, ціни і ринкова процентна ставка і ситуація стабілізується.

Кейнсіанська економічна теорія спростовує існування такого механізму саморегулювання. На основі емпіричних даних, отриманих у період «великої депресії», Дж.М.Кейнсу вдалося довести, що повна зайнятість у нерегульованій економіці може виникнути лише випадково.

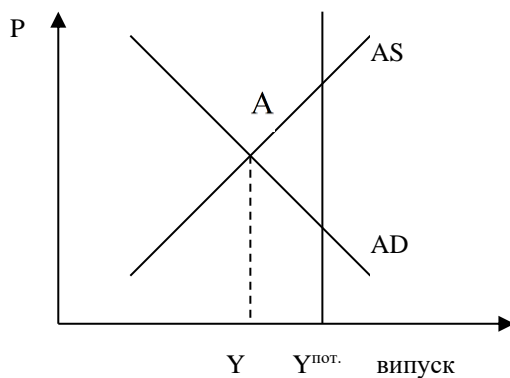

Рисунок 6.1 – Рівновага за неповної зайнятості

Однією з причин такої розбіжності є невідповідність планів інвестицій та заощаджень, які здійснюються різними економічними агентами.

У відповідності з класичною теорією, основним фактором, який визначає динаміку інвестицій і заощаджень, є процентна ставка.

У відповідності з кейнсіанською теорією, не ставка проценту, а величина використовуваного доходу домогосподарств є основним фактором, який визначає динаміку споживання і заощаджень.

За Кейнсом всі проблеми економічного розвитку пов'язані з недостатністю ефективного попиту.

2. Споживання, заощадження та інвестиції. Функція споживання

Відомо, що в замкнутій економіці існує три напрямки використання вироблених нею продуктів. Ці три компоненти ВВП наведені в основній макроекономічній тотожності для замкритої економіки :

$$Y = C + I + G, \quad (6.1)$$

Тобто частина виробленої продукції споживається домогосподарства (C), частина – використовується фірмами й домогосподарства на інвестиції (I) і частина продукції що закуп. Уряд на суспільні потреби. (G) Переважна частина виробленої продукції йде на споживання (C).

Пригадаємо, що та частина доходу, яка залишилася після сплати всіх податків називається використовуваним доходом. Люди поділяють свій використовуваний дохід на споживання (С) та заощадження (S). Залежність між обсягом споживання і використовуваним доходом має назву функції споживання. Це поняття, запроваджене Кейнсом, ґрунтується на припущенні, що дохід є основним, визначальним фактором споживання.

Функцію споживання можна подати наочніше у вигляді графіка.

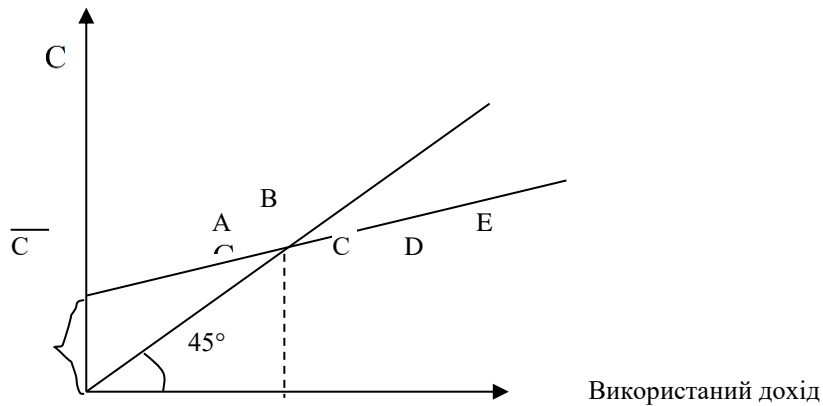

Рисунок 6.2 – Кейнсіанська функція споживання

Лінія 45° говорить нам, чи споживчі видатки більші, рівні чи менші за використовуваний дохід.

Сучасна макроекономіка надає великого значення змінам у споживанні, які спричинені змінами в доході, що називають граничною схильністю до споживання, (англійською – MPC).

Гранична схильність до споживання – це величина додаткового споживання, що його спричиняє один додатковий долар доходу.

Тобто MPC показує наскільки зміниться обсяг споживання при зміні використовуваного доходу на одну одиницю, і визначається за формулою.

$$MPC = \Delta C / \Delta ВД \quad (6.2)$$

де: ΔC – приріст споживчих витрат

$\Delta ВД$ – приріст використовуваного доходу

З геометричної точки зору гранична схильність до споживання – це кут нахилу кривої споживання.

Детальніше функцію споживання можна подати у вигляді: —

$$C = \bar{C} + c' * Y, \text{ де} \quad (6.3)$$

$\bar{C}$ – автономне споживання, тобто певний рівень споживання, який не залежить від рівня доходів і тяжіє до мінімального споживання;

c' – гранична схильність до споживання (MPC);

Y – сукупні доходи.

Поряд із MPC йде її дзеркальне відображення – гранична схильність до заощадження (англійською – MPS), яка визначається як додаткова величина заощаджень, що виникає з додаткової одиниці доходу.

$\Delta ВД = \Delta C + \Delta S.$ $MPC + MPS = 1.$
 Із збільшенням MPC зменшується MPS .

3. Фактичні та заплановані видатки. Модель «кейнсіанський хрест»

Визначальним у моделі є сукупний попит – AD . Особливістю кейнсіанської моделі є те, що в ній розрізняються заплановані і фактичні витрати.

Заплановані витрати.

Сукупний попит (AD) у моделі представлено плановими витратами – сумою, яку домогосподарства, фірми і держава мають намір потратити на купівлю товарів та оплату послуг.

$$AD = C + I + G \quad (6.4)$$

Сукупна пропозиція (AS) представлена фактичними витратами, Y .

Невідповідність запланованих і фактичних витрат може бути записана так:

$U = AD \pm UI$, де UI – непередбачене нагромадження запасів або, навпаки, їх використання для збільшення пропозиції на товарному ринку.

Коли $AD > Y$, то UI зменшується,

коли $AD < Y$, то UI зростає,

коли $AD = Y$ то $UI = 0$, тобто все що вироблено, все споживається, з цього витікає рівновага.

Модель у її спрощеному варіанті має такий вигляд :

$$\left\{ \begin{array}{l} Y = AD - \text{загальна умова рівноваги (1)} \\ AD = C + I + G - \text{структура сукупних витрат (2)} \\ C = \bar{C} + C'(Y-T) - \text{функція споживання (3)} \end{array} \right.$$

В кейнсіанській моделі I і G – сталі.

$$AD = C + C'(Y-T) + I + G \quad (6.5)$$

Зображення цієї моделі і має назву кейнсіанська модель рівноваги. Або ще в економічній науці її називають «кейнсіанський хрест». Він являє поєднання на одному графіку двох ліній, одна з яких відображає ідеальний стан повної відповідності фактичних і запланованих витрат, а друга – заплановані витрати.

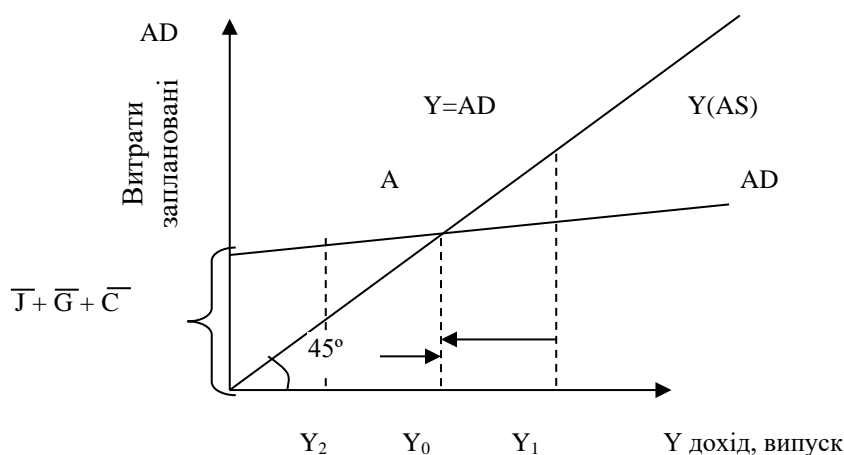

Рисунок 6.3 – Кейнсіанський «хрест»

Лінія, що проходить під кутом 45° до горизонтальної осі, фіксує відповідність фактичних і запланованих витрат.

Функція запланованих витрат (АД) графічно зображується як функція споживання, «зміщена» вгору на величину $I + G + C$.

Нахил лінії АД до горизонтальної осі визначається граничною схильністю до споживання c' : чим схильність вища, тим нахил до горизонтальної осі більший.

У точці перетину ліній Y та АД досягається рівновага на товарному ринку ($Y=AD$).

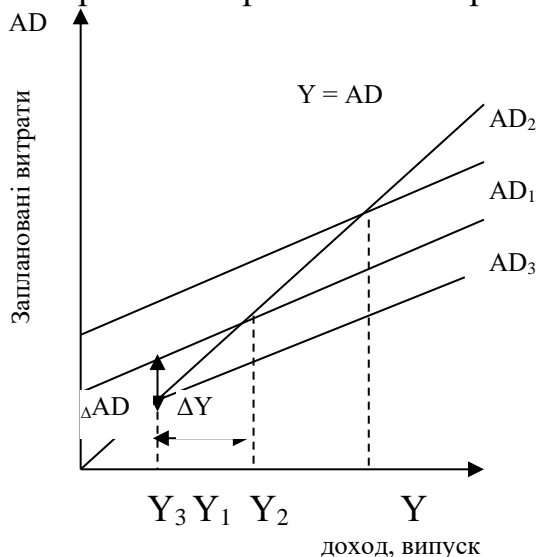
Як пояснити сам процес встановлення рівноваги, користуючись «кейнсіанським хрестом»?

Якщо фактичний обсяг виробництва Y_1 перевищує рівноважний Y_0 , то це означає, що покупці купують товарів менше, ніж фірми виробляють, іншими словами $AD < AS$. Нереалізована продукція набирає форми товарно-матеріальних запасів (UI), які зростають. Таке збільшення примушує фірми скорочувати виробництво, що в результаті зменшує ВВП. Поступово $Y_1 \rightarrow$ до Y_0 .

Навпаки, коли фактичний випуск Y_2 менший за рівноважний рівень Y_0 , то це означає, що фірми виробляють менше, ніж покупці готові придбати – $AD > AS$. Це створює стимули до збільшення випуску і $Y_2 \rightarrow Y_0$ і досягається рівновага.

4. Сутність мультиплікатора. Мультиплікативна зміна ВВП

Рівноважний рівень випуску Y може коливатися у відповідності із зміною величини будь-якого компонента сукупних витрат: споживання інвестицій, державних витрат (а у випадку відкритої економіки – і величини чистого експорту). Збільшення кожного з цих компонентів зсуває криву планових витрат вгору і сприяє зростанню рівноважного рівня випуску.

$$\Delta AD = \Delta (C + I + G + NX)$$

Збільшення будь-якого компонента автономних витрат приводить до значно більшого зростання сукупного доходу завдяки ефекту мультиплікатора

$$\underline{\Delta Y = \mu * \Delta AD}$$

$$\underline{\Delta Y > \Delta AD}$$

Рисунок 6.5 – Кейнсіанський «хрест»

Мультиплікатор – це число, на яке потрібно помножити зміни у витратах, щоб визначити зміни в сукупному обсязі виробництва.

Величина мультиплікатора державних витрат може бути знайдена в результаті рішення системи рівнянь

$$\begin{cases} AD = C + I + G \\ AD = Y \\ C = \bar{C} + c' * Y \end{cases}$$

Підставивши функцію споживання в основне макроекономічне рівняння, знайдемо рівноважний обсяг виробництва.

$$Y = \bar{C} + c'Y + \bar{I} + \bar{G} \quad (6.6)$$

$\bar{C}, \bar{I}, \bar{G}$ – автономні витрати, які не залежать від доходу

$$Y - c'Y = (\bar{C} + \bar{I} + \bar{G}) \quad Y * (1 - c') = (\bar{C} + \bar{I} + \bar{G})$$

$$Y = \frac{1}{1 - MPC} \underbrace{(\bar{C} + \bar{I} + \bar{G})}_{AD} \quad \frac{\Delta Y}{\Delta AD} = \frac{dY}{dAD} = \Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \Delta AD$$

$\frac{1}{1 - MPC}$ – мультиплікатор випуску за витратами, який показує на скільки зросте рівноважний Y внаслідок зростання витрат на одиницю.

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \Delta AD$$

Це отримало назву простого мультиплікатора Кейнса $M = \frac{1}{1 - MPC}$

Формула мультиплікатора показує, що загальний випуск залежить від схильності до споживання: чим вона більша, тим більший і випуск.

Дещо ускладнимо модель, ввівши до неї державу спочатку в ролі збирача податків, а далі в ролі економічного суб'єкта, що здійснює витрати.

Тобто врахуємо роль держави як провідника податково-бюджетної політики. Зрозуміло, що це було б неможливим для класичної моделі, яка виключає з аналізу державу. Але це є нормальним для кейнсіанської моделі, яка вважає державне втручання необхідним для забезпечення рівноваги.

Зменшення податків на ΔT збільшить дохід у розпорядженні ($Y - T$) на величину ΔT . Таким чином крива планових витрат AD пересунеться вгору на величину $c' * \Delta T$. $\Delta AD < \Delta Y$ $\Delta Y = \mu * \Delta AD$

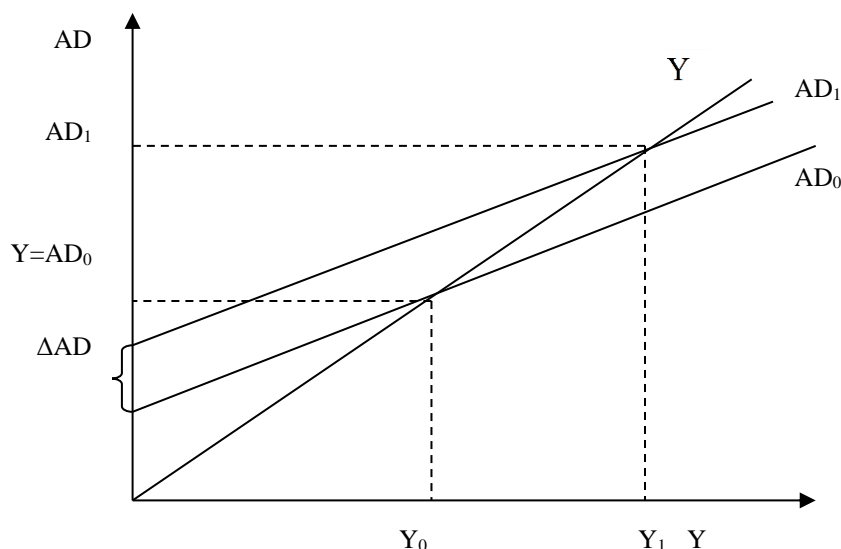

Рисунок 6.6 – Зменшення податків в кейнсіанському «хресті»

Отже зменшення податків також створює мультиплікативний ефект.

В ускладненому варіанті модель має вигляд :

$$\left\{ \begin{array}{l} Y = AD \\ AD = C + I + G \\ C = \bar{C} + c'(Y - T) \\ I = \bar{I} \\ G = \bar{G} \\ Y = AD = \bar{C} + c'(Y - T) + \bar{I} + \bar{G} \end{array} \right. \quad (6.7)$$

Державні витрати розглядаються як стала величина $-\bar{G}$. Споживання залежить від розміру податків. Чим менші податки, тим більший доход залишається у розпорядженні домогосподарств, отже, тим більше буде споживання.

$$\begin{aligned} Y &= \bar{C} + c'(Y - T) + \bar{I} + \bar{G} \\ Y &= c'Y - c'T + \bar{C} + \bar{I} + \bar{G} \\ Y - c'Y &= -c'T + \bar{C} + \bar{I} + \bar{G} \\ Y(1 - c') &= -c'T + (\bar{C} + \bar{I} + \bar{G}) \end{aligned}$$

Продиференціюємо ∂Y по ∂T

$$\frac{dY}{dT} = \frac{\Delta Y}{\Delta T} = -\frac{C'}{1 - C'} = -\frac{ГСС}{1 - ГСС}$$

Вираз $-\frac{MPC}{1 - MPC}$ є мультиплікатором державних податків ($\mu_{Y/T}$).

Він показує, що зростання податків на певну величину зменшує випуск на більшу величину.

Тепер уявимо державу, що витрачає доходи G , тобто формує попит на ринку.

$$\begin{aligned} Y &= AD \\ AD &= C + I + G \\ C &= \bar{C} + c'(Y - T) \\ I &= \bar{I} \\ T &= Y \cdot t \\ C &= \bar{C} + c'(Y - Y \cdot t) \\ Y &= \bar{C} + \bar{I} + G + c'(Y - Y \cdot t) \\ Y &= c'Y \cdot (1 - t) + \bar{C} + \bar{I} + G \\ Y - c'Y \cdot (1 - t) &= \bar{C} + \bar{I} + G \\ Y \cdot (1 - c' \cdot (1 - t)) &= \bar{C} + \bar{I} + G \\ \frac{dY}{dG} &= \frac{1}{1 - Cc'(1 - t)} = \mu_{Y/G} \\ \Delta Y &= \frac{1}{1 - ГСС(1 - t)} \cdot \Delta G \end{aligned}$$

$$\mu_{Y/G} = \frac{1}{1 - MPC(1 - t)} \quad (6.8)$$

$\mu_{Y/G}$ – мультиплікатор державних витрат для закритої економіки і він відображає, наскільки зміна державних витрат може змінити випуск.

Чому відбувається ефект мультиплікації; чому зростання витрат на одиницю спричиняє зростання випуску не на ту ж одиницю, а на більшу величину?

Економічний зміст полягає в тому, що більш високий дохід спричиняє більше споживання, а споживання, у свою чергу, збільшує дохід.

Ці формули дають визначити мультиплікатор у закритій економіці. Ефект мультиплікатора в відкритій економіці відносно нижче, ніж в закритій. Відкрита економіка перебуває під впливом змін у чистому експорті. Ці зміни пов'язані з граничною схильністю до імпортування ГСІ (англійською МРМ) – величиною, яка показує, на скільки одиниць зміниться імпорт (ΔM) при зміні доходу (ΔY) на одну одиницю:

$$\text{МРМ} = \frac{\Delta M}{\Delta Y}$$

Величина мультиплікатора може бути знайдена внаслідок вирішення системи рівнянь:

$$\begin{cases} Y = C + I + G + NX & \text{– основне макроекономічне рівняння} \\ C = \bar{C} + c'Y & \text{– функція споживання} \\ NX = E - m' \cdot Y & \text{– функція чистого експорту, де} \\ & m' \text{ – гранична схильність до імпорту} \end{cases}$$

$$Y = \bar{C} + c'Y + G + I + E - m' \cdot Y$$

$$Y - c'Y = \bar{C} + G + I + E - m' \cdot Y$$

$$Y - c'Y + m' \cdot Y = \bar{C} + G + I + E$$

$$Y \cdot (1 - c' + m) = (\bar{C} + G + E)$$

$$\overset{\text{AD}}{\frac{dY}{dAD}} = \frac{1}{1 - c' + m}$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c' + m} \cdot \Delta AD \quad (6.9)$$

$$\frac{1}{1 - c' + m} \text{ – мультиплікатор випуску за витратами для відкритої економіки.}$$

Знайдемо тепер мультиплікатор податків для відкритої економіки.

$$\begin{cases} Y = C + I + G + NX \\ C = \bar{C} + c'(Y - T) \\ NX = E - m' \cdot Y \end{cases}$$

$$Y = \bar{C} + c'Y - c' \cdot T + G + I + E - m' \cdot Y$$

$$Y - c'Y + m' \cdot Y = -c' \cdot T + \bar{C} + G + I + E$$

$$Y \cdot (1 - c' + m) = -c' \cdot T + (\bar{C} + G + I + E)$$

$$\frac{dY}{dT} = \frac{-c'}{1 - c' + m}$$

$$\mu_{YT} = - \frac{c'}{1 - c' + m} \text{ – мультиплікатор податків для відкритої економіки.}$$

$$\Delta Y = \mu_{YT} \cdot \Delta T$$

Знайдемо мультиплікатор державних витрат для відкритої економіки:

$$Y = C + I + G + NX$$

$$Y = \bar{C} + c'(Y - Y \cdot t) + G + I + E - m' \cdot Y$$

$$Y = \bar{C} + c' \cdot Y(1 - t) + G + I + E - m' \cdot Y$$

$$Y - c' \cdot Y(1 - t) + m' \cdot Y = \bar{C} + G + I + E$$

$$Y \cdot (1 - c'(1 - t) + m') = \bar{C} + G + I + E$$

$$\frac{dY}{dG} = \frac{1}{1 - c'(1 - t) + m'}$$

$$\mu_{Y/G} = \frac{1}{1 - c'(1 - t) + m'} \quad (6.10)$$

$\mu_{Y/G}$ – мультиплікатор державних витрат для відкритої економіки.

Якщо державні витрати і податки зростають одночасно на одну і ту ж величину, то рівноважний рівень виробництва зростає на ту ж саму величину. В цьому випадку мова йде про мультиплікатор збалансованого бюджету, який завжди дорівнює одиниці для закритої економіки (так як $m' = 0$) і менше одиниці для відкритої економіки.

$$\Delta Y = \Delta G * \frac{1}{1 - c' + m'} + \Delta T * \left(-\frac{c'}{1 - c' + m'} \right) = (\Delta G = \Delta T) * \left(\frac{1}{1 - c' + m'} - \frac{c'}{1 - c' + m'} \right) =$$

$$= (\Delta G = \Delta T) * \left(\frac{1 - c'}{1 - c' + m'} \right)$$

$$\Delta Y = (\Delta G = \Delta T) * \mu_{\text{бюдж}}$$

$$\mu_{\text{бюдж}} = \frac{1 - c'}{1 - c' + m'} \quad (6.11)$$

Мультиплікативний ефект від зміни податків слабший, ніж при зміні державних витрат, тобто $\mu_G > \mu_T$

$$\frac{1}{1 - c' + m'} > \frac{c'}{1 - c' + m'}$$

Ця різниця визначальна при виборі інструментів бюджетно-податкової політики.

$$Y = C + I + G$$

$$I = Y - C - G$$

$$I = S$$

$$S = Y - C - G, \text{ додамо і віднімемо } T$$

$$S = \underbrace{(Y - T) - C}_{\text{Приватні заощадження}} - \underbrace{(T - G)}_{\text{Державні заощадження}} \quad (6.12)$$

↓
 Національні заощадженн
 Приватні заощадження
 Державні заощадження

Коливання рівноважного обсягу випуску навколо потенційного рівня.

Коливання рівноважного обсягу випуску навколо потенційного призводить до виникнення до так званих рецесійних та інфляційних розривів.

Рецесійний розрив – величина, на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб підвищити рівноважний рівень ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості.

Інфляційний розрив – величина, на яку повинен скоротитися сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб зменшити рівноважний рівень ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання.
2. Споживання, заощадження та інвестиції. Функція споживання.
3. Фактичні та заплановані видатки. Модель «кейнсіанський хрест».
4. Сутність мультиплікатора. Мультиплікативна зміна ВВП.

Тема 7. Бюджетно-податкова політика

1. Сукупні видатки і потенційний ВВП. Рецесійний та інфляційний розрив.
2. Держава в системі макроекономічного регулювання.
3. Суть та види бюджетно-податкової політики. Дискреційна та автоматична фіскальна політика. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції. Крива Лаффера.
4. Бюджетні дефіцити та надлишки. Способи фінансування бюджетних дефіцитів.

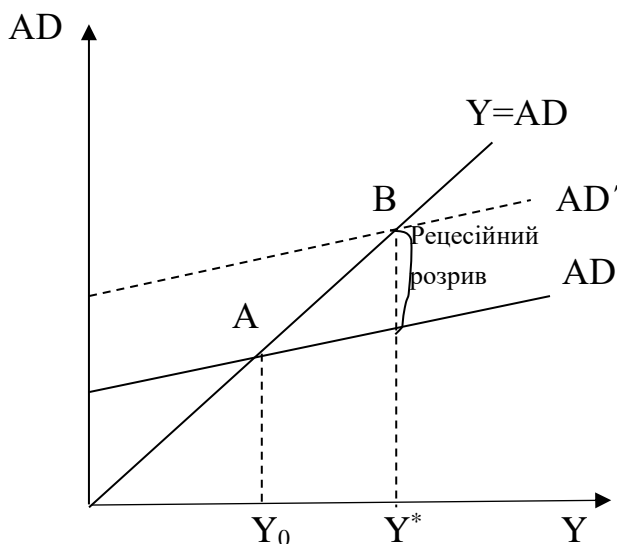
1. Сукупні видатки і потенційний ВВП. Рецесійний та інфляційний розрив

Кейнсіанський хрест показує, як встановлюється рівноважний рівень виробництва. Так як за Кейнсом рівноважний рівень національного виробництва може бути досягнутий поза станом повної зайнятості ресурсів, то внаслідок того, що рівноважний обсяг не відповідає потенційному утворюється розрив (рецесійний – коли рівноважний менше потенційного, інфляційний – коли рівноважний більше потенційного).

Такі розриви в економіці можуть бути ліквідовані за допомогою інструментів державного регулювання економіки: зміни величини державних видатків і величини податків, тобто за допомогою бюджетно-податкової політики.

Коливання рівноважного обсягу випуску навколо потенційного призводить до виникнення до так званих рецесійних та інфляційних розривів.

Рецесійний розрив – величина, на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб підвищити рівноважний рівень ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості.

Якщо фактичний рівноважний рівень менше за потенційний, це означає, що сукупний попит неефективний, тобто сукупні витрати недостатні для забезпечення повної зайнятості ресурсів.

Для того, щоб подолати рецесійний розрив і забезпечити повну зайнятість ресурсів, потрібно простимулювати сукупний попит і перемістити рівновагу з точки A у точку B.

Рисунок 7.1 – Рецесійний розрив

Інфляційний розрив – величина, на яку повинен скоротитися сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб зменшити рівноважний рівень ВВП до неінфляційного рівня повної зайнятості.

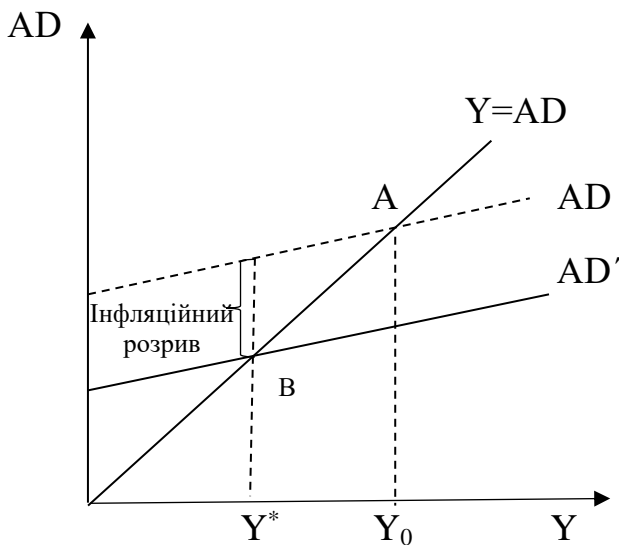

Рисунок 7.2 – Інфляційний розрив

Якщо фактичний рівноважний рівень більше за потенційний, це означає, що сукупний попит неефективний, тобто сукупні витрати перевищують необхідні для забезпечення повної зайнятості ресурсів.

Для того, щоб подолати інфляційний розрив і забезпечити повну зайнятість ресурсів, потрібно зменшити сукупний попит і перемістити рівновагу з точки А у точку В.

2. Держава в системі макроекономічного регулювання

Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому.

Державні видатки це витрати, пов'язані з діяльністю держави. За допомогою держави впроваджується споживання так званих суспільних благ. Крім цього, деякі державні видатки прямими трансфертними платежами приватному сектору (соціальна допомога, пенсії, страхування по безробіттю), які не збільшують приватного споживання, але змінюють його структуру. Таким чином, державні видатки визначають відносні розміри приватного і суспільного споживання ВВП.

Оскільки державні видатки впливають на рівень цін, розміщення ресурсів, розподіл доходів, зайнятість і виробництво, вони є важливим інструментом короткострокової макроекономічної політики.

Держава фінансує свої видатки насамперед за рахунок податкових надходжень. Як відомо, податки – це частина доходу, що сплачується фірмами та домогосподарствами у розмірі, встановленому законом. В широкому понятті під податками розуміють всі фіскальні вилучання, встановлені державою, в тому числі відрахування до цільових позабюджетних фондів.

Податки впливають на економіку через використовуваний доход економічних агентів. У залежності від системи оподаткування, вплив податкової політики на макроекономічні змінні може проявлятися по-різному. В цілому зниження податків стимулює зростання приватних витрат і сукупної пропозиції. Зростання податків, навпаки, призводить до їхнього скорочення.

Рівень оподаткування (податковий тягар) в економіці вимірюється відношенням загальної суми фіскальних вилучень до суми доходів фірм і домогосподарств.

Ступінь фактичного податкового навантаження на приватний сектор визначається чистими податковими надходженнями, які утворюються різницею між величиною загальних податкових надходжень до державного бюджету і сумою трансфертів держави приватному сектору.

3. Суть та види бюджетно-податкової політики. Дискреційна та автоматична фіскальна політика. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції. Крива Лаффера

Стимулююча бюджетно-податкова політика. Фіскальна політика, що охоплює збільшення державних видатків та скорочення податків і комбінування цих заходів з метою розширення сукупного попиту в економіці в період циклічного спаду, називається стимулюючою бюджетно-податковою політикою.

Стримуюча (обмежувальна) бюджетно-податкова політика має за мету обмеження циклічного піднесення економіки і передбачає зниження державних видатків, збільшення податків і комбінування цих заходів.

Фіскальна політика може бути дискреційною та недискреційною.

Дискреційна фіскальна політика – цілеспрямована зміна величин державних витрат, податків і сальдо державного бюджету в результаті спеціальних рішень уряду, які направлені на зміну рівня зайнятості, обсягу виробництва і темпів інфляції.

При недискреційній (автоматичній) фіскальній політиці бюджетний дефіцит та бюджетний надлишок виникають автоматично, внаслідок дії автоматичних стабілізаторів економіки.

Недискреційна фіскальна політика передбачає автоматичне збільшення чистих податкових надходжень в бюджет в періоди зростання ВВП, або їх зменшення в періоди зменшення ВВП, що здійснює стабілізуючий вплив на економіку.

Дискреційна політика уряду пов'язана на із значними внутрішніми лагами, (час від моменту зміни економічної ситуації до моменту прийняття відповідних урядових рішень. Так як застосування бюджетно-податкових заходів передбачає тривале обговорення в парламенті).

При недискреційній політиці відбувається автоматична зміна державних видатків і податків в результаті циклічних коливань доходу. Тобто діє вбудований стабілізатор.

«Вбудований» (автоматичний) стабілізатор – механізм, який дозволяє зменшити циклічні коливання в економіці без проведення спеціальної економічної політики. Такими стабілізаторами є прогресивна податкова система і трансфертні платежі.

Відбудовані стабілізатори не усувають причин циклічних коливань, а тільки обмежують їх розмах.

Тому недискреційна фіскальна політика повинна поєднуватися з засобами дискреційної фіскальної політики.

4. Бюджетні дефіцити і надлишки. Способи фінансування бюджетних дефіцитів.

Уряди використовують бюджети для контролю своїх фінансових справ. Бюджет на певний рік показує планові видатки по урядових програмах та очікувані від податкової системи надходження. Типовий бюджет містить перелік спеціальних програм (освіта, оборона, добробут тощо) і податкових джерел (індивідуальний податок, відрахування на соціальне страхування тощо.)

Перевищення доходів над видатками, або бюджетний надлишок, виникає тоді, коли всі податки та інші надходження перевищують урядові видатки.

Дефіцит бюджету виникає, коли урядові видатки перевищують надходження. Коли ж видатки і надходження однакові, уряд має збалансований бюджет. Бюджети, як правило, зводяться з дефіцитом.

Однією з найважливіших особливостей сучасних державних фінансів є відмінність між структурними і циклічними дефіцитами.

Структурний бюджет відображає, якими мають бути урядові видатки, надходження і дефіцити, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва.

Циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та вимірює зміни видатків, надходжень і дефіцитів, які виникають через те, що економіка не працює за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані піднесення або спаду.

Фактичний бюджет відображає реальні видатки, надходження і дефіцити за певний період.

Циклічний бюджет є різницею між фактичним і структурним бюджетами.

Таким чином структурний дефіцит визначається як бюджетний дефіцит при діючих податкових ставках і потенційному рівні випуску.

Структурний бюджет ще називають бюджетом повної зайнятості.

Бюджет повної зайнятості визначається рівнем сальдо бюджету (дефіциту або надлишку), який мав би місце за поточного реального рівня державних видатків і податкових ставок в умовах потенційного випуску в економіці.

Структурна частина – активна, визначена дискреційною політикою, зокрема встановленням ставок оподаткування, виплатами по соціальному забезпеченню.

Циклічна частина бюджету визначається пасивно.

На практиці відмінність між структурним і циклічним бюджетами тісно пов'язана з відмінністю між дискреційними і автоматичними стабілізаторами. Структурні видатки і надходження, як правило, складаються з дискреційних програм, що запроваджені законодавчо; циклічні видатки і дефіцити складаються з тих податків і видатків, що автоматично пристосовуються до стану економіки.

Розмежовуючи циклічний і структурний дефіцити, ми краще розуміємо реальний вплив фіскальної політики.

Так як важко визначити рівень повної зайнятості ресурсів, природного рівня безробіття і потенціального рівня обсягу випуску затрудняють розрахунки структурних дефіцитів державного бюджету, хоча саме на основі динаміки цих макроекономічних індикаторів оцінюється ефективність заходів фіскальної політики.

Важливим елементом стратегії макроекономічного управління є зменшення розміру бюджетного дефіциту. Сучасна економічна думка пропонує багато концепцій бюджетного дефіциту, за допомогою яких визначається ефективність фіскальної політики та її вплив на економічну систему.

Найважливіші концепції бюджетного дефіциту:

- загальний дефіцит бюджету, який називають також «фактичним» чи «касовим», утворюється державними витратами, які перевищують державні доходи та субсидії (тобто державні витрати – державні доходи)
- зовнішній дефіцит дорівнює зовнішні видатки держави за мінусом державних надходжень від зовнішніх джерел;
- внутрішній дефіцит – це загальний дефіцит «мінус» зовнішній дефіцит.
- Операційний дефіцит визначається як загальний дефіцит за винятком інфляційної частки процентних платежів.

Держава бере у борг, а віддає реально менше.

- первинний дефіцит є різницею між величиною загального дефіциту і сумою всіх процентних платежів;
- поточний бюджетний дефіцит утворюється поточними державними доходами за мінусом поточних видатків.

Вплив бюджетного дефіциту на економіку.

Для фінансування дефіциту бюджету використовуються як інфляційні, так і неінфляційні джерела.

Неінфляційні джерела:

- внутрішні та зовнішні позики на фінансових ринках: кредити комерційних банків, іноземних урядів та міжнародних організацій; продаж державних цінних паперів.
- фінансування у вигляді безоплатної допомоги.

Зменшити дефіцит бюджету уряд може:

- а) шляхом накопичення заборгованості – прострочування платежів по боргах;
- б) також за рахунок збільшення податків.

Ці заходи теж мають неінфляційний характер.

Інфляційним джерелом фінансування бюджетного дефіциту є монетизація дефіциту (кредитно-грошова емісія.)

При монетизації дефіциту держава отримує сеньйораж – доход від друкування грошей.

Сеньйораж виникає в умовах перевищення приросту грошової маси над приростом реального ВВП, наслідком чого є зростання середнього рівня цін. Тобто настає інфляція.

З огляду на це всі економічні агенти змушені сплачувати так званий інфляційний податок, так як через вищі ціни перерозподіляється частина їхніх доходів на користь держави.

В умовах підвищення рівня інфляції виникає ефект Олівера-Ганзі – свідоме зтягування платниками податків термінів внесення податків в державний бюджет, так як за цей час відбувається знецінення грошей і виграє платник податків.

В результаті цього дефіцит бюджету і загальна нестійкість фінансової системи можуть збільшитися.

Монетизація дефіциту бюджету може і не супроводжуватися безпосередньо емісією готівки, а здійснюватися в інших формах, наприклад в вигляді відстрочених платежів. Тобто уряд купляє товари і послуги не сплачуючи їх своєчасно. Якщо закупки здійснюються в приватному секторі, то виробники заздалегідь збільшують ціни, щоб застрахуватися від можливих неплатежів. Це дає поштовх до підвищення загального рівня цін і рівня інфляції.

Короткостроковим наслідком бюджетного дефіциту на економіку є проблема «витіснення».

Ефект «витіснення» виникає через підвищення ринкових процентних ставок, яке трапляється у випадку фінансування бюджетного дефіциту за допомогою випуску державних цінних паперів на відкритому ринку країни. При борговому фінансуванні бюджетного дефіциту ставки процента зростають найбільше в тому випадку, коли поєднуються стимулююча фіскальна і антиінфляційна грошово-кредитна політика.

Зростання процентних ставок призводить до зменшення інвестицій у приватному секторі і частково до скорочення споживчих витрат. У підсумку в економіці відбувається падіння доходу.

При зростанні внутрішніх процентних ставок відбувається збільшення зовнішнього попиту на вітчизняні цінні папери, що супроводжується підвищенням загальноосвітнього попиту на національну валюту, необхідну для їх придбання. В результаті обмінний курс національної валюти підвищується і спричиняє зниження експорту та збільшення імпорту.

Скорочення чистого експорту стримує економічний розвиток: в експортних і в конкуруючих з імпортом галузях знижується зайнятість і випуск, зростає рівень безробіття. З іншого боку, притік капіталу збільшує фінансові ресурси й сприяє відносному зниженню процентних ставок на внутрішньому ринку. Завдяки ефекту скорочення чистого експорту масштаби ефекту “витіснення” частково зменшуються.

Довгострокові наслідки державного боргу пов’язані з його впливом на нагромадження капіталу і споживання майбутніх поколінь, тобто на довгострокове економічне зростання.

При зростанні відсоткових ставок приватні інвестиції скорочуються, а збільшуються приватні заощадження, так як не вигідно інвестувати, а при високому проценті вигідно нести до банку, та купляти ОВДП. Отже, приватні заощадження починають розміщуватися в державні боргові зобов’язання. Зростання боргу зменшує виробничі потужності, призначені майбутньому поколінню, отже воно буде мати нижчий рівень доходу.

Як відомо, збільшення податків – один із способів отримання достатніх доходів для виплати відсотків сплати загальної суми державного боргу. Якщо одночасно із заміщенням приватного капіталу зростають податки, то, відбувається подальше скорочення виробництва.

Отже, до довгострокового боргу належить і негативний вплив податків на економічні стимули. Збільшення податків депресивно впливає на стимули до праці, до інновацій. Тому наявність великого державного боргу уповільнює економічне зростання.

Але слід зазначити, що обсяг капіталу, який буде успадкований майбутніми поколіннями, зменшується в тому випадку, коли приріст державних витрат відбувається переважно за рахунок витрат, які збільшують споживання (соціальні трансферти, субсидії на утримання низьких цін окремих товарів, пільги.)

Але, якщо кошти направляються на інвестиції (тобто йде перерозподіл приватних і державних інвестицій), то економіка зміцнюється. Зміниться лише структура капіталу: частка капіталу державних підприємств зросте, а приватного зменшиться.

Проблема полягає в тому, що ефективність державних інвестицій може виявитися нижчою, ніж ефективність приватних. Але приватні інвестиції не завжди корисні суспільству (ЧЕД).

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Сукупні видатки і потенційний ВВП. Рецесійний та інфляційний розрив.
2. Держава в системі макроекономічного регулювання.
3. Суть, мета і принципи бюджетно-податкової політики.
4. Дискреційна та автоматична фіскальна політика.
5. Бюджетні дефіцити та надлишки. Способи фінансування бюджетних дефіцитів.
6. Сучасний стан фіскальної політики в Україні

Тема 8. Грошовий ринок та монетарна політика

1. Механізм функціонування грошового ринку. Грошові агрегати.
2. Попит на гроші, його види.
3. Пропозиція грошей і мультиплікативне розширення депозитів.
4. Рівновага на грошовому ринку.
5. Грошово-кредитне регулювання економіки.

1. Механізм функціонування грошового ринку. Грошові агрегати

В сучасній економіці майже всі економічні операції проводяться з участю грошей як засобу обміну.

Гроші також є важливою макроекономічною категорією, яка дозволяє аналізувати інфляційні процеси, циклічні коливання.

Використання грошей спрощує обмін, знижує витрати обігу товарів.

У сучасній теорії гроші визначаються з функціональної точки зору.

Грошима називається:

- Загальновизнаний вид платежу, який без будь-яких обмежень приймається в обмін на товари та послуги, а також при сплаті боргових зобов'язань;
- Сукупність фінансових активів, які використовуються для проведення розрахунків при здійсненні різноманітних операцій.

Гроші – вид фінансових активів, який може бути використаний для угод. Найбільш характерна риса грошей – їх висока ліквідність, тобто здатність швидко і мінімальними витратами обмінюватися на будь-які інші види активів.

Сучасні платіжні засоби випускаються центральним (емісійним) та комерційним (депозитними) банками і представлені двома видами грошей: символічними та кредитними.

Символічні або кредитні гроші – засоби обміну, що являють собою певні форми боргових зобов'язань держави і не мають власної невід'ємної цінності (готівкові гроші).

Вартість таких грошей перевищує витрати на їхнє виробництво.

Монопольне право емісії готівкових грошей законодавчо закріплене за державою (центральним банком), тому символічні гроші є державними грошима.

Використання символічних грошей підпорядковано певним вимогам:

- необхідне суспільне визнання таких грошей;
- державна правова гарантія обігу символічних грошей;
- здатність держави підтримувати відносну стабільність купівельної спроможності символічних грошей.

Згадаємо, що купівельна спроможність грошей – це кількість товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Кредитні, або депозитні гроші – засоби обміну, які являють собою боргові зобов'язання депозитних інститутів (безготівкові гроші). Вони також не мають внутрішньої вартості.

Кредитні гроші є приватними грошима – їхню основу складають трансакційні депозити.

Депозити – це грошові кошти, вкладені в комерційні банки у готівковій чи безготівковій формі для зберігання на визначених умовах. Депозит є борговим зобов'язанням банку, яке він має платити за вимогою вкладника.

Трансакційні (чекові) депозити – кошти з них вкладники без попередження банку переказати іншим особам у вигляді платежів за придбані товари. Такі платежі здійснюються за допомогою чеків.

В економіці гроші виконують такі функції:

- Засіб обігу – як засіб обігу гроші є посередником при обміні товарів та послуг.
- Рахункової одиниці (міра вартості) – засіб кількісного виміру та порівняння відносних вартостей товарів на ринку.
- Засіб платежу – засіб відкладених платежів, які повинні здійснитися у майбутньому, при сплаті боргових зобов'язань, і величина яких встановлюється у грошовій формі.
- Засіб збереження вартості – засіб накопичення купівельної спроможності, яка може бути використана на купівлю товарів у майбутньому.

Кількість грошей в країні контролюється державою (монетарна, або грошова політика), на практиці цю функцію здійснює Центральний Банк.

Сукупність загальноприйнятих засобів платежу, що випущені банківською системою і обертаються в економіці, має назву грошової маси. Для виміру грошової маси використовуються грошові агрегати: M1, M2, M3, L(в порядку зменшення ступеня ліквідності).

Згадаємо, що ліквідність – це здатність фінансового активу швидко і з мінімальними витратами обмінюватися на будь-які інші види активів.

Ступінь ліквідності визначається трансакційними витратами – тим, наскільки швидко і з якими мінімальними збитками, порівняно з величиною їхньої грошової оцінки, одні фінансові активи можна обміняти на інші. Чим більшими є трансакційні витрати обміну активу на гроші, тим нижчим буде рівень ліквідності даного активу.

У відповідності з рівнем ліквідності фінансові активи групуються у грошові агрегати (від абсолютно ліквідних до найменше ліквідних).

Грошові агрегати – це особливе поєднання ліквідних фінансових активів, які є вимірниками обсягу та структури грошової маси.

Склад і кількість застосовуваних агрегатів відрізняється по країнах і визначається насамперед особливостями фінансової системи.

Структура і розміщення грошової маси залежить від таких факторів, як розвиненість фінансової системи країни, схильність населення до поточного споживання і заощадження доходів в інститутах фінансової системи, структура депозитів фінансового ринку, ринок прибутковості та оподаткування ліквідних фінансових інструментів, рівень життя та ступінь багатства населення. Тому в перехідних економіках структура грошової маси значно відрізняється від її структури в розвинутих країнах.

Найпоширеніша класифікація грошових агрегатів використовується в США.

Агрегат M1 містить: готівкові гроші в обігу поза банківською системою; транзакційні чекові депозити (в т.ч. вклади до запитання та now-рахунки; дорожні чеки).

Готівкові гроші в обігу охоплюють суму монет і банкнот, яку небанківські економічні агенти тримають поза банками.

Готівкові гроші і чекові вклади, які є власністю держави (уряду), центрального банку або депозитних інститутів, в агрегат M1 не входять.

Інші високоліквідні фінансові активи утворюють квазігроші. Вони не функціонують безпосередньо як засоби платежу і є предметом певних обмежень з боку банків на їх обмін за вимогою вкладників. Але квазігроші можуть швидко і без ризику значних фінансових витрат перетворюватися в готівкові гроші або транзакційні депозити. Вони є складовою частиною грошових агрегатів M2 і M3. Агрегат M1 являє собою пропозицію грошей у вузькому визначенні.

Агрегат M2 – це гроші M1 «+» заощаджувальні депозити; одноденні угоди про зворотний викуп (типа ломбард); одноденні позички в євродоларах ((долари в Європі) через різницю в часі, коли треба з європейського банку перерахувати гроші в Америку, але в цей час закритий європейський банк, то тоді береться позика у американському банку).

Агрегат M2 являє собою пропозицію грошей в широкому визначенні. При перетворенні грошей M2 в гроші M1 виникають збитки, пов'язані з втратою доходу (процента) на ці фінансові активи.

Агрегат M3 – це гроші M2, а також депозитні сертифікати; строкові угоди про зворотний викуп, строкові позички у євродоларах.

Агрегат L містить M3 “+” банківські акцепти; комерційні папери; казначейські векселі; заощаджувальні облігації Казначейства США.

Агрегати M3 та L складають фінансові активи, які можуть використовуватися як інвестиції.

Згідно класифікації, що використовується в Україні, грошові агрегати визначаються таким чином:

Агрегат M1:

1. Гроші поза банками (С);
2. Кошти на розрахункових і поточних рахунках(Д).

Агрегат M2 = M1+...

1. Строкові депозити
2. Кошти на рахунках капітальних вкладень підприємств та організацій
3. Кошти Держстраху
4. Валютні заощадження

Агрегат M3=M2+ кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

2. Попит на гроші, його види

Попит на гроші формується як попит на гроші для операцій (транзакційний попит) та для накопичення купівельної спроможності (попит на гроші як на актив).

Транзакційний (операційний) попит на гроші являє собою попит на гроші для обслуговування всіх видів угод в економіці.

Зв'язок між сумою грошей і загальним обсягом операцій відображається у рівнянні кількісної теорії грошей:

$$M \cdot V = P \cdot Y, \quad (8.1)$$

де M - кількість грошей в обігу

V - швидкість обігу грошей

P - рівень цін

Y - обсяг випуску.

Із цього рівняння випливає рівняння попиту на гроші:

$$M^d = (P \cdot Y) / V \quad (8.2)$$

Отже, транзакційний попит на гроші залежить від: рівня цін, рівня реального доходу, швидкості обігу грошей.

$$P \uparrow \text{ і } Y \uparrow \rightarrow M^d \uparrow$$

$$V \uparrow \rightarrow M^d \downarrow$$

Номінальний попит на гроші – кількість грошей, яку економічні суб'єкти хотіли б мати для фінансування ділових операцій.

Але з економічної точки зору, доцільніше розглядати реальний (скоригований на рівень інфляції) попит на гроші.

Реальні грошові залишки, або реальні грошові запаси, вимірюють той обсяг товарів та послуг, який можна придбати за певну номінальну кількість грошей ($\frac{M}{P}$).

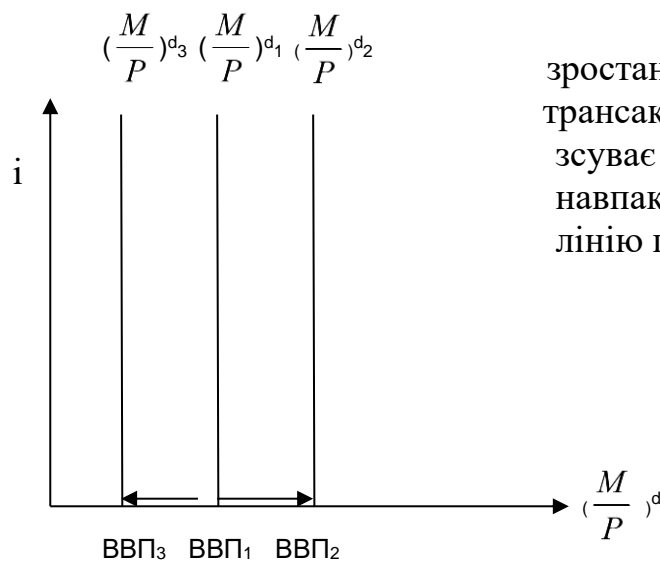
Величина ($\frac{M}{P}$) отримала назву «реальних грошових запасів».

Слід визнати, що використовується ще й інша форма рівняння $M^d = \frac{P \cdot Y}{V}$, так зване кембріджське рівняння:

$$M^d = k \cdot P \cdot Y, \text{ де } k = \frac{1}{V}. \quad (8.3)$$

В результаті реальний попит на гроші пропорційний реальному доходу, або кількості виробленої продукції:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = k \cdot Y, \text{ де } k = \frac{1}{V}.$$

зростання ВВП збільшує транзакційний попит на гроші і зсуває лінію попиту праворуч, і навпаки, зменшення ВВП зсуває лінію попиту на гроші ліворуч.

Рисунок 8.1 – Вплив зміни ВВП на транзакційний попит на гроші

Попит на гроші як на актив – кількість грошей, яку економічні агенти прагнуть зберігати у формі заощаджень, тобто це бажана кількість фінансових активів у грошовій формі.

Основу сучасної грошової теорії складає портфельний підхід (теорія портфельного вибору), який розглядає економічного агента у певний момент часу, коли він володіє певним фондом багатства (портфелем активів) і приймає рішення щодо його розподілу між різними видами активів. Портфель складається із різноманітних активів-акції, облігації, нерухомість, гроші.

Попит на гроші визначається тим, яку частку портфеля своїх активів економічний агент прагне тримати у ліквідній формі, тобто у вигляді грошей.

Отже, перевагою володіння грошима є їх ліквідність.

Недоліком володіння грошима як активом у порівнянні з іншими фінансовими активами (напр. облігаціями) є те, що гроші не мають доходу у вигляді процента.

Володіючи готівкою доводиться жертвувати доходом у вигляді номінальної процентної ставки.

Номінальна процентна ставка – ставка назначена банками по кредитних операціях, виражена в грошах за поточним курсом (без поправки на інфляцію).

Отже, альтернативною вартістю зберігання грошей є номінальна процентна ставка.

Зростання процентної ставки змушує економічних агентів перерозподіляти портфель активів – змінювати його структуру: зменшувати запас готівки і збільшувати запас прибуткових активів. Тому із підвищенням процентної ставки попит на гроші зменшується.

Функція попиту на гроші як на актив відображає обернену залежність величини попиту на реальні грошові залишки збоку активів від динаміки номінальної ставки процента:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(i) \quad (8.4)$$

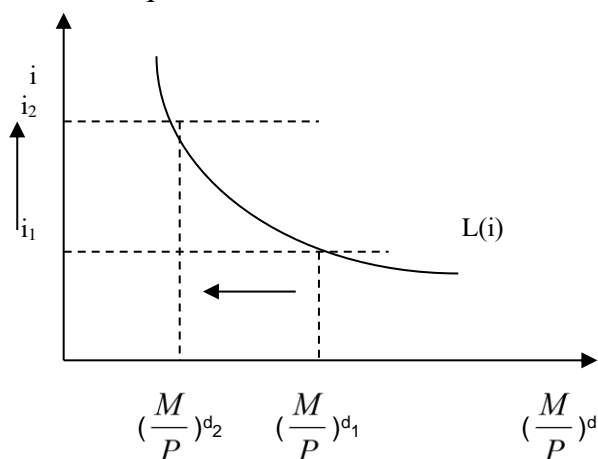

Рисунок 8.2 – Попит на гроші як на актив

Сукупний попит на гроші – це загальна кількість грошей, яку економічні агенти бажають мати для фінансування операцій та у формі активів, тобто це: трансакційний попит + попит на гроші як на актив.

Функція сукупного попиту на гроші може бути записана таким чином:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^d = L(i, Y) \quad (8.5)$$

Крива сукупного попиту ще має назву «кривої переваги ліквідності»

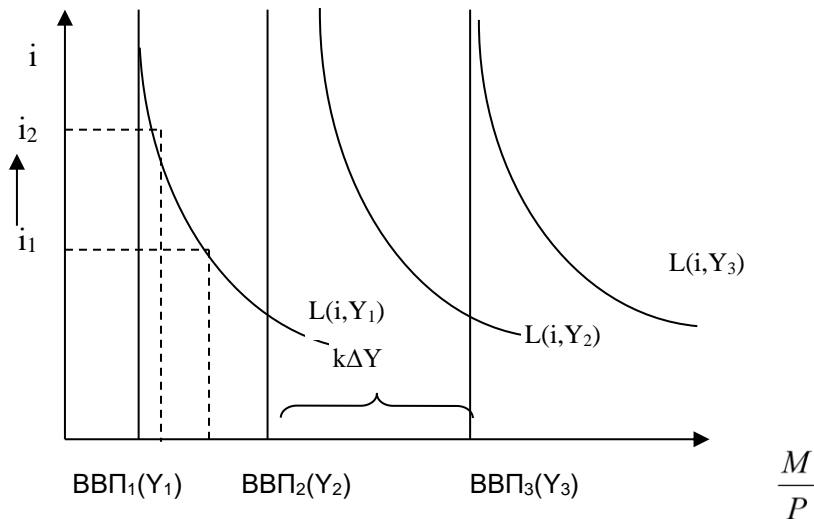

Рисунок 8.3 – Сукупний попит на гроші

Збільшення рівня доходу відображається зсувом кривої сукупного попиту вправо на величину $k\Delta Y$. Зменшення вліво.

Крива сукупного попиту спадна, тощо із зменшенням процентної ставки, попит на гроші стає більший (більше берем кредитів). Тобто

$$L_1 = \left(\frac{M}{P}\right)_1, \text{ а } L_2 = \left(\frac{M}{P}\right)_2 \quad \left(\frac{M}{P}\right)_2 < \left(\frac{M}{P}\right)_1.$$

З ростом процентної ставки попит падає.

Отже, при даному рівні доходу (наприклад $ВВП_1(Y_1)$) зміна процентної ставки призводить до руху вздовж кривої сукупного попиту.

3. Пропозиція грошей і мультиплікативне розширення депозитів

Пропозиція грошей (M^S) містить в собі готівку поза банківською системою (С) і чеківі депозити (Д), тобто $M^S = C + D$.

Фактично – це агрегат $M1$, де готівкові гроші означають зобов'язання центрального банку, а чеківі депозити – зобов'язання комерційних банків.

Існує декілька джерел створення нових депозитів у системі комерційних банків:

- Вкладення небанківським сектором готівкових грошових коштів у комерційні банки;
- Купівля комерційними банками або центральним банком державних цінних паперів у фірм та населення;
- Купівля банківською системою іноземної валюти у небанківського сектора;
- Надання комерційними банками позичок небанківському сектору.

Тобто, всі комерційні банки повинні мати мінімальні обов'язкові резерви (R) пропорційно до суми відкритих депозитів.

Встановлені законом вимоги до рівня резервів проти зобов'язань комерційного банку по внесках називаються резервні вимоги або норма обов'язкового резервування.

Величина, на яку фактичні резерви банку перевищують його обов'язкові резерви, називається надлишковими резервами : $E=TR-R$

При системі часткового резервування комерційні банки здатні створювати гроші, і таким чином за рахунок кредитування економіки збільшують пропозицію грошей.

Система комерційних банків у цілому може надати позики в обсязі, який у декілька разів перевищує початкові надлишкові резерви.

$$M^s = D \cdot \frac{1}{p}, \quad \text{де} \quad (8.6)$$

p – норма обов'язкового резервування

D – початковий депозит

$\frac{1}{p}$ - простий депозитний мультиплікатор, або банківський мультиплікатор.

Цей мультиплікатор визначає максимальну кількість нових депозитних грошей, які створюються однією грошовою одиницею надлишкових резервів при заданому рівні норми обов'язкового резервування.

Максимальне розширення депозитів визначається як добуток простого депозитного мультиплікатора і надлишкових резервів: $\Delta D = m \cdot E$

Депозити скорочуються як від зменшення загальної кількості банківських резервів так і від збільшення резервних вимог.

Отже, внаслідок банківського кредитування кількість грошей в економіці зростає.

Процес мультиплікативного створення депозитів називається кредитною мультиплікацією. Це процес емісії у межах системи комерційних банків.

Більш загальна модель пропозиції грошей враховує роль: центрального банку, поведінку комерційних банків і можливий відтік частини грошових коштів з депозитів банківської системи в готівку. Модель ця містить ряд нових змінних.

Грошова база (резервні гроші) складається з банківських резервів та з готівкових грошей, які є в обігу поза банками: $V=C+TR$, де TR – загальні резерви, C – готівка.

Коефіцієнт депонування грошей характеризує структуру зберігання населенням ліквідних коштів у вигляді їхнього розподілу між готівковими грошима (C) і коштами на поточних (чекових) депозитах (D).

Коефіцієнт депонування – це відношення попиту на готівку до депозитів:

$$cr = \frac{C}{D}. \quad (8.7)$$

Норма фактичного резервування депозитів визначається відношенням загальних резервів комерційних банків до депозитів:

$$rr = \frac{TR}{D} \text{ або } rr = \frac{(R+E)}{D} \quad (8.8)$$

Звідси висновок, що $D = \frac{B}{cr+rr}$

$$M^s = \frac{B \cdot (cr+1)}{cr+rr} = B \cdot \frac{cr+1}{cr+rr} \quad (8.9)$$

З цього рівняння видно, що обсяг пропозиції грошей перебуває у прямій залежності від обсягу грошової бази (B) і в оберненій залежності – від коефіцієнта депонування (cr) та норми резервування (rr)

Коефіцієнт $m = \frac{cr+1}{cr+rr}$ називається **грошовим мультиплікатором**, або **мультиплікатором грошової бази (m)**.

Цей мультиплікатор визначає відношення пропозиції грошей до грошової бази, а також суму, на яку збільшується пропозиція грошей при збільшенні грошової бази на одну грошову одиницю.

Так як $cr > 0$, $0 < rr < 1$, то $m > 1$.

Збільшення cr і rr зменшує m.

Пропозицію грошей визначає центральний банк через грошову базу величина якої ним контролюється. Зміна грошової бази, в свою чергу, супроводжується мультиплікативною зміною пропозиції грошей комерційними банками.

4. Рівновага на грошовому ринку

Попит і пропозицію грошей поєднує модель грошового ринку.

Спочатку для простоти припустимо, що пропозиція грошей контролюється Центральним Банком і фіксована на рівні M^s . У короткостроковій моделі рівень цін також прийнятно стабільний.

Тоді реальна пропозиція грошей буде фіксована на рівні $(\frac{\bar{M}}{P})^s$ і на графіку показана вертикальною лінією.

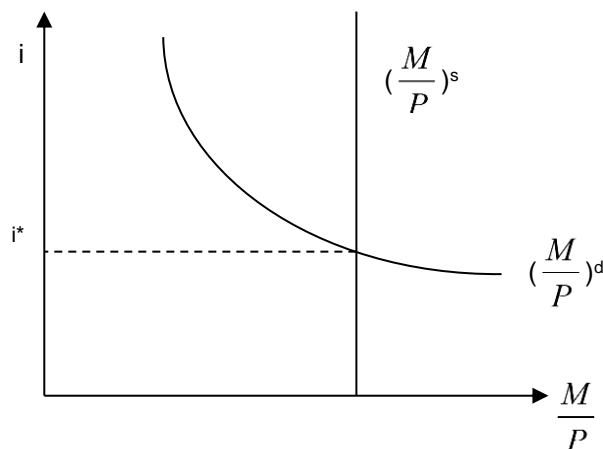

Рисунок 8.4 – Рівновага на грошовому ринку

Попит на гроші $(\frac{M}{P})^d$ або L^d розглядається як спадна функція ставки % для заданого рівня доходу Y (так як при незмінному рівні цін номінальні і реальні ставки-% рівні, $i=r$)

Рівновага грошового ринку досягається в точці, де попит на гроші дорівнює їх пропозиції.

$$\text{Умова рівноваги} \quad \left(\frac{M}{P}\right)^d = \left(\frac{M}{P}\right)^s \quad (8.10)$$

Точці рівноваги грошового ринку відповідає рівноважна процентна ставка i^* .

Отже, ми бачимо, що існує лише одна відсоткова ставка i , за якої $\left(\frac{M}{P}\right)^d = \left(\frac{M}{P}\right)^s$

5. Грошово-кредитне регулювання економіки

На практиці на грошовому ринку постійно виникають коливання. Вони бувають двох типів:

- Коливання, пов'язане із початковою нерівновагою грошового ринку (тобто коли процентна ставка не відповідає рівноважному рівневі)
- Коливання, пов'язані зі зміною рівноваги.

Розглянемо механізми, які врівноважують грошовий ринок в цих випадках.

Коли $i_1 < i^*$, тобто рівень нижчий рівноважного, то виникає надлишковий попит, тобто $\left(\frac{M}{P}\right)^d > \left(\frac{M}{P}\right)^s$

В основі лежить портфельний підхід, коли економічні агенти змінюють структуру своїх активів.

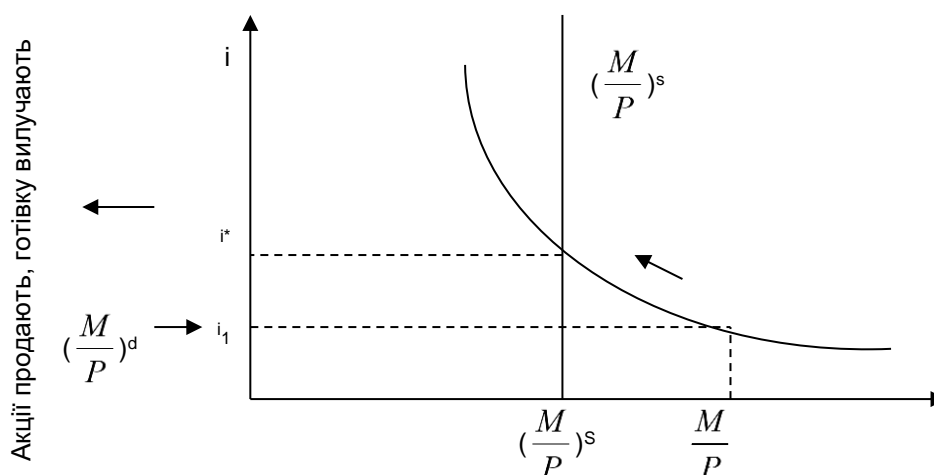

Рисунок 8.5 – Надлишковий попит на грошовому ринку

Акції продають, вилучають готівку, $(\frac{M}{P})^d \downarrow$, $i \uparrow$. Готівка не вигідна тим, що її доходність низька. А доходність облігацій висока, коли i високе, і падає, коли $i \downarrow$.

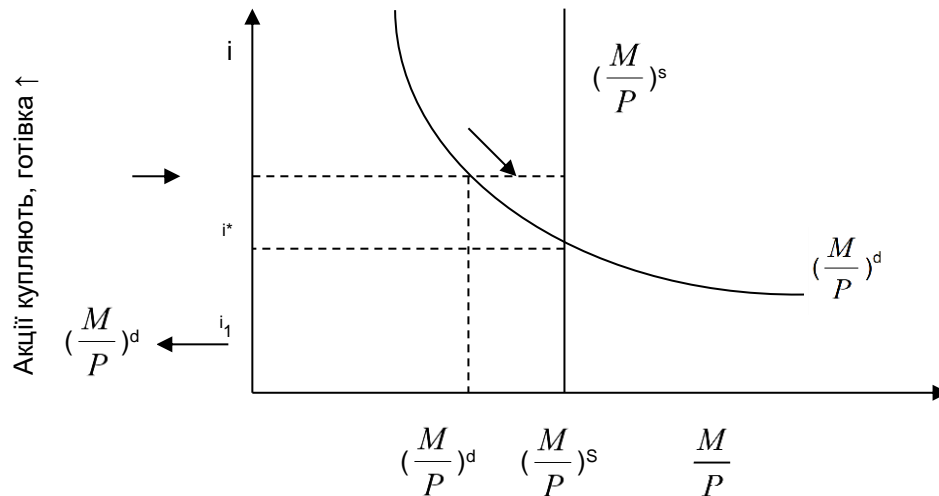

Рисунок 8.6 – Недостатній попит на грошовому ринку

Коли $i > i^*$, це висока доходність, і всі готівки позбуваються і пропозиція більша за попит.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Механізм функціонування грошового ринку.
2. Грошові агрегати.
3. Попит на гроші, його види
4. Пропозиція грошей і мультиплікативне розширення депозитів.
5. Грошовий мультиплікатор і його види.
6. Вплив НБУ на грошовий мультиплікатор

Тема 9. Макроекономічна рівновага на товарному та грошовому ринках

1. Вступ до моделі IS-LM.
2. Ринок товарів і крива IS.
3. Грошовий ринок і крива LM.
4. Рівновага в моделі IS-LM у короткостроковому періоді.

1. Вступ до моделі IS-LM

Перш за все необхідно відзначити корисність моделі IS-LM для розуміння загальної рівноваги. Ця модель дає можливість врахувати більше змінних. Отже вона повніше відображає зв'язки між явищами.

Кейнсіанський хрест показує як змінюється рівновага під впливом зміни сукупних витрат. Але у кейнсіанській моделі ми приймали, що рівень інвестицій є фінансованим. Але це припущення надто спрощувало дійсність, так як інвестиції залежать, від ставки відсотка. Крім того в кейнсіанській моделі ми абстрагувалися від впливу на загальну рівновагу грошового ринку, хоча грошова маса, (пропозиція грошей) впливає на ринок товарів через зміну норми процента.

Отже модель IS-LM є пояснюючою моделлю взаємозв'язку товарного і грошового ринків.

Як розуміти назву моделі IS-LM ?

Двома частинами моделі IS-LM є крива IS та крива LM.

2. Ринок товарів і крива IS

Назва кривої IS походить від перших літерів англійських слів “investment” (інвестиції) та “save” (заощадження) і відображає умови рівноваги між попитом і пропозицією на ринку товарів та послуг.

Крива LM походить від перших слів “liquidity” (ліквідність) та “money” (гроші). Ця крива відбиває умови рівноваги між попитом на запаси грошових коштів і пропозицією грошей.

Перший варіант моделі IS-LM належить Джонові Хіксу, який запропонував її як інтерпретацію суті кейнсіанського вчення. Пізніше Елвін Хансен розширив власне модель IS-LM, додавши до неї рівняння і графік рівноваги на ринку праці. Тому часто модель IS-LM називають моделлю Хікса Хансена.

Оскільки процентна ставка впливає як на інвестиції, так і на попит на гроші, то вона (процентна ставка) пов'язує обидві частини моделі IS-LM. Взаємодія ринків товарів та грошей визначає рівноважний рівень доходу в економіці.

Модель IS-LM будується для короткострокового періоду. Тобто ґрунтується на припущенні про постійний рівень цін.

Таким чином, модель IS-LM є моделлю загальноекономічної рівноваги товарного і грошового ринків, у якій аналізуються фактори, що визначають рівень доходу в економіці при фіксованих цінах.

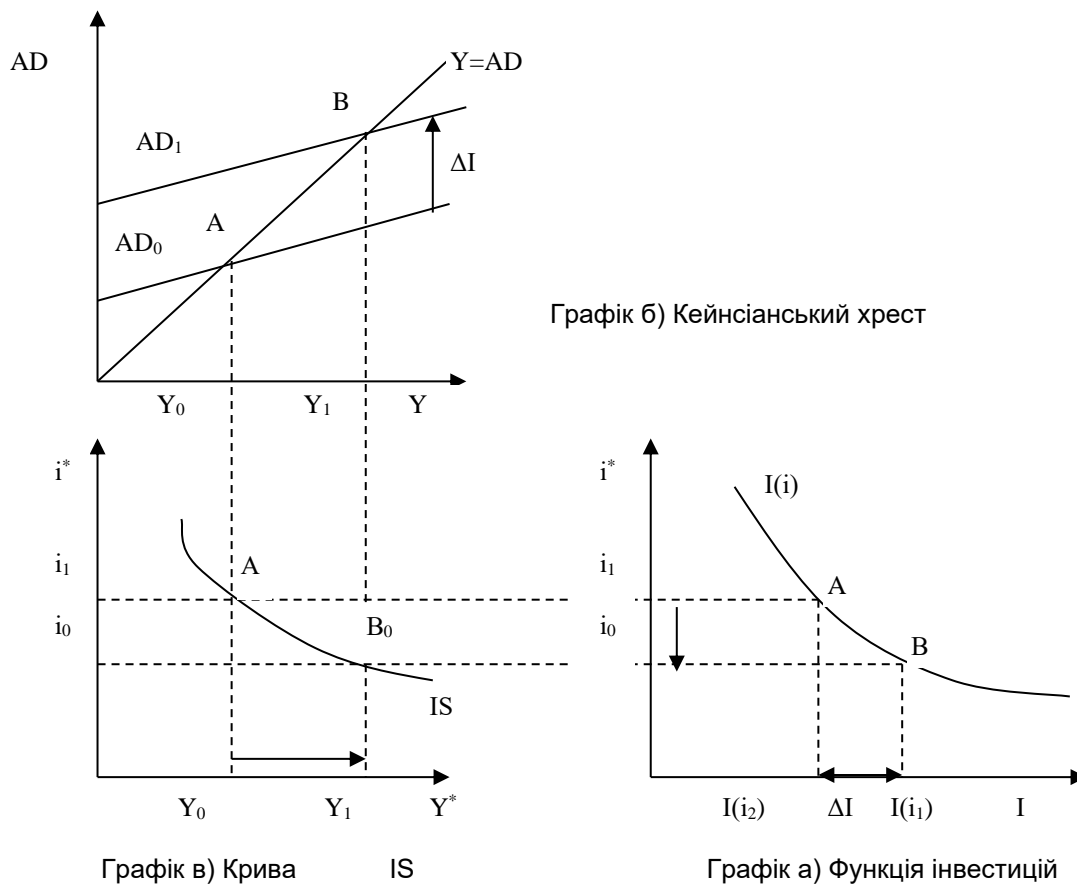

Рисунок 9.1 – Побудова кривої IS

Крива IS відбиває взаємозв'язок між процентною ставкою і рівнем доходу, який виникає при рівновазі на товарному ринку. Для того, щоб визначити, як змінюється рівноважний дохід при зміні процентної ставки використаємо функцію попиту на інвестиції і графік “кейнсіанського хреста”.

Згадаємо залежність між ставкою процента (i) і рівнем інвестицій (I), чим вища ставка i , тим нижчий рівень планових інвестицій (I). Таку залежність показує графік інвестиційної функції. (мал. А). Приймаємо, що відбулося зменшення ставки процента від i_1 до i_0 .

Збільшення інвестицій збільшує заплановані витрати (AD) в економіці і зсуває криву планових витрат вгору, що, в свою чергу, збільшує рівноважний рівень доходу (Y). Ця залежність показана на графіку б). Тепер шляхом поєднання графіків а) і б) побудуємо криву IS (графік в).

Крива IS узагальнює зв'язок між процентною ставкою i та доходом Y (чим більша ставка, тим менший дохід в економіці).

Точка А на кривій IS є комбінацією меншої ставки та більшого випуску Y_1 , точка В - більшої ставки процента i_2 та меншого випуску Y_2 .

Таким чином, крива IS – це графічна інтерпретація залежності між процентною ставкою і рівнем доходу. Яка з'являється в результаті взаємодії функції інвестицій і “кейнсіанського хреста”.

Так як “кейнсіанський хрест” визначає рівноважний рівень доходу, при якому планові інвестиції дорівнюють фактичним і дорівнюють заощадженням, то IS є кривою рівноваги на ринку товарів.

Кожна точка кривої IS є точкою рівноваги на товарному ринку. А за умов рівноваги інвестиції = заощадженням.

Отже, якщо подивитись на гр. В на У-ки, то це все рівноважні обсяги доходу.

Побудова кривої IS припускає, що очікуваний використовуваний доход, державні видатки і податки фіксовані. Але зміна видатків чи податків призводить до зміни попиту (АД) що, в свою чергу призводить до зміни доходу (У). Наприклад зростання G або зменшення T збільшує АД і лінія АД зсувається вгору. В результаті цього У збільшується. В результаті цього при будь-якій заданій процентній ставці встановлюється вищий рівноважний рівень доходу. І це призводить до зсуву IS праворуч вгору. Аналогічно зменшення G та зростання T зсувають криву IS ліворуч вниз. Отже, T і G є екзогенними змінними, які визначають положення кривої IS.

Крива IS не визначає ані доход, ані процентну ставку. Вона показує лише можливі комбінації між У та і, які виникають на ринку товарів.

3. Грошовий ринок і крива LM

Тепер перейдемо до другої частини моделі: кривої LM.

Для того, щоб зрозуміти суть лінії LM, треба розкрити фундаментальні засади так званої теорії надання переваг ліквідності. Ця теорія пояснює, як попит і пропозиція на реальні запаси коштів формують ставку процента.

1) за цією теорією, пропозиція грошей $(\frac{M}{P})^s$ залежить від М (маса грошей) і Р (загальний рівень цін), які є екзогенними величинами. Величина М визначається урядом, а Р є відносно незмінною у межах короткострокового періоду, тобто $(\frac{M}{P})^s = \frac{\bar{M}}{\bar{P}}$

2) згідно з теорією надання переваг ліквідності попит на гроші $(\frac{M}{P})^d$ залежить від ставки процента і, тобто попит на гроші є спадною функцією ставки процента для даного рівня доходу.

$$(\frac{M}{P})^d = L(i, Y)$$

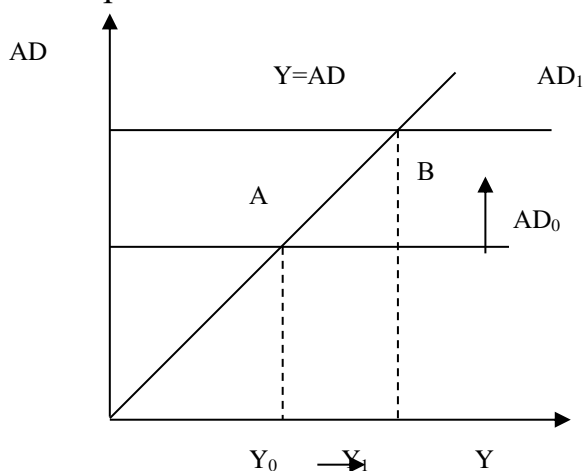
(Чому спадна функція, тому що коли процент зростає, попит на готівку зменшується, і навпаки.)

Відомо, що попит на реальні грошові залишки визначається не лише процентною ставкою, а й обсягом доходу в економіці. Зростання доходу викликає зростання попиту на гроші (так як збільшується трансакційний попит (гроші для обслуговування угод). Це призводить до зсуву кривої L праворуч вгору. Щоб урівноважити грошовий ринок, ставка процента має зрости.

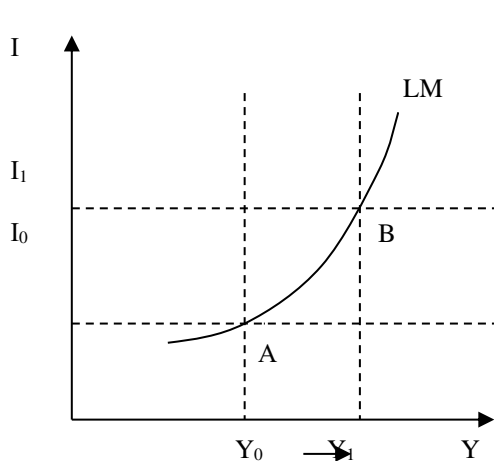
Отже, при фіксованій пропозиції грошей вищий дохід веде до вищої процентної ставки, яка забезпечує рівновагу грошового ринку. Цю залежність між доходом та рівноважною процентною ставкою відображає крива LM.

Тепер побудуємо лінію LM, зобразивши її як таку, що демонструє рівновагу двох ринків – товарного та грошового.

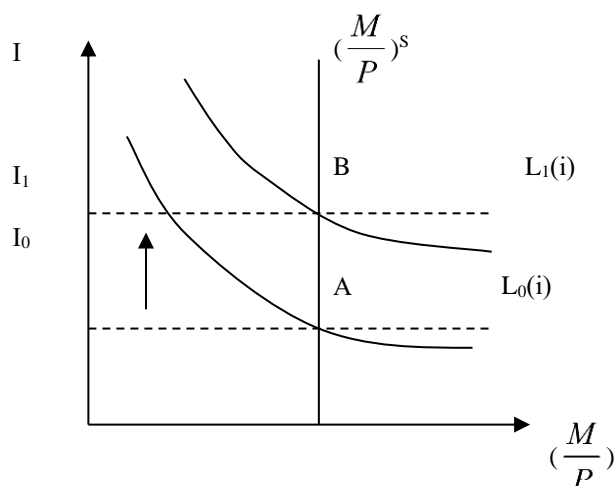
На графіку товарного ринку (граф. А) зображено збільшення витрат від AD_0 до AD_1 . Відповідно відбувається збільшення випуску від Y_0 до Y_1 . Збільшення випуску впливає на попит на гроші. Адже чим більший випуск, тим більше зростає кількість угод. Що вимагають грошей для їх здійснення. На графіку грошового ринку (граф. б) це відображається зсувом лінії попиту на гроші праворуч (від L_0 до L_1). Для того, щоб врівноважити зрісший попит і постійну пропозицію ставка процента зростає від i_0 до i_1 .

Граф. А) товарний ринок

Граф. В) крива LM

Граф. Б) грошовий ринок

Рисунок 9.2 – Побудова кривої LM

На графіку LM (в) ми бачимо результат поєднання графіків товарного і грошового ринків. На цьому графіку відображено зв'язок між зміною доходу і ставкою процента. Точка А є комбінацією меншого випуску Y_0 та меншого процента i_0 , а точка В – більшого випуску Y_1 і більшого процента i_1 .

Отже, крива LM – це графічна інтерпретація залежності між доходом (Y) і ставкою процента (i), яка існує при рівновазі на грошовому ринку. Зв'язок між рівнем доходу і рівноважною процентною ставкою є позитивним. Через це крива LM має позитивний нахил.

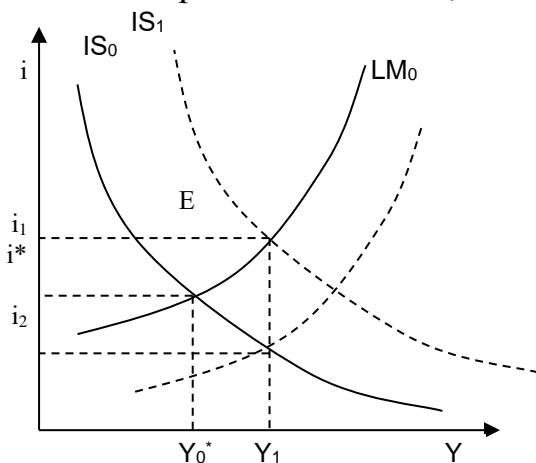
В усіх точках кривої LM попит на гроші дорівнює їхній пропозиції.

На грошовому ринку рівноважна ставка процента залежить як від попиту на гроші, так і від пропозиції грошей: зменшення пропозиції грошей при даній величині доходу збільшує рівноважну процентну ставку. Тому скорочення пропозиції грошей пересуває криву LM ліворуч вгору. А збільшення праворуч вниз. Отже, пропозиція грошей $(\frac{M}{P})^s$ є екзогенною змінною, яка визначає положення кривої LM.

4. Рівновага в моделі IS-LM у короткостроковому періоді

Крива IS визначає всі можливі види співвідношень доходу (Y) та процентної ставки (i), які відповідають рівновазі на товарному ринку, але крива IS не показує при якому саме сполученні Y та i ринок товарів буде стабілізований.

Аналогічно крива LM при будь-яких заданих M та P не показує. Яка саме комбінація i та Y фактично забезпечить рівновагу грошового ринку. Але якщо ми сполучимо криві IS та LM у рамках однієї моделі, то побачимо, що при заданих M та P існує лише одна комбінація Y та i , яка одночасно забезпечує встановлення рівноваги на ринках товарів і грошей, а саме Y^* та i^* . Отже, рівновага в економіці визначається кривими IS та LM, взятими разом.

Модель IS-LM досліджується у короткостроковому періоді. Коли економіка не перебуває у стані повної зайнятості ресурсів, рівень цін (P) – фіксований, а ставка процента і дохід змінюються.

Рисунок 9.3 – Рівновага в моделі IS-LM

Точка перетину кривих IS та LM – точка рівноваги A – визначає дохід $Y=Y^*$ та процентну ставку $i=i^*$, які забезпечують рівновагу як товарного, так і грошового ринку. В точці A реальні витрати дорівнюють запланованим (рівновага товарного ринку), і одночасно попит на реальні грошові запаси дорівнює їх пропозиції (рівновага грошового ринку).

Зміна рівноваги в бік збільшення Y . (від Y_0 до Y_1) може відбутися як внаслідок зсуву лінії IS праворуч (у цьому разі, процентна ставка зростає від i_0 до

i_1), так і внаслідок зсуву лінії LM праворуч, що спричиняє зменшення ставки процента від i_0 до i_2 .

Модель IS-LM використовується для аналізу впливу короткострокових змін макроекономічної політики на рівноважний рівень доходу в економіці. За допомогою моделі IS-LM можна показати, як зовнішні змінні моделі (державні видатки, пропозиція грошей, податки тощо) визначають її внутрішні змінні (насамперед процентну ставку і дохід).

Модель IS-LM дає також можливість продемонструвати, яким чином впливають на економічну систему шоки, викликані зміною ситуації на товарному і грошовому ринках.

Зовнішні (екзогенні) шоки – це зовнішні для даної моделі економічні потрясіння, які порушують економічну рівновагу в моделі.

Зовнішні шоки у моделі IS-LM поділяють на дві категорії: шоки на товарному ринку (крива IS) і шоки на грошовому ринку (крива LM).

Таблиця 9.1 – Фактори, що впливають на зсуви кривих IS та LM при фіксованих цінах.

Фактор	Зміна фактора	Вплив на дохід і ставку процента	Зсув кривої
Автономне споживання (C)	↑	↑Y, ↑i	IS зсув. праворуч
Автономні інвестиції (I)	↑	↑Y, ↑i	IS зсув. праворуч
Державні видатки (G)	↑	↑Y, ↑i	IS зсув. праворуч
Податки (T)	↑	↓Y, ↓i	IS зсув. ліворуч
Пропозиція грошей (M^S)	↑	↑Y, ↓i	LM зсув. праворуч
Автономний попит на гроші (M^a)	↑	↓Y, ↑i	LM зсув. ліворуч

Крива IS зсувається під впливом екзогенних змін сукупного попиту. Це можуть бути як зміни попиту на інвестиції, що не пов'язані зі зміною процентної ставки, так і автономні зміни споживчого попиту.

Зниження попиту на інвестиційні товари, наприклад, внаслідок песимістичних економічних прогнозів, при даній процентній ставці викликає зсув графіка інвестиційної функції ліворуч. Внаслідок скорочення інвестицій крива IS зсувається ліворуч-вниз, що зменшує рівень доходу. Аналогічно, скорочення споживчого попиту при постійній процентній ставці призводить до зсуву АД вниз. Це викликає відповідний зсув вліво кривої IS, а отже зменшення доходу.

Крива LM зсувається під впливом автономних змін у попиті на реальні грошові запаси.

Автономні зміни у попиті на гроші це зміни у попиту, що не залежать від зміни рівня цін, доходу або процентної ставки.

Автономне скорочення попиту на гроші, наприклад, внаслідок фінансових інновацій, при заданій пропозиції грошей супроводжується збільшенням попиту на облігації і, відповідно, падінням процентних ставок. А це приводить до зсуву кривої LM праворуч вниз. і навпаки, автономне зростання попиту на гроші

викликає зсув кривої LM ліворуч вгору і відповідне зростання процентної ставки і скорочення доходу.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Вступ до моделі IS-LM.
2. Ринок товарів і крива IS.
3. Грошовий ринок і крива LM.
4. Рівновага в моделі IS-LM у короткостроковому періоді.
5. Бюджетно-податкова та грошово-кредитна політика в моделі IS-LM.

Тема 10. Механізм зовнішньоекономічної діяльності: зовнішньоекономічна політика

1. Джерела міжнародної торгівлі.
2. Теорія абсолютної переваги.
3. Відносні переваги. Рикардіанська модель торгівлі.
4. Теорія Хекшера-Оліна. Парадокс Леонтьєва.
5. Номінальний та реальний обмінний курс.
6. Валютний ринок і фактори обмінного курсу.
7. Поняття платіжного балансу. Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу
8. Тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі.
9. Нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі.
10. Аргументи на користь та проти політики протекціонізму.

1. Джерела міжнародної торгівлі

Міжнародна торгівля – це обмін між різними країнами.

Зовнішня торгівля розвивається тому, що дає вигоду країнам, які беруть у ній участь. Тож одним із основних питань теорії міжнародної торгівлі є з'ясування того, що лежить в основі цих вигод, або, іншими словами, чим визначаються напрями зовнішньоторговельних потоків.

Джерела міжнародної торгівлі:

1) відмінності в умовах виробництва між регіонами.

(на півдні – банани, кава, на півночі – хутро, лосось, катання на лижах).

2) зменшення витрат.

Ця причина для розвитку торгівлі виникає тоді, коли спостерігається зростаючий ефект масштабу. Що це означає? Багато виробничих процесів забезпечують економію при зростанні обсягів виробництва (наприклад, якщо на заводі встановити нову сучасну лінію для збирання автомобілів, то середні витрати зменшуватимуться. Але щоб встановити цю лінію треба мати на увазі, що кількість машин повинна бути значною, отже завод повинен бути великим.

Зрозуміло, що шляхом до розширення виробництва буде продаж продукції на світовому ринку.

(Чому США одночасно експортують та імпортують автомобілі? Тому що США використали ефективність масштабу у виробництві багатолітражних автомобілів і спеціалізуються в цій галузі, а Японія використовує перевагу від продажу малолітражних автомобілів.)

3) відмінності у смаках.

(різні смаки у населення різних країн.)

Основи теорії міжнародної торгівлі були закладені ще англійськими економістами А.Смітом і Д. Рікардо.

2. Теорія абсолютної переваги

А.Сміт сформулював теорію абсолютної переваги і показав, що країни зацікавлені в розвитку зовнішньоторговельних потоків, оскільки мають вигоду незалежно від того, експортерами чи імпортерами вони є.

Під абсолютною перевагою розуміють здатність країни виробляти той чи інший товар ефективніше, тобто з меншими витратами, у порівнянні з будь-якою іншою країною.

Тобто: якщо можна купити товар за кордоном по більш низькій ціні, ніж у себе в країні, то краще зробити це, спеціалізуючись на виробництві того товару, який дешевше виробляти вдома внаслідок наявності певних переваг в даній галузі.

Розподіл праці і спеціалізація країн на товарах, в виробництві яких вони мають абсолютні переваги, експорт цих товарів після покриття потреб на товари, які дешевше обходяться в інших країнах – все це дає можливість забезпечити загальну економію затрат в торгуючих країнах.

Розглянемо умовний приклад.

Нехай Аргентина і Бразилія виробляють два товари (зерно і цукор).

Нехай Аргентина виробляє 50 т зерна або 25 т цукру, або будь-яку комбінацію: (50 зерна + 0 цукру = 0 зерна + 25 цукру) 50 зерна = 25 цукру

$$2 \text{ зерна.} = 1 \text{ цукру}$$

$$1 \text{ цукру} = 2 \text{ зерна або } 1 \text{ зерна} = 0,5 \text{ цукру.}$$

А Бразилія виробляє 40 т зерна, або 100 т цукру, або будь-яку комбінацію: 40 т зерна = 100 цукру

$$1 \text{ т зерна} = 2,5 \text{ т цукру або } 1 \text{ т цукру} = 0,4 \text{ т зерна}$$

У Аргентині зерно дешевше, отже вона буде експортером.

Щоб торгівля була вигідною взаємно, ціна повинна бути у межах.

$$0,5 \text{ т цукру} < 1 \text{ т зерна} < 2,5 \text{ т цукру}$$

у країні експортері < ціна повинна бути вища ніж < у країні імпортері.

Таблиця 10.1 – Абсолютні переваги

До спеціалізації				
Країна	Виробництво	Експорт(-) Імпорт (+)	Споживання	Приріст екон.
Аргентина				
Зерно	20	0	20	
Цукор	15	0	15	X
Бразилія				
Зерно	12	0	12	
Цукор	70	0	70	X
Після повної спеціалізації				
Аргентина				
Зерно	50	- 20	30	+ 10
Цукор	0	+ 20	20	+ 5
Бразилія				
Зерно	0	+ 20	20	+ 8
Цукор	100	- 20	80	+ 10

Але абсолютної спеціалізації не існує.

3. Відносні переваги. Рикардіанська модель торгівлі

Ми припустили умовно, що витрати на транспортування відсутні. Але на практиці вони є і бувають досить значні. Отже, різниця в ціні повинна перевищувати транспортні витрати.

Для того, щоб торгівля була взаємовигідною, ціна товару на зовнішньому ринку має бути вищою, ніж внутрішня ціна в країні – експортері, і нижчою, ніж у країні імпортері.

Отже, абсолютні переваги показують що країни отримують вигоду від зовнішньої торгівлі тими товарами, які виробляються з меншими витратами ніж в будь-якій іншій країні.

Але Д. Рікардо довів, що принцип абсолютної переваги є лише окремим випадком загального правила, і обґрунтував теорію порівняльної переваги.

Під порівняльною (відносною) перевагою розуміють здатність країни виробляти той чи інший товар з дещо нижчими альтернативними витратами у порівнянні з іншими країнами.

Навіть тоді, коли країна не має абсолютної переваги у виробництві жодного товару, торгівля залишається взаємовигідною для кожної із сторін.

Принцип відносної переваги твердить, що кожна країна спеціалізується у виробництві та експорті тих товарів, які вона може виробляти з відносно низькими затратами, навпаки, кожна країна імпортує ті товари, які вона виробляє з відносно вищими затратами.

Змінимо наш умовний приклад.

Нехай Аргентина на одиницю витрат виробляє 50 т зерна, або 25 т цукру, а Бразилія на одиницю витрат 67 зерна або 100 т цукру.

Іншими словами Бразилія має абсолютну перевагу і по зерну, і по цукру.

Аргентина: 1 т зерна = 0,5 т цукру; 1 т цукру = 2 т зерна

Бразилія: 1 т зерна = 1,5 т цукру; 1 т цукру = 0,67 т зерна.

Отже, у Бразилії незважаючи на абсолютну перевагу зерно є відносно дорожче. (1,5 т цукру більше, ніж 0,5 т у Аргентині). Отже Аргентина може експортувати зерно в обмін на цукор.

Країна В тепер має абсолютну перевагу і по зерну, і по цукру.

Щоб оцінити, наскільки вигідною для країни є зовнішня торгівля, використовують показник «умови торгівлі» (Т) – співвідношення експортних цін даної країни до її імпортних.

В цілому зростання цього показника свідчить про поліпшення умов торгівлі й підвищення добробуту нації, а його зменшення вказує на погіршення умов торгівлі й падіння добробуту нації. Й справді, якщо ціни на експортні товари країни на світовому ринку зростають у порівнянні з цінами, на ту продукцію, яку вона імпортує, це означає, що за кожну одиницю свого експорту країна може отримати більше імпортних товарів.

Таблиця 10.2 – Відносні переваги

Країна	Виробництво	Експорт(-) імпорт (+)	Споживання	Приріст споживання
Аргентина				
Зерно	20	0	20	
Цукор	15	0	15	X
Бразилія				
Зерно	16	0	16	
Цукор	76	0	76	X
Після повної спеціалізації				
Аргентина				
Зерно	50	-20	30	+10
Цукор	0	+20	20	+5
Бразилія				
Зерно	0	+20	20	+4
Цукор	100	-20	80	+4

Аналіз ситуацій абсолютної та порівняльної переваги дає змогу зробити важливий висновок: в обох випадках вигоди від торгівлі зумовлюються тим, що співвідношення витрат за відсутності торгівлі (нахили ліній виробничих можливостей) у різних країнах є різними.

4. Теорія Хекшера-Оліна. Парадокс Леонтьєва

Існує ще теорія Хекшера-Оліна, яка хотіла пояснити чому виникають відмінності у витратах.

У відповідності з теорією Хекшера-Оліна, країни будуть намагатися експортувати, ті товари, які потребують для свого виробництва *інтенсивного* використання *відносно надлишкових* і *невеликих* затрат *дефіцитних* факторів.

Теорія Хекшера-Оліна вдало пояснює багато закономірностей, які спостерігаються в міжнародній торгівлі.

Країни дійсно вивозять переважно ту продукцію, в затратах на виробництво якої домінують відносно надлишкові для них ресурси.

В середині 50-х років В.Леонтьєв перевіряв основні висновки теорії Хекшера-Оліна на прикладі США і результати суперечили основним положенням теорії Хекшера-Оліна. В американському експорті переважали трудомісткі товари а не капіталомісткі, як це можна було очікувати. Якщо врахувати, що в повоєнні роки капітал в США був відносно надлишковим ресурсом, а рівень зарплати був значно вищим ніж в інших країнах, то отриманий результат отримав назву «парадокс Леонтьєва». Пояснюється цей парадокс такими обставинами, які впливають на міжнародну спеціалізацію:

- неоднорідність факторів виробництва, перш за все робочої сили (професійний склад, кваліфікація);
- значна роль природних ресурсів, які використовуються, як правило, тільки в поєднанні з великими обсягами капіталу (добувна промисловість). Експорт з

- країн, що розвиваються в основному мав сировинний характер, а отже капіталомісткий, хоча капітал і не був в цих країнах надлишковим фактором;
- вплив на міжнародну спеціалізацію зовнішньо-торгівельної політики урядів (субсидії, податки, квотування, ліцензування і т.д.).

5. Номінальний та реальний обмінний курс

Пропорція обміну двох валют називається двостороннім обмінним курсом.

Обмінний курс буває номінальний і реальний.

Номінальний обмінний курс (NER, або e) – це відносна ціна двох валют, тобто пропорція їхнього обміну одна на одну.

Обмінний курс показує, скільки номінальних грошових одиниць однієї країни можна купити за номінальну грошову одиницю іншої країни.

Коли кажуть “обмінний” або “валютний” курс, то найчастіше мають на увазі саме номінальний курс обміну валют.

Підвищення курсу даної валюти означає, що вона стає дорожчою по відношенню до інших валют. Якщо ж валюта якоїсь країни стає дешевшою, то її курс знижуються.

Курс валют, що обмінюються, можна визначити двома протилежними способами. Коли ми чуємо: “Курс гривні склав 5 грн. за 1 дол. США” або “Курс гривні склав 0,20 долара США за 1 грн.”, - то розуміємо, що йдеться про одну і ту саму пропорцію обміну, про один і той самий валютний курс.

Наведені числові визначення валютного курсу є оберненими величинами, які характеризують курс долара до гривні і гривні до долара одночасно. Спосіб визначення валютних курсів називається валютною котирувкою.

Пряма котирувка оцінює одиницю іноземної валюти певною кількістю національної.

Обернена котирувка, навпаки, оцінює одиницю національної валюти певною кількістю іноземної.

Курс національної валюти – є кількість іноземної валюти, яку можна купити або продати за одиницю національної валюти на певний момент часу:

$$e_d = \frac{\$}{\text{грн.}} = 0,20\$.$$

Реальний обмінний курс (RER або q) співвідношення цін на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Реальний обмінний курс внутрішньої валюти є відношенням внутрішніх цін до зовнішніх за курсом внутрішньої валюти:

$$RER_d = e_d * \frac{P_d}{P_f}; \quad (10.1)$$

де: RER_d – реальний обмінний курс;

e_d – номінальний обмінний курс;

P_d – ціна товару на внутрішньому ринку в національній валюті;

P_f – зовнішня ціна товару в іноземній валюті за якою закупаються імпортовані та продаються експортовані товари вітчизняного виробництва.

$$RERd = ed \left(\frac{\$}{грн.} \right) \cdot \frac{P_{внутр.}(грн.)}{P_{світ.}(\$)}; \quad (10.2)$$

Якщо реальний обмінний курс $<$ від 1, то продаж товару вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку вигідніший за імпорт аналогічного товару, а експорт вироблених товарів – вигідніший за продаж на внутрішньому ринку.

$$q \downarrow \Rightarrow E \uparrow \Rightarrow J \downarrow \Rightarrow NX \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Якщо $q = 1$ – ціни даного товару на внутрішньому і зовнішньому ринку однакові. Експорт, імпорт і внутрішня торгівля не мають відносних переваг.

Якщо $RER > 1$, продаж товару вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку є вигіднішим за його експорт, а імпорт – вигіднішим за продаж аналогічних товарів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку.

$$q \uparrow \Rightarrow J \uparrow \Rightarrow E \downarrow \Rightarrow NX \downarrow \Rightarrow Y \downarrow$$

В залежності від ступеня втручання органів грошово-кредитного регулювання у ринкове курсоутворення, обмінні курси поділяються: на гнучкі та фіксовані.

Гнучкі курси можуть бути: вільними або регульованими.

Вільні курси складаються на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної (курсової) політики з боку держави.

Тобто, уряд не встановлює валютних обмежень, не здійснює валютних інтервенцій на відкритому ринку, спрямованих на формування обмінного курсу.

Регульованими вважаються курси, які складаються на валютному ринку під впливом валютної (курсової) політики.

6. Валютний ринок і фактори обмінного курсу

Дії уряду ніколи не бувають нейтральними і рідко залишаються пасивними щодо курсу національної валюти. Головні причини цього - внутрішня грошово-кредитна і бюджетно-податкова політика, яка впливає на валютний курс, а також значний вплив валютного курсу на торговельний баланс країни, від якого залежать розміри сукупного попиту, рівень виробництва і зайнятості в країні. Залежно від ступеня втручання органів грошово-кредитного регулювання у ринкове курсоутворення, обмінні курси поділяються на гнучкі та фіксовані.

Гнучкі курси можуть бути вільними або регульованими. *Вільні курси* складаються на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної (курсової) політики з боку держави. Відсутність курсової політики означає, що уряд не встановлює валютних обмежень, не здійснює валютних інтервенцій або інших операцій на відкритому ринку, спрямованих на формування обмінного курсу. Відсутність курсової політики означає також, що при здійсненні заходів грошово-кредитної, бюджетно-податкової й торговельної політики уряд не ставить за мету певним чином вплинути на обмінний курс. *Регульованими* вважаються курси, які складаються на валютному ринку під впливом валютної (курсової) політики.

Регульоване плавання. Валютні курси встановлюються на валютному ринку співвідношенням попиту і пропозиції. Однак країни намагаються обмежити взаємну курсову нестабільність шляхом участі в *міжнародних валютних угодах* (наприклад,

у Європейській валютній спілці - ЄВС) або шляхом прив'язування курсу національної валюти до «кошика» валют своїх основних торговельних (валютних) партнерів. Припускаючи ринкове коливання валютних курсів, державні органи утримують їх у взаємно визначених і офіційно визнаних межах за допомогою валютних інтервенцій та інших інструментів валютної політики.

Серед сучасних систем регульованих, гнучких курсів виділяються:

«Незалежне плавання» – гнучкий обмінний курс, який складається незалежно від курсів інших валют під впливом попиту і пропозиції на валютних ринках та помірних інтервенцій центральних банків (США, Японія, Велика Британія, Аргентина, Австралія, Венесуела та ін.).

«Кероване плавання» – незалежне плавання, при якому ринковий курс активно формується операціями центральних банків, що здійснюють регулювання за набором показників (Греція, Туреччина, Індія, Південна Корея та ін.).

«Спільне плавання» – система гнучких обмінних курсів валют декількох країн з узгодженими межами взаємних курсових коливань.

Особливим різновидом регулювання валютного курсу є режим фіксованого курсу національної валюти. **Фіксований курс** у класичному вигляді – це твердий курс національної валюти, за яким уряд офіційно зобов'язується вільно обмінювати національну валюту на іноземну і навпаки без обмеження кількості. Але в сучасних умовах більш поширена гнучка фіксація у вигляді зобов'язання уряду утримувати ринковий курс національної валюти в офіційно встановлених межах курсових коливань з допомогою валютних інтервенцій та інших операцій на відкритому ринку.

Фіксовані курси валют поділяються на фіксовані в умовах вільної конвертованості валюти й фіксовані в умовах валютних обмежень – *валютного контролю*. Твердий курс, встановлений з допомогою валютного контролю або декрету про обов'язковий обмін валют за офіційним курсом, відрізняється від фіксованого тим, що не підтримується операціями на відкритому ринку і не є рівноважним ринковим курсом.

Різновидом спільного плавання є *жорстке прив'язування* курсу національної валюти до однієї, добровільно обраної іноземної валюти (*базової валюти*) або до кошика валют. У випадку жорсткого прив'язування курс національної валюти до інших валют змінюється так само, як курс базової валюти,

М'яке прив'язування передбачає фіксацію курсу до базового з урахуванням певних додаткових умов або індикаторів (наприклад, співвідношення рівнів цін на внутрішньому й зовнішньому ринках країн-торговельних партнерів). У такому випадку коливання курсу внутрішньої валюти будуть лише частково збігатися з коливаннями курсу базової валюти.

Конвертованістю називаються умови обігу й використання внутрішньої валюти. *Конвертованість валюти* визначається порядком обміну - купівлі продажу і використання внутрішньої валюти для здійснення угод, - умовами її обертання на зовнішньому (міжнародному) та внутрішньому (національному) валютних ринках.

За ступенем конвертованості валюти поділяються на вільно конвертовані, частково конвертовані та замкнуті (неконвертовані).

Вільно конвертовані валюти без обмежень використовуються у поточних та фінансових операціях і вільно обмінюються на будь-які іноземні валюти. Вважається, що до вільно конвертованих належать валюти всіх край розвинутою ринковою економікою, але насправді такими є валюти небагатьох країн (наприклад, Великої Британії, США). Більшість держав дозволяє вільну конвертованість валют лише по поточних операціях, а здійснення операцій з капіталом потребує ліцензій або інших форм дозволу.

Частково конвертовані валюти мають обмеження щодо:

- а) обміну на інші валюти;
- б) сфер або напрямків використання валюти в міжнародних угодах;
- в) обертання на зовнішніх ринках.

До замкнених (неконвертованих) належать валюти країн, які забороняють резидентам і нерезидентам обмінювати свою національну валюту на інші.

Розбіжність між ринковими та офіційними курсами, заснованими на валютних обмеженнях, створює множинність валютних ринків і обмінних курсів. *Множинність обмінних курсів* – диференціація курсових співвідношень по окремих видах операцій, товарних групах, сегментах валютного ринку тощо. Множинність обмінних курсів виникає внаслідок встановлення *валютних обмежень*, зокрема *диференційованого режиму конвертації* для резидентів і нерезидентів по поточних та фінансових операціях. *Валютні обмеження* застосовуються урядами для скорочення дефіциту торговельного балансу: обмеження або здешевлення імпорту, стимулювання експорту тощо. Для цього курс внутрішньої валюти по поточних операціях занижується. Інші цілі валютних обмежень – зменшення міжнародної мобільності й запобігання втечі капіталу, обмеження спекулятивних операцій та забезпечення стабільності національної валюти, контролювання зовнішньої заборгованості, захист національних активів від іноземної експансії тощо.

Незалежно від особливостей, валютна політика характеризується напрямком впливу на валютний курс. Заходи, спрямовані на загальне зниження курсу **національної валюти**, називаються *девальвацією*, а політика, спрямована на підвищення курсу валюти, - *ревальвацією*. Термінами девальвація та ревальвація позначаються також наслідки відповідної валютної політики.

Ефективний (багатосторонній) номінальний обмінний курс

Термін «ефективний обмінний курс» вживається у двох значеннях:

- 1) *дійсна ціна валюти* – обмінний курс, скоригований на усереднений ефект тарифів, субсидій та інших платежів, пов'язаних з експортом або імпортом (традиційне значення);
- 2) *багатосторонній курс* – усереднений курс національної валюти до інших валют в угодах з основними торговельними партнерами (поширене сучасне значення).

Ефективний обмінний курс розглядається нами лише в значенні багатостороннього.

Двосторонні валютні курси визначаються двосторонніми зовнішньоекономічними потоками між країнами. Основними потоками, які

залежать, від курсу національної валюти і активно впливають на нього, є експорт та імпорт. Між двосторонніми торговельними балансами і валютними курсами існує певний взаємозв'язок. Зниження курсу національної валюти сприяє, збільшенню експорту, зменшенню імпорту і зростанню торговельного балансу країни. Але збільшення балансу зовнішньої торгівлі викликає протилежну тенденцію до підвищення валютного курсу. Тим самим значення двосторонніх курсів національної валюти і торговельних балансів з відповідними країнами завжди рухаються в напрямку досягнення взаємної рівноваги. Порівняння індексів валютного курсу і складових зовнішньоторгового обороту країни дає змогу визначати їхні рівноважні значення і прогнозувати напрямок змін у торговельному балансі. Загальне значення має сумарний результат змін і двосторонніх валютних курсів. Але останні можуть змінюватися і одночасно і впливати на торговельний баланс у різних напрямках. Загальна тенденція курсу національної валюти з урахуванням впливу на експорт та імпорт і країни визначається через ефективний (багатосторонній) номінальний Змінний курс.

Ефективним (багатостороннім) обмінним курсом (EER) називається середньозважене значення двосторонніх індексів номінальних обмінних курсів національної валюти країни по відношенню до валют її основних торговельних партнерів. Агрегування абсолютних значень двосторонніх номінальних обмінних курсів позбавлене економічного змісту. Усереднюватись можуть лише тенденції до зростання або зниження двосторонніх курсів. Отже, багатосторонній обмінний курс – це усереднене значення індексів зростання або зменшення двосторонніх курсів національної валюти за певний період.

За ступенем конвертованості валюти поділяються:

- вільно конвертовані (Велика Британія, США);
- частково конвертовані (мають обмеження, щодо: обміну на інші валюти, напрямків використання валюти в міжнародних угодах, обертання на зовнішніх ринках);
- замкнуті (неконвертовані) валюти (країни забороняють обмінювати свою національну валюту на інші).

Девальвація – заходи, спрямовані на зниження курсу національної валюти.

Ревальвація – навпаки.

Валютним ринком називається ринок обміну валют.

Валютний курс є рівноважною ціною взаємного попиту і пропозиції двох валют, що обмінюються. Пропозиція – запас валюти, який може бути запропонований для обміну на іншу валюту за певного обмінного курсу. Попит на дану валюту з боку іншої валюти відбиває попит іноземців на нашу валюту.

7. Поняття платіжного балансу. Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу

Економічні, політичні, військові, культурні та інші відносини між країнами породжують різноманітні грошові платежі та надходження. Зовнішньоекономічна діяльність кожної країни приводить до виникнення двох зустрічних потоків іноземної валюти: вхідного Результат міжнародних економічних відносин відбивається в платіжному балансі. Він найповніше, як кількісно, так і якісно,

виражає масштаби, структуру та характер зовнішньоекономічних операцій країн, їх участі у світовому господарстві.

Платіжний баланс – це співвідношення суми надходжень, одержаних даною країною з-за кордону, і суми здійснених нею зарубіжних платежів за певний період часу. На формування платіжного балансу впливає багато факторів, зокрема масштаби економічного потенціалу країни, ступінь її участі у світовому поділі праці, досконалість структур економіки, зростаючий рівень концентрації виробництва і капіталу тощо.

Операції платіжного балансу мають бути організовані та класифіковані в рамках логічно пов'язаної структури. У стандартній класифікації платіжного балансу є два ключових рахунки – рахунок поточних операцій і рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій. Основні компоненти цих рахунків наведені в табл. 10.3.

Таблиця 10.3 – Стандартна класифікація платіжного балансу

	Кредит	Дебет
1. Рахунок поточних операцій		
А. Товари та послуги		
Товари	Експорт	Імпорт
Послуги		
Транспорт		
Поїздки		
Державні послуги		
Інші послуги		
В. Доходи		
Оплата праці найманих працівників		
Доходи від інвестицій		
В тому числі: проценти по зовнішньому боргу		
С. Поточні трансферти	Кредит	Дебет
2. Рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій		
А. Рахунок операцій з капіталом		
Капітальні трансферти		
Придбання/вибуття невіробничих нефінансових активів		
В. Фінансовий рахунок		
Прямі інвестиції, нетто		
Портфельні інвестиції, нетто		
Інші інвестиції, нетто		
Позики, комерційні кредити і т.д.		
Використання кредиту МВФ і позик від МВФ		
Резервні активи		
Монетарне золото		
СДР		
Резервна позиція у Фонді		
Іноземна валюта		
Інші вимоги		

Поняття «платіжний баланс» було запроваджено у 1767 р. Дж. Стюартом (James Steuart, 1712-1780) – шотландським економістом, одним з найостанніших представників пізнього меркантилізму.

Платіжний баланс чітко відображує економічне становище країни і широко використовується для макроекономічного регулювання.

Операції належать до кредиту або дебету за такими критеріями:

Кредит – відтік за межі країни цінностей, які мають бути компенсовані надходженням цінностей (платежів) до країни.

Дебет – надходження цінностей у країну від нерезидентів, яке має бути компенсоване відтоком цінностей за межі країни.

Сальдо – різниця між кредитом і дебетом.

(+). Отже, певні статті відображають таким чином, як дебетові, а інші – як кредитові.

Експорт товарів і послуг	Кредит (+)
Імпорт товарів і послуг	Дебет (-)
Збільшення фінансових зобов'язань	Кредит (+)
Збільшення фінансових активів	Дебет (-)
Зменшення зобов'язань	Дебет (-)
Зменшення активів	Кредит (+)

При обліку сума всіх кредитових записів повинна дорівнювати сумі всіх дебетових записів, а загальний підсумок повинен дорівнювати нулю. Отже, платіжний баланс має завжди бути зрівноваженим (збалансованим).

Рахунок поточних операцій (СА)

Рахунок поточних операцій відображає реальні операції – з товарами, послугами, доходами та поточними трансфертами. «Товарні» операції пов'язані з рухом товарів – експортом та імпортом. «Послуги» можуть бути результатом трудової діяльності (оплата праці працівників, які проживають у сусідніх країнах) і можуть бути пов'язані з фінансовими активами та зобов'язаннями (наприклад, процентні платежі по зовнішньому боргу).

Експорт та імпорт відображається в цінах РОВ, тобто без обліку транспортних витрат за національними кордонами. Імпорт звичайно реєструється митницею на умовах СІФ (включаючи вартість міжнародного страхування і фрахту).

Торговельний баланс – це різниця між товарним експортом і товарним імпортом країни. Якщо експорт перевищує імпорт, то виникає надлишок у торговельному балансі, або «активний торговельний баланс». Якщо імпорт перевищує експорт, маємо дефіцит торговельного балансу, або «пасивний торговельний баланс».

Підсумовуючи всі операції поточного рахунку, одержуємо баланс поточного рахунку або поточний платіжний баланс.

Рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій (КА)

Основний компонент рахунку операцій з капіталом – капітальні трансферти.

Фінансовий рахунок поділяють на чотири функціональні категорії:

- прями інвестиції класифікують на основі їх напрямків (інвестиції резидентів за кордон і інвестиції нерезидентів у внутрішню економіку);
- портфельні інвестиції, які включають довгострокові боргові зобов'язання та цінні папери, що забезпечують участь у капіталі, боргові цінні папери грошового ринку, а також похідні фінансові інструменти, включаючи угоди про валютні або процентні свопи;
- інші інвестиції, такі, як комерційні кредити і позики, а також кредити МВФ і позики від МВФ;
- резервні активи для задоволення інших потреб. Ці активи включають іноземну валюту (готівкову валюту, депозити і цінні папери), монетарне золото, СДР, резервну позицію країни в Фонді та користування кредитами МВФ. Резервні активи повинні знаходитися під контролем органів державно-кредитного регулювання.

Поточний рахунок і рахунок капіталу взаємозв'язані, вони є відображенням один одного.

Останній у випадку дефіциту балансу поточних операцій є джерелом фінансування цього дефіциту.

Оскільки кошти можна одержати або через продаж активів, або за рахунок позики, тобто в борг, то активний баланс руху капіталів якраз і засвідчує, що це відбулося.

Можна зробити висновок, що дефіцит поточного рахунку країни значною мірою фінансується чистим припливом капіталу на її рахунок капіталів. Надлишок поточного рахунку країни супроводжується чистим відпливом капіталу в її рахунок капіталу. Додаткові доходи, що виникають із надлишку поточного рахунку, використовуватимуться для купівлі нерухомого майна за кордоном або надання позик іншим країнам.

Крім двох поділів платіжний баланс включає автономну статтю за назвою «Помилки і недогляди» (E\$). Вона відбиває сальдо статистичних неточностей, що виникають під час ідентифікації зовнішньоекономічних операцій, викликані тимчасовими і вартісними розбіжностями між митною і банківською статистикою. Сальдо цієї статті рівняється різниці між сальдо СА і КА. Рівновага платіжного балансу забезпечується при умовах, коли сальдо СА рівняється сальдо КА з протилежним знаком з одночасним обліком сальдо статті «Помилки і недогляди».

Платіжний баланс завжди є рівноважним. Якщо створюються умови для порушення його рівноваги, то вона відновлюється через статтю «Резервні активи», що входить до складу КА. Так, в умовах виникнення дефіциту платіжного балансу може спостерігатися таке співвідношення: $-CA > KA + ES$. Тоді з метою усунення дефіциту платіжного балансу сальдо КА збільшується за рахунок зменшення резервних активів, що по статті «Резервні активи» відбивається зі знаком «плюс». Це означає, що зміни в статті «Резервні активи» дорівнюють до операцій імпортного типу. Іншими словами, притягнення засобів із резервних активів на покриття дефіциту платіжного балансу розцінюється як імпорту капіталу.

Офіційні валютні резерви кожної країни обмежені. Тривалі дефіцити платіжного балансу, які повинні фінансуватися з цих резервів, виснажують їх. У

цьому випадку нація буде змушена вжити заходів, щоб скоригувати свій платіжний баланс. Ці заходи можуть потребувати болісної перебудови на макроекономічному рівні, запровадження торговельних бар'єрів і подібних обмежень або зміни міжнародної вартості валюти країни.

У платіжному балансі рахунок руху капіталів та фінансів об'єднує баланси операцій з офіційними валютними резервами та автономних фінансових операцій економічних агентів. Але при аналізі міжнародних потоків їх звичайно відокремлюють один від одного.

З урахуванням помилок і недоглядів сальдо всіх рахунків платіжного балансу, разом із статистичними помилками та недоглядами, завжди дорівнює нулеві:

$$CAB + KAB + SD + OSB = 0, \quad (10.3)$$

де: CAB - баланс поточних операцій (сальдо рахунку);

KAB - баланс операцій з капіталом та фінансами, за винятком операцій з офіційними валютними резервами (сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансового рахунку без статті «резерви»);

SD – статистичні помилки та недогляди (сальдо рахунку);

OSB - баланс офіційних розрахунків (сальдо статті «резерви»).

Баланс поточних операцій разом з балансом капітального та фінансового рахунків без операцій з резервами центрального банку розглядається як *баланс автономних або самостійних угод*. Він формується в результаті незалежних дій економічних агентів, які здійснюють міжнародні фінансові й поточні угоди на власний розсуд, без урахування можливих наслідків для платіжного балансу країни в цілому.

Сальдо автономних операцій є основним у структурі платіжного балансу й називається, власне, *платіжним балансом*:

$$CAB + KAB + SD = BOP \quad (10.4)$$

де BOP – платіжний баланс, або баланс автономних операцій.

Платіжний баланс незалежних економічних агентів урівноважений, коли баланс автономних операцій дорівнює нулеві ($CAB + KAB = 0$). Але найчастіше поточні й фінансові автономні угоди не врівноважуються між собою.

Додатне сальдо автономних угод, або *активний платіжний баланс* ($BOP > 0$), свідчить про те, що надходження коштів від поточних та фінансових міжнародних операцій фірм і домогосподарств перевищують їхні витрати. Від'ємне сальдо автономних угод, або *пасивний платіжний баланс* ($BOP < 0$), свідчить про перевищення поточних витрат та інвестицій за кордон над поточними зовнішніми надходженнями, яке не покривається іноземними позичками та інвестиціями.

Дисбаланси автономних операцій урівноважуються офіційними розрахунками:

$$CAB + KA = -BOP = -OSB. \quad (10.5)$$

При активному платіжному балансі центральний банк збільшує валютні резерви (іноземні активи) і в такий спосіб компенсує надмірний притік іноземної валюти, запобігає підвищенню валютного курсу, зменшенню експорту й вивезенню капіталу. Якщо складається пасивний платіжний баланс, центральний банк скорочує валютні резерви, компенсуючи резидентам дефіцит міжнародних платіжних засобів в автономних розрахунках з нерезидентами.

Отже, коли не брати до уваги статистичні помилки, платіжний баланс вимірюється сумою приросту офіційних валютних резервів. А *баланс офіційних розрахунків* дорівнює платіжному балансу з протилежним знаком:

$$BOP = -OSB \quad . \quad (10.6)$$

Оскільки баланс офіційних розрахунків компенсує дисбаланси автономних операцій, його називають також *компенсаційним балансом*.

Платіжний баланс і рівновага у відкритій економіці.

Сукупний дохід відкритої економіки дорівнює витратам її агентів на вітчизняні та імпорتنі товари і чистому експорту:

$$Y = C + I + C + NX. \quad (10.7)$$

Сукупні витрати відкритої економіки, на відміну від закритої, можуть перевищувати її дохід або бути меншими від нього. Якщо країна виробляє більше, ніж споживає, то її експорт перевищує імпорт, а сукупний дохід перевищує сукупні витрати. Чистий експорт при цьому є величиною додатною ($NX > 0$). Якщо ж країна споживає більше, ніж виробляє, то вона імпортує більше, ніж експортує, і витрачає більше, ніж заробляє. Чистий експорт країни є в такому випадку величиною від'ємною ($NX < 0$). Сальдо поточного рахунку врівноважується фінансовими потоками – національними заощадженнями та інвестиціями в економіку країни. Цю залежність можна вивести, якщо відняти з обох частин рівняння (5) витрати домогосподарств на споживання та урядові видатки:

$$Y - C - G = C + I + G + NX - C - G. \quad (10.8)$$

Залишок правої частини рівняння відповідає внутрішнім заощадженням країни:

$$Y - C - G = S,$$

які складаються з приватних (S_p) та державних (S_g) заощаджень, що містять і офіційні валютні резерви:

$$S = S_p + S_g$$

$$S_p = Y - T - C,$$

$$S_g = T - G, \text{ де:}$$

T – сплачені чисті податки;

C – споживчі витрати;

G – державні закупки товарів і послуг.

Підставивши заощадження (S) у ліву частину рівняння (10.8), одержимо рівняння $S = I + NX$, а з нього – рівняння (10.9):

$$MX+(I-S)=0. \quad (10.9)$$

Тотожність (10.9) визначає макроекономічний зв'язок між заощадженнями, інвестиціями і сальдо основних рахунків платіжного балансу країни – рахунку поточних операцій і рахунку операцій з капіталом та фінансами.

Фактично рівняння (10.9) є тотожністю зовнішніх реальних та фінансових потоків на рахунках платіжного балансу країни:

$$CAB+(KAB-BOP)=0. \quad (10.10)$$

За аналогією з представленням балансу офіційних розрахунків у вигляді платіжного балансу, баланс автономних фінансових угод можна показати у вигляді балансу капітального й фінансового рахунків з протилежним знаком:

$$CAB=-(KAB+OSB)=NKA+BOP \quad (10.11)$$

або:

$$CAB=NKA+RT \quad (10.12)$$

де: NKA – чистий підсумок капітальних та фінансових трансакцій, крім операцій з резервами ($NKA=-KAB$);

RT – чистий підсумок операцій з офіційними резервами ($RT=BOP$).

В обох формах запису – (10.10) і (10.12) – загальний баланс міжнародних розрахунків країни визначається балансом поточних операцій, який характеризує не тільки стан поточних розрахунків, але й схильність економіки виступати на міжнародних ринках переважно у ролі боржника або кредитора.

З урахуванням структури платіжного балансу, ми можемо деталізувати основну макроекономічну тотожність для відкритої економіки. Для цього замість NX введемо в тотожність (10.9) повне визначення складових поточного рахунку платіжного балансу:

$$S-I=X-M+NY+NCT=NKA+RT, \quad (10.13)$$

де: X – експорт товарів та послуг;

M – імпорт товарів та послуг;

NY – чистий зовнішній дохід;

NCT – чисті поточні трансферти;

$S=Sp+Sg$ – національні заощадження (сума приватних і державних заощаджень);

$I=Ip+Ig$ – національні інвестиції (сума приватних і державних інвестицій).

Чисті заощадження країни дорівнюють сальдо її поточного рахунку, а саме: чистому експорту товарів та послуг, чистим зовнішнім доходам та чистим поточним трансфертам із-за кордону.

При аналізі платіжного балансу найбільша увага приділяється балансу товарів та послуг, тому що переважно саме ними визначається сальдо рахунку поточних операцій у довгостроковому періоді. Від успішності зовнішньої торгівлі

залежать: рівень виробництва і зайнятості, платоспроможність країни, життєвий рівень її населення. За традицією, активний платіжний баланс вважається показником економічного здоров'я країни, а дефіцит торговельного балансу, який не компенсується активним балансом послуг та чистими зовнішніми доходами, збільшує зовнішню заборгованість приватного сектора або уряду країни. Значний торговельний дефіцит може бути наслідком низької конкурентоспроможності виробництва, невисокої якості продукції, невідповідності товарів та послуг попиту або міжнародним стандартам торгівлі, а в деяких випадках – результатом неплатоспроможності підприємств або уряду. Дефіцит, який виникає внаслідок названих причин, має тенденцію перетворюватись на хронічний і збільшуватись, якщо зовнішні позички, за рахунок яких він покривається, витрачаються переважно на споживання, озброєння армії або на погашення заборгованості попередніх років.

Але пасивний баланс торгівлі не завжди свідчить про низьку конкурентоспроможність товарів або важкий економічний стан країни. Причиною торгового дефіциту можуть бути: освоєння нових територій або започаткування нових капіталомістких галузей виробництва (США в XIX столітті, Канада у 50-70 рр.), індустріалізація або прискорення економічного розвитку країни (більшість нових індустріальних країн свого часу), модернізація капіталу й реструктуризація національної економіки на основі залучення значних іноземних інвестицій (США у 80-і рр.). У названих випадках торговий дефіцит буде свідчити скоріше про здоровий стан, або принаймні про непогані перспективи економіки.

Великий надлишок торговельного балансу, в свою чергу, може свідчити не лише про успіхи розвитку. Наприклад, активний торговельний баланс може бути обумовлений інтенсивним погашенням зовнішньої заборгованості минулих років і досягатися за рахунок обмеження внутрішнього споживання та інвестицій. У короткостроковому періоді така ситуація вимагає зниження життєвого рівня населення і може обернутися посиленням соціально-політичної нестабільності (Румунія у 80-і рр.). Можлива й інша ситуація, коли зростання експорту відносно ВВП стає результатом втрати конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому ринку (звуження внутрішнього попиту), скорочення ВВП і падіння реальних доходів населення, яке примушує виробників шукати збуту на зовнішніх ринках (більшість країн колишнього СРСР у 90-і рр.). Торговельний баланс при цьому не обов'язково стає активним, а дефіцит зовнішньої торгівлі не обов'язково зменшується (Україна у 90-і рр.). Активний торговельний баланс означає, що країна систематично інвестує гроші за кордон або збільшує валютні резерви. Надмірний актив балансу торгівлі й послуг може бути наслідком втечі капіталу з країни і стати причиною скорочення внутрішніх інвестицій. Довгостроковими наслідками такого скорочення буде гальмування економічного зростання й поява дефіциту торговельного балансу в перспективі.

Незмінна рівновага торговельного балансу не лише недосяжна, але й недалекоглядна мета. Країна, яка намагається підтримувати нульовий торговельний баланс, відмовляється від вигод зовнішньої торгівлі й міжнародного кредиту. Вона обмежує себе в можливостях: інвестувати за кордон та збільшувати доход за рахунок міжнародних інвестицій; позичати на зовнішніх ринках;

підтримувати рівень виробництва та споживання у випадку війни, стихійного лиха, інших зовнішніх і внутрішніх потрясінь. Отже, уряди більшості країн намагаються підтримувати врівноважений торговельний баланс лише як нульове сальдо зовнішньої торгівлі протягом ряду років. Важливішим є контролювання стану платіжного балансу в цілому.

Фактори, які впливають на платіжний баланс

Платіжний баланс прямо і зворотно пов'язаний з процесом відтворення. З одного боку, він формується під безпосереднім впливом процесу відтворення, з другого, – впливає на останній через курсові співвідношення валют, золотовалютні резерви, валютний стан, зовнішню заборгованість.

На стан платіжного балансу впливають такі фактори:

1. Нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, міжнародна конкуренція.

2. Циклічні коливання економіки.

3. Зростання закордонних державних витрат, пов'язаних із мілітаризацією економіки і військовими витратами.

4. Посилення міжнародної фінансової взаємозалежності.

5. Зміни в міжнародній торгівлі.

6. Вплив валютно-фінансових факторів.

7. Негативний вплив інфляції.

8. Торговельно-політична дискримінація певних країн.

9. Надзвичайні обставини – неврожай, стихійні лиха, катастрофи.

Розглянувши множинність факторів, які впливають на платіжний баланс, напрошується висновок, що досягти щорічної збалансованості надходжень у країну чи її виплат іншим країнам – завдання надзвичайно складне. Тому навряд чи будь-яка держава світу ставить його для беззаперечного вирішення, оскільки не існує безпосередньої загрози порушення економічної стабільності при певному незбігу вхідних та висхідних потоків. Однак, як і в усьому, тут також має дотримуватись певна міра.

Так, довгострокове пасивне сальдо платіжного балансу призводить до того, що для покриття дефіциту іноземної валюти потрібно використовувати офіційні резерви, зменшуючи їхні обсяги. Ці резерви не безмежні. Тому країна, щоб виправити ситуацію, змушена йти на введення різних протекціоністських заходів для стримування імпорту і заохочування експорту. Наслідком дефіциту платіжного балансу може стати зміна курсової вартості національної валюти. Валютний курс, з одного боку, відображає стан платіжного балансу, а з другого – є одним із факторів, які суттєво впливають на стан платіжного балансу.

Що стосується довгострокового активного сальдо платіжного балансу, то тут можуть бути негативні наслідки. Якщо активне сальдо досягається за рахунок позитивного сальдо платіжного балансу, то це означає, що імпорт не перебиває експорту і фактичний рівень споживання стає меншим від потенційно можливого. Якщо сальдо формується під впливом значного перевищення припливу капіталу над його відпливом, то країна перетворюється на приймаючу сторону із всіма можливими негативними наслідками. Адже іноземні інвестиції – це свого роду допінг для національної економіки, оскільки з часом частина валового

національного продукту, створеного в країні, у вигляді прибутку інвестора буде відпливати за кордон, що може негативно вплинути на темпи економічного зростання.

Крім того, довгочасне перевищення припливу валюти в країну над її відпливом може бути причиною інфляції, знецінення національної грошової одиниці і підвищення рівня цін на внутрішньому ринку.

Провідні країни вживають заходів щодо забезпечення стабільності ринкових курсів своїх валют через узгоджений міждержавний вплив на діяльність валютних ринків, посилення впливу офіційних органів на курси з метою обмеження рамок їх коливання. Для цього центральні банки проводять спільні валютні інтервенції.

Причини державного регулювання платіжного балансу:

1) платіжним балансам притаманна нерівноваженість, яка проявляється при тривалому і великому дефіциті в одних країн і надзвичайно активному сальдо в інших.

2) після відміни золотого стандарту в 30-х роках ХХ століття стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу шляхом цінового регулювання діє вкрай слабо.

3) в умовах інтернаціоналізації господарських зв'язків підвищилось значення платіжного балансу в системі державного регулювання економіки.

Матеріальною основою регулювання платіжного балансу служать:

1. Державна власність, у тому числі офіційні золотовалютні резерви;
2. Зростання частки (до 40-50%) національного доходу, що перерозподіляється через державний бюджет;
3. Безпосередня участь держави у міжнародних економічних відносинах як експортера капіталів, кредитора, гаранта, позичальника.
4. Регламентація зовнішньоекономічних операцій за допомогою нормативних актів і органів державного контролю.

При регулюванні платіжного балансу виникає проблема: які країни (що мають активне сальдо чи дефіцит) повинні вживати заходи по його вирівнюванню.

Країнами з дефіцитом платіжного балансу, як правило, застосовуються такі заходи з метою стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних капіталів та обмеження вивозу капіталу.

8. Тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі

Інструменти зовнішньої економічної політики дуже різноманітні. Серед торгових засобів ЗЕП найдавнішими і перевіреними є митно-тарифні. Мито (tariff) – податок на імпортовані або експортовані товари.

Митний збір – це непрямий податок, який стягується з товарів, що ввозяться у країну або вивозяться з неї. Цей податок включається в ціну продажу, а тому оплачується споживачем товарів.

Митні збори існували ще за часів, що передували створенню централізованої держави. Тоді вони мали в основному фіскальний характер, оскільки їх основна мета полягала у поповненні скарбниці. У подальшому розвитку суспільства значення митних зборів як інструмента ризику зменшується, а зростає їх роль як

ефективного засобу здійснення торгової політики. Однак фіскальна функція митного збору зберігається. Нині частка надходжень від стягування митних зборів у прибутковій частині бюджету становить у розвинених країнах близько 10 – 20%, а в тих, що розвиваються, – ще більше.

Найпоширенішим способом обмеження торгівлі є імпордне мито – податок, який накладається на кожен одиницю товару, що завозиться до країни. При запровадженні митного податку вітчизняна ціна імпортного товару піднімається вище світової ціни.

Митний податок, як правило, запроваджують для обмеження імпорту з метою захисту вітчизняних виробників від іноземної конкуренції. Запровадження вивізного мита може бути доцільним у тому випадку, коли ціна на якийсь продукт перебуває під адміністративним контролем держави і утримується на рівні, нижчому за світовий, завдяки тому, що виплачуються відповідні субсидії виробникам.

9. Нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі

Найпоширенішою формою нетарифного обмеження є квота, або контингент. Квотування – це обмеження в кількісному чи вартісному вираженні обсягу продукції, яку дозволено ввозити до країни (імпортна квота) чи вивозити з країни (експортна квота) за певний період. Як правило, квотування зовнішньої торгівлі здійснюється шляхом її ліцензування, коли держава видає ліцензії на імпорт чи експорт обмеженого обсягу продукції і водночас забороняє не ліцензовану торгівлю.

З початку 70-х рр. великого поширення набула особлива форма кількісного обмеження імпорту надходжень – добровільні обмеження експорту (ДОВЕ), коли не країна-імпортер запроваджує квоту, а країни-експортери самі беруть на себе зобов'язання щодо обмеження експорту в певну країну. Звичайно, на практиці такі експортні обмеження є не добровільними, а вимушеними: вони вводяться або під політичним тиском країни-імпортера, або ж під впливом погроз застосувати жорсткіші протекціоністські заходи (наприклад, почати антидемпінгове розслідування).

Для захисту національних виробників держава може не тільки обмежувати імпорт, але й стимулювати експорт. Однією з форм стимулювання експортних галузей є експортні субсидії, тобто пільги фінансового характеру, які надаються державою експортерам для розширення вивозу товарів за кордон. Внаслідок таких субсидій експортери отримують можливість продавати товар на зовнішньому ринку за нижчою ціною, ніж на внутрішньому. Експортні субсидії можуть бути прямими (виплата дотацій виробникові, коли він виходить на зовнішній ринок) і непрямими (пільгове оподаткування, кредитування, страхування тощо).

10. Аргументи на користь та проти політики протекціонізму

Міжнародна торговельна політика може розглядатись як результат протидіючих сил: вільної торгівлі і протекціонізму. Через це, перш ніж

досліджувати міжнародну торговельну політику конкретних країн, необхідно добитися розуміння і логічного обґрунтування вільної торгівлі, а також аргументів, протидіючих протекціонізму.

Підстави для вільної торгівлі

Принцип порівняльної переваги показує, що для світу в цілому вільна торгівля, на відміну від її відсутності (автаркії), сприяє досягненню вищого рівня продуктивності та доходу. Вільна торгівля також дає можливість кожній країні досягти вищого рівня виробництва та споживання порівняно із ситуацією ізоляції. За умов досконалої конкуренції за допомогою вільної торгівлі досягається оптимальне розміщення ресурсів у масштабах всього світу. На противагу вільній торгівлі, торговельні бар'єри запобігають цьому рівноважному станові, сприяючи розбіжностям між внутрішніми та міжнародними цінами на продані товари.

Обґрунтовані аргументи на користь протекціонізму

Деякі аргументи за протекціонізм знаходять виправдання або в позаекономічній сфері (наприклад, національній обороні), або ж в очікуванні довгострокових економічних вигод, які з лишком компенсують усі безпосередні витрати на захист.

Аргумент національної безпеки

Навряд чи знайшлось багато тих, хто заперечував би проти необхідності «адекватної» національної оборони. Навіть Адам Сміт, шанований батько вільної торгівлі, 1776 року писав, що «оборона є набагато більш важлива, ніж достаток». Події останнього року, коли росія напала на Україну підтверджують цей постулат. Проблема у даному разі полягає у визначенні специфічних вимог національної оборони і правильного способу задоволення цих вимог. В іншому разі аргумент національної оборони може бути використано для виправдання повної самодостатності або захисту будь-якої галузі. Оскільки більшість виробників, безперечно, вважають свою діяльність абсолютно необхідною для обороноздатності країни, аргументом національної безпеки особливо і часто зловживають. У наш час військові експерти схильні розглядати майбутні війни і радше з погляду «достатньої обороноздатності у постійному стані готовності», ніж з погляду «потенційної виробничої потужності». Якщо і це справедливо, тоді захист «стратегічних» вітчизняних галузей ніяк і не впливає на національну безпеку. Окрім цього, прямі субсидії набагато кращий засіб, ніж імпорتنі обмеження для підтримки оборонних і галузей. Вони більш точні за своїми наслідками, можуть будь-коли бути переглянутими і обходяться країні набагато дешевше.

Аргумент молодих галузей

У своїй традиційній формі аргумент молодих галузей твердить, що і нова галузь, яка має потенційну порівняльну перевагу, може не і вистояти, якщо їй не надати тимчасового захисту проти зарубіжних конкурентів. Аргумент молодій галузі тісно пов'язаний з іменами Александра Гамільтона, першого міністра фінансів Сполучених Штатів, та Фредеріка Ліста, німецького економіста, що проживав у США як політичний біженець. Александр Гамільтон видав свій знаменитий «Report on Manufactures» у 1791 р., закликаючи до впровадження тарифів для сприяння зростанню виробництва та зміцненню американської

економіки, в якій на той час більшу частку становило сільське господарство. Він намагався довести, що обширні ресурси країни можна було б значно розвинути для конкуренції з іноземними галузями, які значно випереджали американські внаслідок більш раннього старту. Він твердив, що хоча час і майстерність і так рано чи пізно забезпечать необхідний розвиток, усе ж державна підтримка значно пришвидшила б цей процес. Надання державної допомоги мало бути лише тимчасовим відхиленням від доктрини вільної торгівлі, оскільки упродовж зовсім короткого періоду міг би бути забезпечений більш надійний і постійний попит на надлишкову продукцію землеробства. Історичний підхід. Фредеріка Ліста до питання вільної торгівлі на противагу захистові привів його до висновку, що вільна торгівля – це не що інше, як космополітична концепція, яка не обов'язково виступає першочерговим інтересом країни на проміжному етапі економічного розвитку. Така країна, що розвивається, не змогла б швидко розвинути нові галузі без тимчасового захисту.

Але, уряду найбільш важко правильно визначити ту галузь, і яка заслуговує на захист як молода галузь. Пошук галузі, що має і потенційну порівняльну перевагу, вимагає, за словами одного із авторів, «вміння інженера, розуму економіста та наполегливості підприємця». Виходячи з історичного досвіду, можна упевнено сказати, що і ймовірність помилки була б дуже високою.

Навіть якщо урядом зроблено правильний вибір молоді галузі, це зовсім не означає, що захист від імпорту є найкращим способом розвитку даної галузі. Скажімо, прямо, субсидії мають кілька переваг над тарифами. Субсидії ніколи не стануть постійним захистом, оскільки залежать від щорічного асигнування. Саме тому протекціоністи виступають проти субсидій, але виробники, які чесно добиваються лише захисту молоді галузі, не повинні нічого мати проти них.

Аргумент диверсифікації

Аргумент диверсифікації для захисту – це, по суті, два аргументи. Один із них спонукає захист імпорту як одного із засобів диверсифікації експорту з метою зменшення нестабільності експортного доходу. Інший аргумент пропонує захист імпорту як одного із засобів досягнення диверсифікації внутрішньої економіки і сприяння економічному зростанню. Обидва аргументи висуваються головним чином представниками неіндустріальних країн, що розвиваються.

Аргумент диверсифікації для стабілізації експорту ґрунтується на залежності значної частини експортного доходу багатьох країн, що розвиваються, від одного або двох сільськогосподарських продуктів чи корисних копалин. Така «надмірна спеціалізація» робить ці країни надзвичайно чутливими до змін у попиті і пропозиції єдиного експортного продукту. Навіть більше, загальновизнано, що ціни на основні види первинних продуктів зазнають значних циклічних коливань через низьку еластичність цін попиту і пропозиції. Отже, виходячи з цього, аргумент стабілізації експорту стає аргументом заміни експорту промислових товарів первинним експортом через захист імпорту, що заохочує розвиток внутрішньої галузі.

Теоретично аргумент диверсифікації для стабілізації експорту ґрунтується на можливих відмінностях між приватними та суспільними цінностями у світі постійних змін та непевності. Коли приватні витрати не відображають достатньо

повно суспільні витрати, тоді користь від вищої економічної ефективності може більш ніж перекриватись довгостроковими втратами, що мають місце внаслідок економічних зривів, викликаних залежністю від зарубіжних ринків. Однак застосування даного аргументу на практиці передбачає значні і труднощі, а саме проблему вибору правильної структури диверсифікації і засобів її досягнення. Ці труднощі роблять захист імпорту неефективним знаряддям проведення політики у порівнянні з експортними субсидіями та іншими засобами стимулювання експорту. Справді, захист виправданий лише тоді, коли диверсифікація експорту передбачає попередній розвиток нових галузей для виробництва товарів, які на даний час імпортуються країною.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Джерела міжнародної торгівлі.
2. Теорія абсолютної переваги.
3. Відносні переваги. Рикардіанська модель торгівлі.
4. Теорія Хекшера-Оліна. Парадокс Леонтьєва.
5. Номінальний обмінний курс.
6. Реальний обмінний курс.
7. Валютний ринок і фактори обмінного курсу.
8. Поняття платіжного балансу.
9. Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу.
10. Тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі.
11. Нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі. Імпортні квоти. Дискримінація імпорту. Демпінг, антидемпінгові заходи. Експортні субсидії.
12. Аргументи на користь та проти політики протекціонізму.
13. Проблеми та перспективи розвитку України після прийняття до СОТ.

Тема 11. Моделі відкритої економіки

1. Макроекономічна рівновага невеликої відкритої економіки. Загальна характеристика моделі Манделла-Флемінга.
2. Результати фіскальної, грошової та зовнішньоторговельної політики при плаваючому обмінному курсі.
3. Механізм дії фіксованого обмінного курсу на економічні процеси.

1. Макроекономічна рівновага невеликої відкритої економіки. Загальна характеристика моделі Манделла-Флемінга

В сучасних умовах економіка кожної окремої країни є частиною єдиної світової економіки. Модель Манделла-Флемінга дає можливість пояснити поняття економічної рівноваги саме у такій відкритій економіці.

Ця модель розроблена на початку 60 - х років. Вона використовує і розвиває відому вже нам модель IS-LM. Цей розвиток полягає в тому, що до моделі включено нові змінні: чистий експорт, світову ставку процента, та курс національної валюти. Модель розрахована на малу відкриту економіку. Під цим визначенням розуміють не стільки розміри економіки, стільки її здатність визначити світову процентну ставку.

«Велика» економіка впливає, тобто визначає світову процентну ставку.

«Мала» економіка не впливає; а відчуває на собі вплив світової процентної ставки. Отже, саме цим модель Манделла-Флемінга цікава для нас, так як ми живемо саме в такій «малій» економіці.

Приклад великої відкритої економіки (США, Японія, ЄС).

Припущення в моделі Манделла-Флемінга:

- 1) ціни у короткостроковому періоді є незмінними,
- 2) мобільність капіталу абсолютна (відсутні перепони на шляху руху капіталу із країни в країну,
- 3) головною причиною міжнародної мобільності капіталів є різниця в дохідності активів різних країн.

Фактором, що визначає напрям руху капіталу є різниця між внутрішньою (i) та світовою (i^*) процентними ставками.

Коли світова $>$ національної $\Rightarrow$ відтік капіталу за межі країни.

Коли національна $>$ світової $\Rightarrow$ до припливу капіталів до країни.

Модель складається з трьох рівнянь, які описують рівновагу на товарному (крива IS) , рівновагу на грошовому ринку (LM), а також умову рівності внутрішньої та світової %-них ставок.

$$\left\{ \begin{array}{ll} 1) Y = C(Y-T) + J(r) + G + NX & IS \\ 2) \frac{M}{P} = L(r; Y) & LM \\ 3) r = r^* & \end{array} \right.$$

Наведені рівняння складають модель Манделла-Флемінга, а наше завдання полягає в тому, щоб застосувати їх у поясненні короткострокових коливань невеликої відкритої економіки.

Наочніше це зробити графічно.

Але у двомірному просторі неможливо показати зв'язок одразу трьох величин (доходу, процентної ставки та обмінного курсу), тому будують два графіки, приймаючи у кожному з них одну величину за незмінну, і аналізують взаємозв'язок двох інших.

Модель Манделла-Флемінга може бути зображена в системі координат $Y-r$, так як і в моделі IS-LM для закритої економіки, але з новим елементом – горизонтальною лінією, що відображає рівень середньосвітової процентної ставки.

Необхідно врахувати, що:

- 1) положення та рух IS прив'язуються до відповідного обмінного курсу. Y позначається як $IS(e)$.

процентна ставка

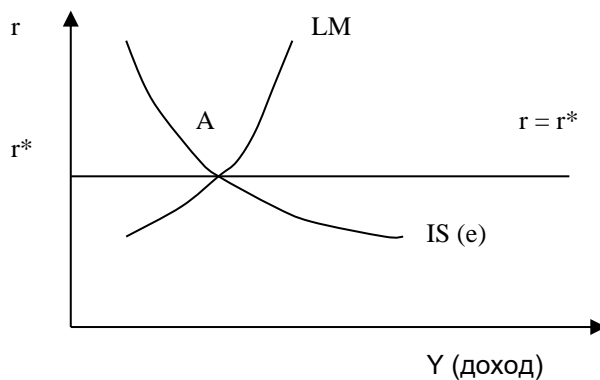

Рисунок 11.1 – Модель IS-LM із світовою ставкою процента

Всі три криві перетинаються в одній точці A , яка демонструє стан рівноваги товарного і зовнішнього ринку.

Щоб зрозуміти необхідність перетину всіх кривих в одній точці, розглянемо, для прикладу, випадок їхнього можливого неперетину: тобто коли національна рівноважна процентна ставка (а це точка перетину кривих IS та LM) нижче середньосвітової ($r < r^*$). Фактично, це відповідає ситуації завищеного обмінного курсу.

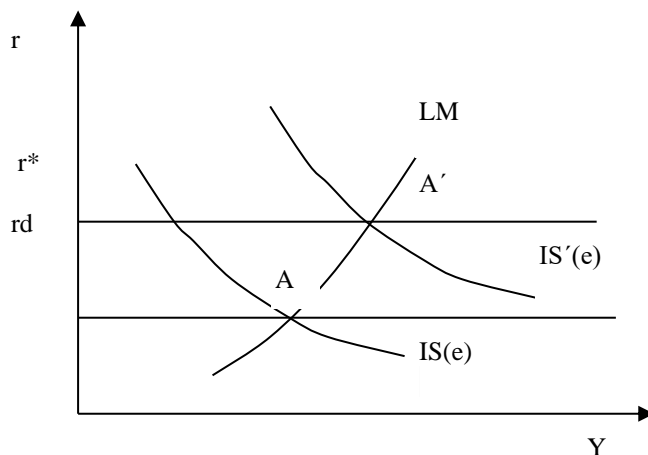

Рисунок 11.2 – Модель IS-LM із світовою ставкою процента вищою за національну

За таких умов внутрішні інвестори будуть намагатися вивезти капітал у інші країни, де буде вища норма прибутковості.

Але для цього їм необхідно конвертувати національну валюту в іноземну. Тобто на валютних ринках зростає пропозиція національної валюти і попит на іноземну. Це призводить до знецінення національної валюти $\Rightarrow NX$ зростає. Крива IS зсуватиметься праворуч доти, доки обмінний курс не забезпечить відповідність національної процентної ставки світовій.

Отже, рівноваги буде досягнуто в точці перетину LM із r^* (світової процентної ставки) та кривої IS , котра підходить до цієї точки внаслідок змін обмінного курсу.

Чому саме зсувається лінія IS ? Тому що з двох кривих IS та LM лише крива IS залежить від ставки процента і курсу валюти одночасно.

Модель Манделла-Флемінга може бути також зображена в системі координат $(Y - e)$.

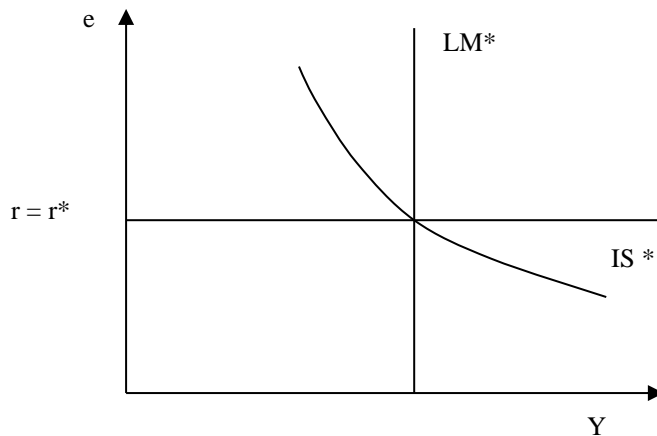

Рисунок 11.3 – Модель Манделла-Флемінга

Графік показує рівновагу товарного та грошового ринків за умови, що ставка процента незмінна і дорівнює світовій.

Лінія LM – побудована як вертикальна, так як курс валюти криву LM не визначає. Якщо, задається світова ставка, то LM визначає випуск, незалежно від обмінного курсу.

Крива IS нахилена вниз зліва направо, так як із зростанням курсу валюти чистий експорт зменшується, і зменшується Y . Тобто існує обернена залежність між Y і e .

Модель Манделла-Флемінга в координатах Y та e використовують для пояснення впливу бюджетно-податкової, грошової та зовнішньо-торгівельної політики на рівновагу малої відкритої економіки через дію на курс валюти.

Курс національної валюти реагує на заходи в межах кожної з цих політик. Характер реакції залежить від того, який обмінний курс застосовується: при «плаваючому» (гнучкому) валютному курсі пропорції обміну валют визначаються взаємодією попиту та пропозиції. При фіксованому курсі національні банки країн беруть зобов'язання протидіяти змінам у пропорціях обміну валют.

2. Результати фіскальної, грошової та зовнішньоторговельної політики при плаваючому обмінному курсі

Спочатку розглянемо впливи бюджету, грошей та зовнішньо-торгівельної політики на рівновагу при «плаваючому» валютному курсі.

а) Стимулююча бюджетно-податкова політика. (тобто уряд намагається стимулювати внутрішнє виробництво (сукупний попит) шляхом розширення державних закупок або зниження податків.

Нехай держава стимулює економіку шляхом збільшення G та зменшення T . Ми знаємо, що внаслідок цього крива IS зсувається праворуч.

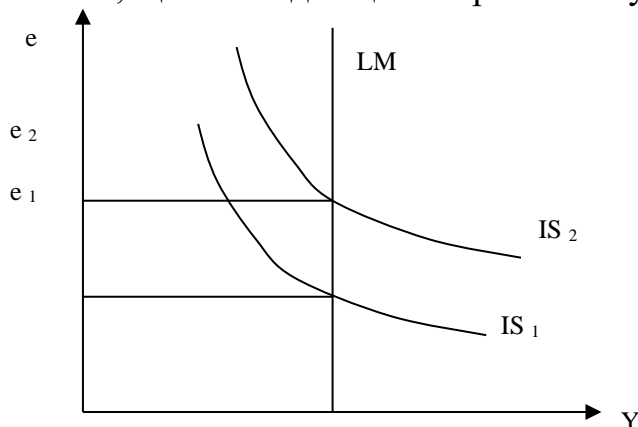

Рисунок 11.3 – Стимулююча бюджетно-податкова політика

Лінія LM залишається на незмінному рівні. Внаслідок цього, стимулююча бюджетно-податкова політика залишає на незмінному рівні Y , але підвищує обмінний курс валюти.

Необхідно пояснити, чому Y залишається незмінним. Адже, для закритої економіки стимулювання бюджетно-податкової політики збільшує Y . Тому що обмінний курс валюти зростає, попит на внутрішню валюту зростає, направлену в країну приток капіталу, зменшує експорт.

$E \uparrow \Rightarrow NX \downarrow$ А так як $G \uparrow$ а $NX \downarrow$ то Y не змінюється. Тобто Y залишається без змін – змінюється лише структура $G \uparrow$, а $NX \downarrow$.

б) Стимулююча грошово-кредитна політика при «плаваючому» курсі.

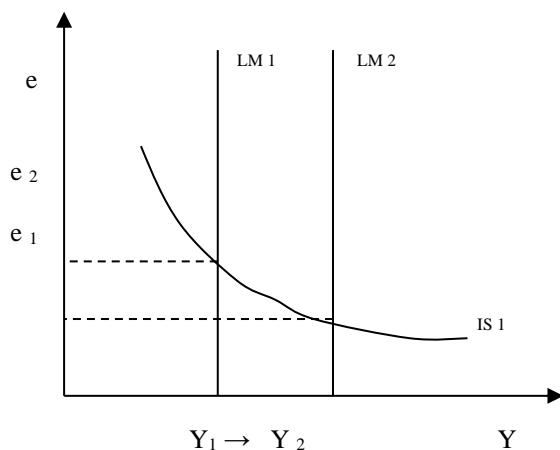

Рисунок 11.4 – Стимулююча грошово-кредитна політика

Припустимо, що центральний банк збільшує пропозицію грошей. Внаслідок цього LM зсувається праворуч. Таким чином, $U \uparrow$, а обмінний курс знижується (з U_1 до U_2).

Потребує пояснення відмінність між механізмом, який призводить до зростання випуску у закритій економіці, і тим, який діє у відкритій. Так як наслідок один: зростає Y , а причини різні.

У закритій економіці.

Збільшення пропозиції грошей спричиняє зменшення ставки відсотку, збільшення капіталовкладень і зростання випуску:

$$\left(\frac{M}{P}\right)^s \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow J \text{ іноземців} \downarrow \Rightarrow e \downarrow \Rightarrow NX \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$$

в) торговельна політика.

Найпопулярнішими заходами зовнішньоторговельної політики у багатьох країнах, особливо в тих що розвиваються, є протекціоністські. Ця політика направлена на скорочення попиту на імпортні товари.

Подивимося, до яких це призводить наслідків у країні з гнучкими курсами обміну валют.

Нехай держава намагається зменшити імпорт за рахунок встановлення імпортних квот і мит. Внаслідок цього імпорт скорочується, і NX зростає. Крива IS зсувається праворуч, але це викликає підвищення e (попит на іноземну валюту, у зв'язку із зменшенням імпорту падає. А курс національної валюти зростає, до нас направляється притік капіталу і NX зменшується. Внаслідок цього Y залишається без змін.

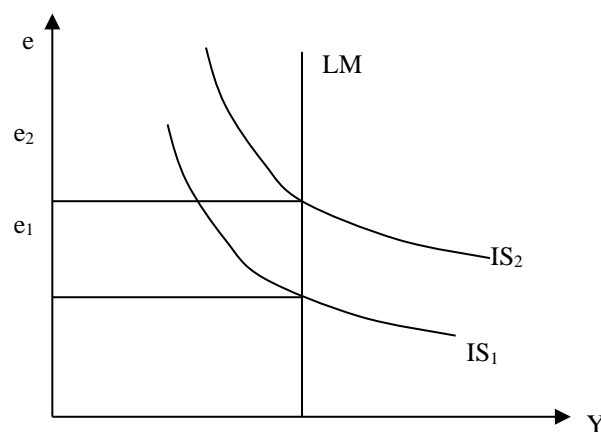

Рисунок 11.5 – Стимулююча торговельна політика

Отже, при “плаваючому” валютному курсі стимулювання бюджетно-податкової та зовнішнь-торгівельної політик неефективно, а грошово-кредитна ефективна.

3. Механізм дії фіксованого обмінного курсу на економічні процеси

Розглянемо тепер механізм дії фіксованого обмеження курсу на економічні процеси.

Єдиною метою грошової політики при встановленні режиму фіксованого курсу стає підтримка його на цьому рівні.

Почнемо з бюджетної політики.

Припустимо, що уряд намагається стимулювати економічну діяльність шляхом збільшення державних видатків та скорочення податків. це призведе до зміщення кривої IS^* праворуч.

Внаслідок цього курс національної валюти має тенденцію до зростання. Щоб утримати курс на фіксованому рівні, центральний банк буде збільшувати грошову масу в обігу. Тобто LM^* також зсувається праворуч. Внаслідок стимулюючої бюджетно - податкової політики: сукупні доходи зростають.

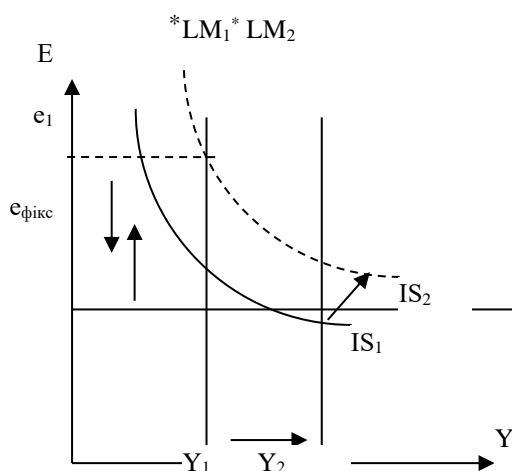
В умовах фіксованого курсу використання грошової політики ускладнене.

Наприклад: уряд намагається використати стимулюючу грошову політику для стимулювання випуску. Для цього він скуповує облігації у населення і т.ч. збільшує пропозицію реальних грошей в економіці. Згідно з цим, крива LM у моделі Манделла-Флемінга рухається праворуч, викликаючи зниження курсу національної валюти і внутрішньої процентної ставки.

Так як $e \downarrow$ то наша валюта стає дешева, то капітал потече за кордон. Але e необхідно утримувати на фіксованому рівні. Для цього центральний банк змушений продавати іноземну валюту, вилучаючи їх зі своїх резервів. За рахунок цього маса національних грошей в економіці автоматично зменшується. LM^* повертається до свого попереднього положення, але йому вже відповідають значно менші резерви іноземної валюти. Доход і курс обміну залишаються незмінними.

Отже, в умовах фіксованості обміни курсів і абсолютної мобільності капіталу нормальна грошова політика результатів не дає.

Протекціоністська зовнішньоторговельна політика за умов фіксованого обміну курсу:

Скорочення імпорту стимулює збільшення чистого експорту ($NX \uparrow$), це викликає зменшення попиту на іноземну валюту і тенденцію подорожчання внутрішньої. Але центральний банк змушений утримувати курс на фіксованому рівні – тобто необхідно збільшувати грошову масу в економіці.

Рисунок 11.6 – Протекціоністська зовнішньоторговельна політика

В результаті цього LM зсувається праворуч. Курс обміну залишається незмінним, а попередня позитивна тенденція зростання чистого експорту підкріплюється зростанням грошової маси, що в короткостроковому періоді

обумовлює не тільки підвищення сукупних доходів, а й позитивне сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Отже, протекціоністська зовнішньоторговельна політика – ефективна.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Макроекономічна рівновага невеликої відкритої економіки. Загальна характеристика моделі Мандела-Флемінга.
2. Результати фіскальної, грошової та зовнішньоторговельної політики при плаваючому обмінному курсі.
3. Механізм дії фіксованого обмінного курсу на економічні процеси.
4. Принципи і підходи до оцінки результатів економічної політики у великій відкритій економіці.

Тема 12. Економічне зростання. Модель Р.Солоу

1. Поняття економічного зростання та його фактори.
2. Базова модель економічного зростання Р.Солоу.
3. Визначення рівноважного стану економіки в моделі Р.Солоу.
4. Норма нагромадження і стан рівноваги.
5. «Золоте правило нагромадження».

1. Поняття економічного зростання та його фактори

Під економічним зростанням розуміють збільшення кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка. Графічно економічне зростання зображають переміщенням кривої виробничих можливостей управо. Економічне зростання вимірюють двома способами. По-перше, темпами зростання реального ВВП за певний проміжок часу – здебільшого за рік, по-друге – темпами зростання реального ВВП на душу населення за той самий період.

Економічне зростання є важливою економічною метою кожної країни. Збільшення обсягу продукції в розрахунку на душу населення означає підвищення рівня життя в країні. Економіка, що зростає, спроможна повніше задовольняти потреби людей і ефективніше розв'язувати соціально-економічні проблеми. Збільшення заробітків у ході економічного зростання створює можливості сім'ям і окремим особам отримувати додаткові матеріальні блага і послуги без відмови від споживання інших життєвих благ. Економічне зростання дає змогу країні боротися з бідністю та забрудненням довкілля без зниження наявного рівня споживання та скорочення інвестицій. Воно створює можливості для скорочення робочого часу і збільшення часу відпочинку й дозвілля. Економічне зростання полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів. Нарешті, воно дає змогу нації зберігати державну незалежність.

Існує два типи економічного зростання: екстенсивний (коли збільшується кількість залучених у процес виробництва ресурсів) та інтенсивний (коли зростає ефективність використання ресурсів).

У відповідності з цим виділяють дві групи факторів економічного зростання:

1) екстенсивні фактори:

- збільшення чисельності зайнятих
- збільшення фізичного обсягу капіталу

2) інтенсивні фактори:

- технологічний прогрес
- рівень освіти та підготовки кадрів
- економія за рахунок зростання масштабу виробництва
- покращення розподілу ресурсів
- законодавчі, інституційні та інші фактори.

Американський вчений дослідник Едвард Денісон показав, що основним чинником зростання доходу є підвищення продуктивності праці. Отже, можна

стверджувати, що всі фактори, які впливають на рівень продуктивності праці, найсуттєвіші з точки зору реального економічного зростання.

Є фактори, які стримують економічне зростання.

Це: - обмеження з боку сукупного попиту;

- соціально-політична атмосфера в країні;
- ресурсні та екологічні обмеження;
- державне втручання у справи приватного бізнесу.

Фактори, які негативно впливають на процес економічного зростання:

- несприятливі погодні умови (с/г)
- злочини в господарській діяльності
- несумлінне ставлення до праці,

тобто все те, що стримує зростання продуктивності праці і, відповідно, економічне зростання в цілому.

Економічне зростання будь-якої країни визначають чотири групи факторів:

- 1) фактори пропозиції;
- 2) фактор попиту;
- 3) фактор ефективності;
- 4) соціокультурні, інституційні та інші фактори.

Фактори пропозиції зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання, їх теж чотири:

- 1) кількість та якість природних ресурсів;
- 2) кількість та якість трудових ресурсів;
- 3) обсяг капіталу країни;
- 4) технологія.

Перелічені фактори пропозиції, які називають «колесами економічного зростання», визначають можливості фізичного збільшення обсягу продукції. Тільки наявність більшої кількості або кращих за якість ресурсів, урахувавши і технологічний аспект, дає змогу національній економіці нарощувати свій потенціал.

Природні ресурси – це землі, корисні копалини, енергоносії, водні ресурси, клімат тощо. На планеті є лише кілька країн, що володіють такими багатими природними ресурсами, продаж яких дає їм змогу швидко просуватися шляхом економічного зростання, зокрема Саудівська Аравія, Кувейт та деякі інші. Більшість країн світу небагата на природні ресурси. Проте навіть дуже бідні на них країни – Швейцарія, Японія чи Ізраїль – демонструють високі темпи економічного зростання і забезпечують високий рівень життя своїх громадян. Найціннішим природним ресурсом України вважають орні землі.

На думку багатьох економістів, трудові ресурси – пропозиція робочої сили, її кваліфікація, дисциплінованість, мотивація до праці – становлять найважливіший фактор економічного розвитку. Справді, інші фактори виробництва (капітал, сировину, технологію) можна купити в інших країн. Проте застосування високопродуктивної техніки в місцевих умовах вимагає кваліфікованих працівників.

Для збільшення обсягу капіталу (устаткування, виробничих будівель, доріг) необхідне скорочення поточного споживання впродовж десятиліть. У розвинутій

економіці від 10 до 20% національного доходу використовується для нагромадження капіталу; і навпаки, найбідніші країни часто можуть заощаджувати лише 5% національного доходу. Крім того, значна частина цих невеликих заощаджень спрямовується на забезпечення зростаючого населення простими знаряддями праці.

Крім трудових, природних ресурсів та капіталу, четвертим життєво важливим фактором економічного зростання є технологія, яка охоплює також науково-дослідні й проектно-конструкторські розробки, менеджмент та підприємництво. Однією з ключових складових цього фактора є виховання в індивідів підприємницького духу. Країна не може процвітати без власників чи менеджерів, які мають бажання ризикувати, відкривати нові підприємства, освоювати нові технології, розв'язувати трудові конфлікти.

Економічне зростання залежить також від фактора попиту, тобто макроекономічне середовище має забезпечувати такий рівень сукупних видатків, за якого повністю використовуються наявні ресурси. Несприятливе макросередовище (високі податкові та процентні ставки, низький рівень завантаження виробничих потужностей та ін.) сповільнює економічне зростання, бо не забезпечує повного використання ресурсів.

Фактори пропозиції й попиту, які впливають на економічне зростання, взаємопов'язані. Наприклад, неповне залучення трудових ресурсів уповільнює темпи нагромадження капіталу, а низькі темпи впровадження нововведень та інвестицій можуть спричинити безробіття.

Стабільне економічне зростання передбачає не лише повне використання ресурсів, а й досягнення оптимальної структури виробництва (фактор ефективності). Іншими словами, країна має використовувати ресурси найекономніше (виробнича ефективність) і виробляти з них найцінніші для суспільства товари і послуги (розподільна ефективність).

2. Базова модель економічного зростання Р.Солоу

Модель Солоу була наведена у його праці «Внесок до теорії економічного зростання» в 1956 р. За розробку теорії економічного зростання Р. Солоу в 1987 р. було присуджено Нобелівську премію.

Ця модель дає змогу дослідити, як основні фактори виробництва – праця, капітал, технологічні зміни – впливають на динаміку обсягу виробництва, коли економічна система перебуває у рівноважному сталому стані. Перевагою моделі Солоу є розмежування цих факторів і поступове дослідження впливу кожного з них на процес довгострокового зростання національного доходу.

Неокласична модель зростання Роберта Солоу слугує базовим знаряддям для розуміння процесу економічного розвитку всіх груп країн. З моделі випливає, що національна економіка прямує до стаціонарного обсягу капіталу, за якого інвестиції та амортизація дорівнюють одне одному. У стаціонарному стані обсяг продукції на працівника є незмінним. Основний визначник стаціонарного обсягу капіталу – рівень заощаджень. Вищий рівень заощаджень означає більший обсяг капіталу і більший обсяг продукції на зайнятого. Підвищення рівня заощаджень

спричиняє підвищення темпів економічного зростання, доки національна економіка знову не досягне нового стаціонарного стану. У довгостроковому періоді за даного рівня заощаджень темпи економічного зростання знижуватимуться.

Модель дає змогу дослідити характер процесу економічного зростання у стані довгострокової рівноваги, тобто з'ясовує, як основні фактори виробництва впливають на темпи зростання потенційного ВВП. А для цього потрібно насамперед задати умови довгострокового стану рівноваги.

Найголовніші риси моделі:

- 1) В моделі враховано вплив трьох факторів: запас капіталу, зростання населення та технологічного прогресу.
- 2) Фактори зростання розмежовані на :
  - фактори, що мають короткотерміновий вплив (запас капіталу та зростання кількості населення)
  - фактори, що мають довгостроковий вплив (технологічний прогрес)
- 3) У моделі роль ключової детермінанти капіталу надано заощадженням.
- 4) У моделі йдеться не про зростання Y , а про зростання продуктивності праці

$$y = \frac{Y}{L};$$

Значення « y » Р.Солоу отримав шляхом перетворень у звичайній виробничій функції.

Згадаємо виробничу функцію: $Y = F(K; L)$, де K – капітал, L – праця.

Поділимо все на L .

$$\frac{Y}{L} = F\left(\frac{K}{L}; \frac{L}{L}\right)$$

$$\frac{Y}{L} = F\left(\frac{K}{L}\right), \quad (12.1)$$

де $\frac{Y}{L} = y$ - випуск на одного працюючого, тобто продуктивність праці.

$\frac{K}{L} = K_L$ - капітал на одного робітника, тобто капіталоозброєність.

Отже, $y = f(K_L)$.

В результаті перетворень маємо функцію з двома змінними (y та R), хоча третя змінна (L) залишається залученою до аналізу.

Функція $y = f(K_L)$ відображає залежність випуску продукції в розрахунку на одного робітника від рівня капіталоозброєності.

Відштовхуючись від цієї функції спробуємо з'ясувати, які чинники визначають капіталоозброєність праці.

Функція $y = f(K_L)$ є нелінійною і характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу (МРК), тобто при зростанні K графік виробничої функції стає все пологішим, а тому кожна наступна додаткова одиниця капіталу виробляє менше продукту в порівнянні з попередньою. Тобто, може настати момент, коли додатковий капітал не сприятиме зростанню обсягів випуску.

Запас капіталу залежить від обсягу інвестицій та обсягу вибуття капіталу, тобто амортизації.

Розберемося спочатку із інвестиціями. Для цього згадаємо, що $Y = C + S$ (або I) $S = I$ в стані рівноваги.

Поділимо все на L .

$$\frac{Y}{L} = \frac{C}{L} + \frac{S}{L}$$

$y = C_L + S_L$, де C_L – споживання на одиницю праці.

S_L – заощадження на одиницю праці.

Модель Солоу містить ще передумови:

1) норма заощадження S' є постійна.

2) Норма споживання C' є постійна.

Слід відрізняти від MPC та MPS.

Норма заощаджень $S' = \frac{S}{Y}$

Норма споживання $C' = \frac{C}{Y}$

$S = s'Y$, а в умовах рівноваги $S=I$, отже $I = s'Y$

Поділимо на L .

$$\frac{I}{L} = s' \frac{Y}{L}$$

$\frac{I}{L}$ - позначимо як i_L , а $\frac{Y}{L}$ - вже відомо, це $y = f(k_L)$

Тоді: $i_L = s'Y_L$

$$i_L = s' f(k_L) \quad i_L = S_L = S' * f(k_L) \quad (12.2)$$

Аналогічно:

$C_L = C' f(k_L)$ так як $y_L = C_L + S_L(i_L)$,

то $C_L = y_L - S_L(i_L)$,

$$C_L = f(k_L) - s' f(k_L)$$

Зобразимо це на графіку:

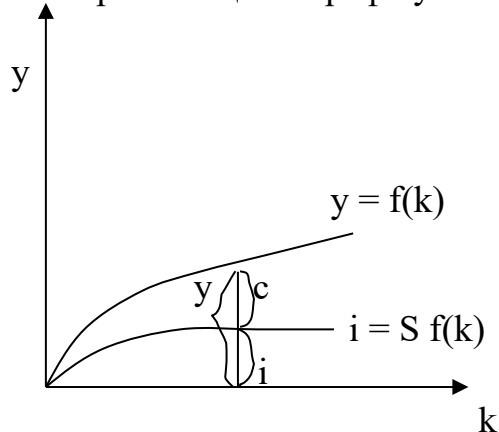

Рисунок 12.1 – Споживання та інвестиції в моделі Солоу

Модель Солоу містить ще такі передумови:

- чисельність зайнятих L зростає з постійним темпом n
- технологічний прогрес (ефективні одиниці праці) змінюється із темпом q .

3. Визначення рівноважного стану економіки в моделі Р.Солоу

Відомо, що запаси капіталу в розрахунках на одного працюючого (Δk) можуть змінюватися з таких причин:

- інвестиції (i) сприяють зростанню запасів
- амортизація, збільшення чисельності населення, а також збільшення ефективних одиниць праці скорочують запаси капіталу.

Математично можна записати:

$$\Delta k = i - \sigma \cdot k - n \cdot k - q \cdot k, \text{ або } \Delta k = i - (\sigma + n + q) \cdot k \quad (12.3)$$

де $n \cdot k$ та $q \cdot k$ – величини, які показують, як зміниться запас капіталу в розрахунку на одного працюючого під впливом зростання чисельності населення та зростання ефективності робочої сили (технологічний прогрес).

Отже, темп скорочення капіталооснащення праці дорівнює $(\sigma + n + q)$, а величина скорочення капіталооснащення $(\sigma + n + q) \cdot k$

Станові сталої рівноваги відповідає k^* , при якому $\Delta k = 0$ отже,

$$\Delta k = 0 = i - (\sigma + n + q) \cdot k^*$$

$$I = (\sigma + n + q) \cdot k^*$$

$$S \cdot f(k^*) = (\sigma + n + q) \cdot k^* \quad (12.4)$$

Тобто, коли економіка досягає рівноважного стану, то інвестиції повністю компенсують знецінення капіталу внаслідок його зношення ($\sigma \cdot k$), збільшення чисельності працюючих ($n \cdot k$), та технологічного прогресу ($q \cdot k$).

Зобразимо це графічно.

Спочатку розглянемо величину вибуття капіталу $= (\sigma + n + q) \cdot k$. Ця величина є пропорційна капіталу і вона тим більша, чим більший запас капіталу. На графіку вона зображена прямою лінією.

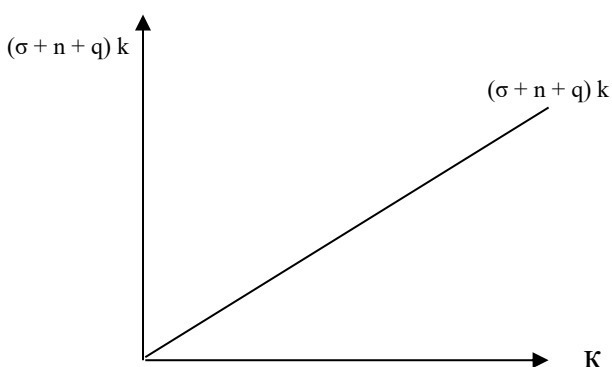

Рисунок 12.2 – Вибуття капіталу в моделі Солоу

Чим менша норма амортизації чи темп приросту чисельності населення, меншим стає кут нахилу.

Накладаємо цей графік на попередній.

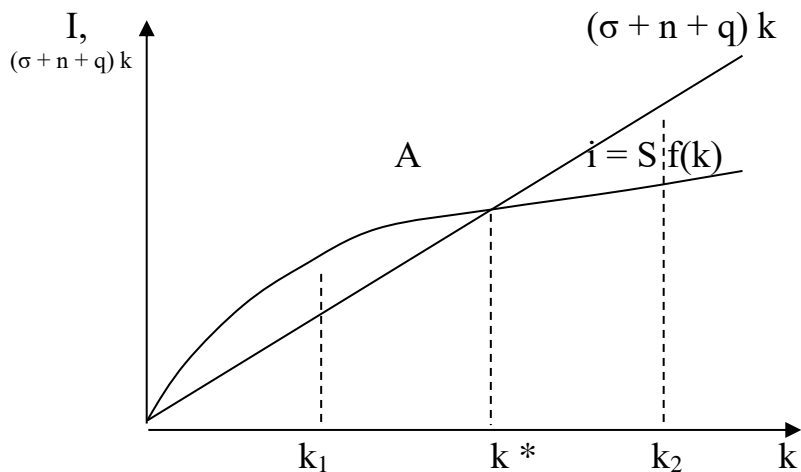

Рисунок 12.3 – Рівновага в моделі Солоу

В. т. А $k = k^*$. В т. А інвестиції дорівнюють величині знецінення капіталу. $I = (\sigma + n + q) \cdot k^*$

Рівень капіталоозброєності, при якому інвестиції дорівнюють величині знецінення капіталу називають рівноважним або сталим рівнем капіталоозброєності.

Коли $k_1 < k^*$ тоді $i > (\sigma + n + q) \cdot k \Rightarrow \Delta k > 0$, тобто відбувається приріст капіталоозброєності, а значить ВВП збільш. В цьому випадку капіталоозброєність є фактором економічного зростання і $k_1 \rightarrow k^*$.

Коли $k_2 > k^*$, тоді $i < (\sigma + n + q) \cdot k \Rightarrow \Delta k < 0$ інвестицій недостатньо, щоб покрити вибуття капіталу. Запас капіталу зменшується до тих пір, поки процес не дійде до точки k .

Щоб k_2 став рівноважним рівнем капіталоозброєності необхідно збільшити інвестиції, тобто підняти криву інвестицій.

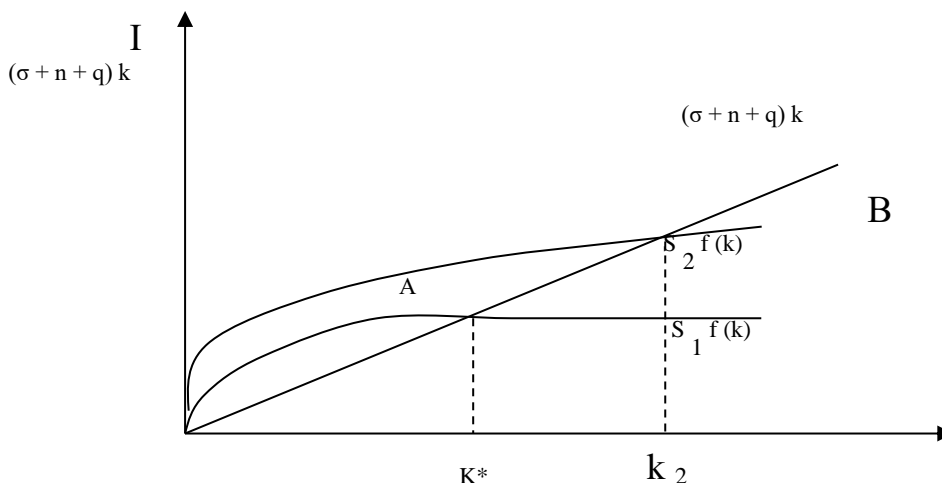

Рисунок 12.4 – Зміна рівноваги в моделі Солоу

Графік функції інвестицій піднімається вище при збільшенні норми заощадження S .

Досі ми приймали, що норма заощаджень S є величиною незмінною. Але в реальності вона може змінюватися.

Збільшення норми заощаджень призводить до збільшення інвестицій, збільшення стійкого рівня капіталоозброєності і доходу в розрахунок на одиницю праці.

Вища норма заощадження сприяє швидкому зростанню. Проте це прискорення триває лише доти, поки економіка не досягне нового стану сталої рівноваги.

Отже, збільшуючи норму заощадження доходу, можна збільшувати постійний рівень капіталу, проте цей шлях дуже короткий.

4. Норма нагромадження і стан рівноваги

При збільшенні норми заощадження s графік функції інвестицій $i-s \times f(k)$ піднімається вище, і, відповідно, точка його перетину з прямою $(\delta+n+g) \times k$ переміщується праворуч. Це дає змогу зробити висновок, що збільшення норми заощадження призводить до збільшення як стійкого рівня капіталооснащення k^* , так і доходу в розрахунку на одного працюючого чи на душу населення, $y^*=f(k^*)$, і, відповідно, потенційного ВВП в цілому. Якщо це так, то виникає питання: «Яка залежність між нормою заощадження та економічним зростанням?» Вища норма заощадження сприяє швидшому зростанню, проте це прискорення триває лише доти, поки економіка не досягне нового стану сталої рівноваги. А вже тоді зберегти високі темпи неперервного, сталого економічного зростання неможливо. Отже, у довгостроковому плані збільшення норми заощадження не впливає на темпи зростання.

Під нагромадженням капіталу розуміють збільшення обсягу капіталу в національній економіці. Для визначення його впливу на обсяг виробництва припустимо, що чисельність робочої сили є незмінною, а науково-технічний прогрес відсутній.

Пропозиція товарів у національній економіці показує, який обсяг продукції вироблено в кожний момент часу, а попит визначає розподіл продукції між різними напрямками її використання. В моделі Солоу пропозиція товарів описується за допомогою уже відомої нам виробничої функції: $Y = F(K, L)$.

Обсяг національного продукту залежить від обсягу капіталу та чисельності робочої сили. Ця модель передбачає, що виробничій функції притаманна постійна віддача від масштабу.

Виробнича функція з постійною віддачею від масштабу зручна для аналізу тому, що обсяг продукції на одного працівника залежить тільки від кількості капіталу, що припадає на нього. Щоб переконатися у правильності цього твердження, зіставимо всі складові виробничої функції з кількістю працівників та одержимо:

$$Y/L = F(K/L).$$

Із цього рівняння випливає, що обсяг продукції на одного працівника є функцією капіталу на одного працівника. Використаємо малі літери для тих кількісних показників, які стосуються одного працівника: $y = Y/L$ – обсяг продукції на одного працівника, або продуктивність праці, а $k = K/L$ – капітал, що припадає на одного працівника, або капіталоозброєність праці. Використання виробничої

функції, що зіставляє продуктивність праці з капіталоозброєністю, значно спрощує аналіз. Це виробнича функція для одного працівника, яка не переміщується зі зміною чисельності населення.

Нахил виробничої функції для працівника показує, який додатковий обсяг продукції можна отримати від застосування додаткової одиниці капіталу на працівника. Цей обсяг є граничним продуктом капіталу – МРК. В міру зростання капіталоозброєності крива виробничої функції стає положистою. Така функція характеризується спадним граничним продуктом: кожна додаткова одиниця капіталу виготовляє менше продукту, ніж попередня. Коли обсяг капіталу на працівника невеликий, кожна його додаткова одиниця забезпечує значний додатковий обсяг продукції. За високого рівня капіталоозброєності додаткова одиниця капіталу менш ефективна і дає менше додаткової продукції.

Для простоти аналізу в моделі Солоу враховують попит на товари і послуги лише споживачів та фірм (інвесторів), а від двох інших покупців – уряду та іноземців – абстрагуються. Тому національний продукт (дохід) на працівника (y) ділиться між споживанням на 1 працівника (c) та інвестиціями на працівника (i), тобто ($y = c + i$).

Модель Солоу передбачає, що споживання залежить лише від доходу. Якщо s – рівень заощаджень, то функція споживання дорівнює: $c = (1-s)y$. Щорічно частка $(1-s)$ доходу споживається, а частка s заощаджується.

Тепер замість c підставимо $(1-s)y$ і отримаємо:

$$y = (1-s)y + i.$$

Після перетворення маємо: $i = s \cdot y$. З цієї рівності випливає, що інвестиції, як і споживання, пропорційні доходам. Оскільки в національній економіці сукупні інвестиції дорівнюють сукупним заощадженням, то рівень заощаджень (s) показує, яка частка створеного продукту спрямовується на капіталовкладення.

Аби виявити, як нагромадження капіталу, тобто збільшення його обсягу, пов'язане з економічним зростанням, з'ясуємо чинники, що впливають на капіталоозброєність. Такими є інвестиції, зношення капіталу та чисельність працівників. Інвестиції збільшують обсяг капіталу на працівника, коли фірми купують нове устаткування, машини, інструменти тощо. Фізичне і моральне зношення капіталу зменшує його обсяг на працівника. Зношений капітал відшкодовується у формі амортизації. Тому для зручності терміни «зношення» та «амортизація» використовуватимемо як синоніми. Збільшення чисельності працівників зменшує обсяг капіталу на одного зайнятого. Але поки припустимо, що чисельність працівників є сталою величиною.

5. Золоте правило нагромадження

Національна економіка може досягати різних стаціонарних обсягів капіталу, які залежать від рівня заощаджень. Постає запитання: який стаціонарний стан є оптимальним? Безперечно той, який забезпечує максимальний обсяг споживання заданого національного продукту. Стаціонарний обсяг капіталу, який максимізує споживання, називають стаціонарним станом за Золотим правилом, або рівнем Золотого правила. Позначимо його k_g .

Нам відомо, що:

$$y = c + i, \text{ а } c = y - i.$$

Споживання у стаціонарному стані: $c^* = y^* - i^*$, оскільки $y^* = f(k^*)$, а $i^* = hk^*$, то $c^* = f(k^*) - hk^*$.

Отже, стаціонарний обсяг споживання дорівнює різниці між стаціонарним обсягом виробництва і стаціонарною амортизацією. З цього рівняння видно, що на обсяг споживання впливає обсяг капіталу. Якщо зі збільшенням капіталу продукт зростає на більшу величину, ніж амортизація, то споживання збільшуватиметься. І навпаки, якщо збільшення капіталу вагомніше впливає на амортизацію, ніж на обсяг продукту, то споживання зменшуватиметься.

Під «золотим правилом» нагромадження розуміють таку норму заощадження S , за якої встановлюється стан сталої рівноваги економічної системи з найбільшим рівнем споживання.

$$C = y - i \quad y = f(k^*), \quad i = S f(k^*) = (\sigma + n + q) \cdot k^*$$

Звідси отримуємо формулу для визначення споживання на одиницю праці з постійною ефективністю в умовах рівноважного стану:

$$C^* = f(k^*) - (\sigma + n + q) \cdot k^* \quad (12.5)$$

Щоб визначити максимум функції споживання, потрібно взяти її похідну і прирівняти до нуля:

$$(C^*)' = 0 \Rightarrow [f'(k^*) - (\sigma + n + q)] = 0$$

$$f'(k^*) = \sigma + n + q$$

$f'(k^*)$ – ще називається гранична продуктивність капіталу – тобто кількість продукту, яку додає остання додаткова одиниця капіталу (МРК).

$$\text{МРК} = \sigma + n + q \quad (12.6)$$

Максимальне споживання досягається тоді, коли гранична продуктивність капіталу дорівнює вибуттю капіталу.

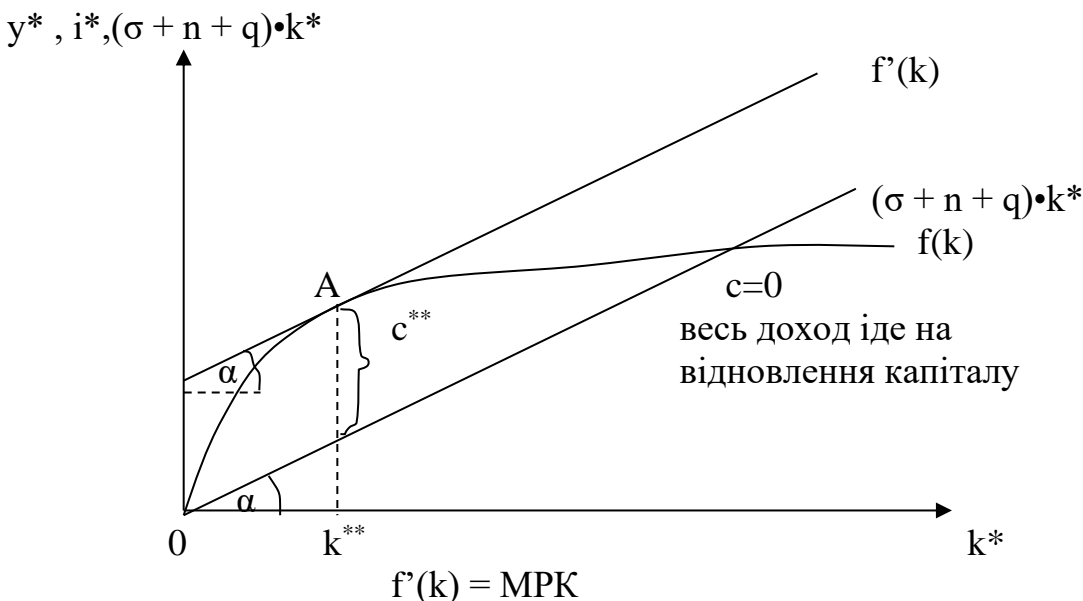

Рисунок 12.5 – Золоте правило нагромадження в моделі Солоу

Геометрично похідна $f'(k^*)$ це дотична до функції $f(k^*)$, а так як $f'(k^*) = \sigma + n + q$, то вона паралельна, тобто кути нахилу їх однакові.

Умова ($MPK = \sigma + n + q$) зветься золотим правилом нагромадження. Величина k^{**} - називається капіталооснащенням за “золотим правилом”, а норма заощаджень S^* - нормою заощаджень за “золотим правилом”.

Якщо початкова величина k^* менша за k^{**} , (то графік виробничої функції $f(k)$ крутіший за графік виробничої функції $(\sigma + n + q) \cdot k$) виробництво зростає більшими темпами ніж знецінюється капітал, і тому рівень споживання зростає. У цій ситуації доцільно збільшити норму заощадження до величини, яка відповідає «золотому правилу», і поступово економіка вийде на максимальний рівень споживання S^{**} .

Якщо початковий рівень капіталоозброєння $k^* > k^{**}$ (то графік виробничої функції пологіший у порівнянні з графіком $(\sigma + n + q) \cdot k$), капітал знецінюється швидше, ніж зростає виробництво, і тому обсяги споживання скорочуються. Саме тому норму заощаджень необхідно зменшити.

Іншими словами, умови «золотого правила нагромадження» виконуються тоді, коли чистий граничний продукт капіталу ($MPK - \sigma$) дорівнює темпові приросту обсягу виробленої продукції ($n + q$).

$$\underline{MPK - \sigma = n + q.}$$

Існує низка інших факторів, які впливають на економічне зростання, проте вони важко піддаються кількісній оцінці. Це передовсім соціокультурні та інституційні чинники. Зокрема, значний позитивний вплив на економічне зростання багатьох країн справляє сприятлива соціальна, культурна і політична атмосфера, що склалася в них. У цих країнах суспільна думка розглядає матеріальний успіх як бажану соціальну мету. Підприємництво, торгівля, фермерство, винахідництво – це престижні види діяльності, а особи, зайняті ними, користуються повагою. Важливим соціокультурним чинником економічного зростання є позитивне ставлення до праці, розвинутих країнах її оцінюють як велике благо для людини, а не як кару за гріхи. Нарешті, у довгостроковому періоді економічне зростання залежить від політичної організації суспільства. Країни - політичні системи яких спираються на демократичні принципи, характеризуються впорядкованістю відносин власності, процедури укладання і виконання угод, і вони розвиваються, як правило, значні швидше, ніж країни з недемократичними, не правовими режимами.

В усіх державах можуть виникати перешкоди, що уповільнюють або стримують економічне зростання. Найчастіше вони пов'язані інституційним або громадським середовищем. Наприклад, надмірні втручання державних інституцій у приватнопідприємницьку діяльність здатне знижувати продуктивність праці, а податкова система може підривати стимули до праці та інвестування. У багатьох економічно відсталих країнах поширені корупція, хабарництво і зди́рство, як погіршують умови для підприємницької та інвестиційної діяльності.

Вагомим соціально-культурним чинником, що може гальмувати виробництво та економічне зростання, є наголос суспільства радше на виконанні обов'язків, а не на особистій ініціативі. Нерідко дотримання релігійних звичаїв і

обрядів суттєво обмежує тривалість робочого дня або робочого року і скеровує ресурси замість інвестування на здійснення різних релігійних церемоній.

Важливими чинниками, які стримують економічне зростання, є несумлінне ставлення до праці, господарські злочини, припинення роботи через трудові конфлікти та ін.

Питання для закріплення та самоконтролю

1. Поняття економічного зростання та його фактори.
2. Базова модель економічного зростання Р.Солоу.
3. Визначення рівноважного стану економіки в моделі Р.Солоу.
4. Норма нагромадження і стан рівноваги.
5. «Золоте правило нагромадження».

Список рекомендованої літератури

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка. Практикум: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Знання, 2010. 550с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/b/azylevych_makroekonomika_2010.pdf
2. Макаренко М.І., Семененко Т.О., Петрушенко Ю.М. Макроекономіка: підручник. 2-ге вид., переробл. Суми: Сумський державний університет, 2021. 307с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86041/3/Makarenko.pdf>
3. Макроекономіка: базовий електронний текст лекцій / Укладачі: проф. Малий І.Й., проф. Радіонова І.Ф., доц. Куценко Т.Ф., доц. Федірко Н.В. та ін. К.: КНЕУ, 2017, 200с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2017/Macro_e-lectures_2017_.pdf
4. Макроекономіка: базовий курс. Навчальний посібник. / проф. І.Й. Малий, проф. І.Ф. Радіонова, доц. Т.Ф. Куценко, доц. Н.В. Федірко та ін. К.: КНЕУ, 2016. 254с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/Publications/PosD196bnik_52012817_0329.pdf
5. Посилкіна О. В., Баєва О. І. Макроекономіка. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти, які навчаються за економічними спеціальностями. Х.: НФаУ, 2018. 227с. URL: <https://cutt.ly/Rn7qdwp>
6. Приходько В.П., Шинкар В.А. Макроекономіка: Навчальний посібник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 248с. URL: <https://cutt.ly/Pn7eC61>

Пилипенко Н.М.

Макроекономіка

Конспект лекцій

Суми, РВВ, Сумський національний аграрний університет,
вул. Г. Кондратьєва, 160

Суми, РВВ, Сумський національний аграрний університет,
вул. Г.Кондратьєва. 160

Підписано до друку: лютий 2023 р.   Формат А5:   Гарнітура Times New Roman Cyr

Наклад: 30 примірників   Замовлення _____   Ум.друк. арк. 5,0
